

Vaikuttavaa ja samastuttavaa sotahistoriaa

- Selkokiehisen romaanin kirjoittaminen

Sanna-Leena Knuuttilla

Kirjoittamisen maisteriohjelma

Musiikin, taiteen ja kulttuurin

tutkimuksen laitos

Jyväskyläh yliopisto

Kevät 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijä – Author Sanna-Leena Knuuttila	
Työn nimi – Title Vaikuttavaa ja samastuttavaa sotahistoriaa - Selkokielen romaanin kirjoittaminen	
Oppiaine – Subject Kirjoittaminen	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year 5/2020	Sivumäärä – Number of pages 84 + käsikirjoitusluonnos – <i>Annan tarina</i>
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmani sisältää sekä teoreettisen että luovan osuuden. Tutkimuksessa tarkastelen kahta selkokielistä tekstiä: Pertti Rajalan tietokirjaa <i>JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi</i> (2015) ja kirjoittamaani selkoromaanin käsikirjoitusta, <i>Annan tarina</i> (työnimi) (2020). Tämän tutkimuksen johdannossa on tekstiosio, joka on selkomukautettu tutkimusaineistoa käsittelevästä luvusta.</p> <p>Tutkimusaineiston avulla pyrin selvittämään, miten ja millaisilla keinoilla kirjoitettu selkokieli pyrkii vakuuttamaan selkolukijan niin, että tämä samastuu tekstiin. Aineistoista nostettujen tekstiesimerkkien kautta havainnollistan, millaisin selkokielen mahdollistamin valinnoin ja keinoin lukijaa pyritään vakuuttamaan, kun sotahistoriaan pohjautuvassa tekstissä luodaan suomalaisen miehen ja naisen sankaruuden kuvaa.</p> <p>Tutkimuksessa tarkastelen tutkimusaineistoja selkokirjoittamisen ohjeistusten, Aristoteleen luomien kuulijan vakuuttamiseen liittyvien käsitteiden (<i>ethos</i>, <i>pathos</i>, <i>logos</i>) sekä Kenneth Burken uuden retoriikan teorian <i>identifikaation</i> (samastaminen) kautta.</p> <p>Tutkimuksessa havaitsin, että tutkimusaineistossa oli pyritty vakuuttamaan selkolukijaa käsittelemällä aiheita konkreettisesti niin ajan, paikan kuin toimijoidenkin suhteen, mutta myös tunnettujen asioiden ja käsitteiden kautta. Lisäksi sisällysluetteloiden avulla selkolukijaa autettiin hahmottamaan tekstien rakennetta sekä etenemistä. Myös hankalina pidettäviä sanoja oli selitetty lukijalle.</p> <p>Tutkimusaineistossa selkolukijan luottamusta kirjoittajaan (<i>ethos</i>) rakennettiin muun muassa teoksen takakansitekstillä. Tunteita (<i>pathos</i>) oli pyritty herättämään minäkertojan kautta ja erilaisilla argumentoinneilla (<i>logos</i>), kuten asioiden toistolla, sekä auktoriteettiin vetoamalla pyrittiin lisäämään lukijan vakuuttumista esitetystä. Selkolukijan esitettyyn samastamista (<i>identifikaatio</i>) oli pyritty helpottamaan muun muassa käyttämällä henkilöhahmoista yleisnimiä (äiti, isä) sekä henkilöhahmojen tunteita esittämällä. Erottautumista kuvattiin tutkimusaineistossa kahden vastavoiman välisenä kamppailuna.</p>	
Asiasanat – Keywords Selkokieli, selkokirjoittaminen, selkotietokirja, selkoromaani, retoriikka, sankari, sankaruus	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	4
1.1. Tutkimusaineisto.....	5
1.1.1. <i>JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi</i> -tietoteos.....	8
1.1.2. <i>Annan tarina</i> -romaanikäsitelmä.....	9
1.2. Tutkimusaineisto selkokielellä.....	10
1.3. Selkokielen kirjallisuus Suomessa.....	12
2. SELKOKIELI, OHJEISTUS JA RETORIikka.....	15
2.1. Selkokielen kohderyhmät.....	19
2.2. Selkokielellä kirjoittamisen ohjeistus.....	22
2.3. Selkokielen ja argumentointi.....	24
2.4. Tunteiden herättämisen retoriikka.....	32
3. HISTORIASTA KIRJOITTAMINEN.....	38
3.1. Historiatietokirja.....	39
3.2. Historiallinen romaani.....	43
3.3. Fakta ja fiktiota historiasta.....	46
4. SELKOKIELISYYS.....	49
4.1. Tekstin rakenteet faktassa ja fiktiossa.....	49
4.2. Kieliopillinen selkeys.....	51
4.3. Ymmärrettävä sanasto	53
4.4. Tietoteksti ja romaani.....	57
5. SANKARUUS.....	60
5.1. Kuka on sankari?.....	61
5.2. Sankaruuden retoriikka selkokielellä.....	69
6. PÄÄTÄNTÖ.....	77
7. LÄHTEET.....	80
8. LIITE	
8.1. Taiteellinen osuus: Selkokielen romaanikäsitelmän toisen version ensimmäinen ja viides luku.	

1. JOHDANTO

” Mannerheim-risti

Jatkosodan aikana alettiin jakaa kunniamerkkiä,
joka annettiin sotilasarvosta riippumatta
tavalliselle sotilaalle tai upseerille.

Tämän kunniamerkki sai nimen Mannerheim-risti.

Sen sai, jos oli osoittanut erikoista urheutta,
saavuttanut taistelussa merkittäviä tuloksia
tai johtanut sotatoimia ansiokkaasti.

Kunniamerkin saajasta käytetään nimitystä
Mannerheim-ristin ritari.”

(Rajala 2015, 88.)

”Kylmä syystuuli heilutti hameeni helmaa.

Laitoin villatakin napit kiinni

ja puhalsin käsiini lämpöä.

Saksalaisten sotilaiden kuorma-auto

ajoi kovaa vauhtia kunnantalon ohi.

He olivat matkalla pohjoiseen.

Me lähdimme kuljettamaan lehmiä kohti etelää.”

(Knuuttila 2020)

Sota on monelta kantilta tutkittu ja kirjoitettu aihe: niin tietoteoksissa kuin romaaneissakin. Joku saattaa kysyä, emmekö voisi jo antaa aiheen olla? Suomenkielisessä selkokirjallisuudessa aihetta ei kuitenkaan ole vielä laajasti käsitelty.

Suomen sotahistorian tapahtumat sekä henkilöt ovat kiinnostaneet minua jo pitkään. Erityisesti olen tutkinut omien isovanhempieni elämää toisen maailman sodan aikaan. Mitä enemmän olen aihetta tutkinut, sitä rakkaammaksi se on tullut. Aiheen läheisyys ja

merkityksellisyys ovat kasvattaneet minussa halun kirjoittaa siitä. Selkokielellä siksi, että se mahdollistaa tarinan lukemisen myös heille, joilla on lukemisen haasteita.

Selkokielellä kirjoittaminen onnistuu minulta parhaiten selkeän ajattelun johdattamana. Jo heti kirjoitusprosessini alussa ajattelen tarinan selkein lausein, helposti hahmotettavin henkilöhahmoin sekä melko nopeatempoisella juonella. En viivähdy pitkään päähenkilön muistoissa enkä vie lukijaa tarinan sivupoluille. Romaanikäsikirjoitusta kirjoittaessani kiedon selkeään ajatukseen myös tunteita sekä samastuttavia henkilöhahmoja. Tavoitteeni on, että tarina herättää lukijassa kiinnostusta, selkeä rakenne kannustaa lukemaan, ja että lopulta lukija kokee viihtyvänsä fiktiivisessä maailmassa.

Kun selkokirjoittaja haluaa saada lukijan vakuuttumaan esitetystä, hän tehostaa argumenttiaan muun muassa loogisella asian esitysjärjestyksellä, selkeällä virkerakenteella, sanavalinnoilla sekä asian toistolla. Muun muassa näitä vakuuttamisen keinoja esittelen tässä tutkimuksessani, kun tarkastelen selkotietokirjan ja selkoromaanin käsikirjoituksen tekstejä.

Tämän pro gradu -tutkielman pohjana on keväällä 2019 valmistunut kandidaatintutkielmani, *”Faktasta aineksia selkokirjailijan työpäiväkirjaan - Historiallisen miljööän ja henkilöhahmojen suunnittelu selkotarinaan”*. Tutkimukseni rajautui selkokieliseen käsikirjoitukseeni *Annan tarinaan*: ideoinnin ja tiedonkeruun kautta miljööän, henkilöhahmojen sekä juonen suunnitteluun. Tutkimuksessa kuvasin selkokirjailijan huomioita selkotarinan suunnittelussa.

1.1 Tutkimusaineisto

Pro gradu -tutkimukseni koostuu kahdesta selkokielisestä tutkimusaineistosta: Pertti Rajalan *JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi* (2015) ja selkosotaromaanin käsikirjoituksestani, *Annan tarina* (työnimi) (2020). Kattokäsitteenä tutkimuksessa on retoriikka. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten ja millaisilla keinoilla selkokielen on mahdollista vakuuttaa selkolukija (*logos*). Tutkimusaineistoista nostettujen tekstiesimerkkien kautta havainnollistan, mitä lukijan vakuuttamiseen tähtääviä kielellisiä valintoja ja keinoja

selkokirjoittaja on käyttänyt, kun hän muun muassa luo sotahistoriaan pohjautuvassa tekstissä suomalaisen miehen ja naisen sankaruuden kuvaa.

Retoriikka tarkoittaa niitä järjestelmällisiä kielenkäytön keinoja, joilla puhuja pyrkii vaikuttamaan kuulijaan (Tieteen termipankki, 2020). Puhuja siis asettaa sanansa tarkoitushakuisesti siten, että ne vakuuttaisivat lukijan parhaalla mahdollisella tavalla, ja siten saisivat kuulijan luottamaan puhujaan ja tämän sanomaan.

Tulokulmani tutkimukseen on uuden retoriikan kehittäjän Kenneth Burken ajatus retoriikan *identifikaatiosta*, samastamisesta sekä kielen selkeydestä. Pyrkimys selkeään kieleen voi olla myös ongelmallista. Näin käy, kun kirjoittajat jättävät sanoja pois selkeyttäessään tekstiään. He yrittävät tehdä tekstistä neutraalia, jotta se olisi selkeää. Burke toteaa, että teksti, joka ei tarjoa tarpeeksi yksityiskohtia, ei sisällä tarpeeksi materiaalia kriittiseen lukemiseen. (Kreuer 2013, 6-7.)

Tutkimusaineistoni on kirjoitettu selkokielellä. Selkokieli on yleiskielestä muokattu kielen muoto. Se on sanastoltaan, sisällöltään sekä rakenteeltaan yleiskieltä selkeämpää kieltä. Selkokielen säännöt ovat joustavammat kuin kielioppisäännöt. Sillä ei ole esimerkiksi omaa kielioppia, vaan se noudattaa kielioppisääntöjä supistetusti. Tämä tarkoittaa, että selkokieli hyödyntää vain niitä kieliopillisia aineksia, joiden avulla siitä muokkautuu helposti ymmärrettävä kieli. Selkokieli on suunnattu henkilöille, joilla on kielellisiä vaikeuksia. (Leskelä 2019, 93, 95.)

Tutkimusaineiston valinnassa olen käyttänyt kolmea kriteeriä. Ensimmäinen ja keskeisin tutkimusaineiston valintakriteeri on selkokieli. Sanotaan, että selkokieli on avain. Se mahdollistaa lukukokemuksen myös heille, joilla on haasteita kielen ja lukemisen kanssa. Siksi on tärkeää kertoa maamme historiaa selkokielellä, jotta tieto olisi kaikkien saavutettavissa. Erityisen tärkeää on tarjota historiaa eri tekstilajeissa, jolloin selkolukijallakin on mahdollisuus valita itselleen sopiva genre. Selkokielen kasvavasta tarpeesta huolimatta, siitä on tehty varsin vähän tutkimusta Suomessa. Siksi haluan kirjoittamisen lisäksi tutkia, mitä selkokieli, jolla ei ole käytettävissä kaikkia yleiskielen mahdollisuuksia vaikuttaa lukijaan, pystyy välittämään lukijoilleen ja miten.

Toinen tutkimusaineiston valintakriteeri on puhtaasti mielenkiintolähtöinen. Toisen maailman sodan aikaiset tapahtumat Suomessa kiinnostavat minua omien isovanhempieni

henkilöhistorian vuoksi. Millaisia olivat isoisäni viettämät nuoruusvuodet sotarintamalla?
Entä millaista oli isoäitini arki kotirintamalla?

Koska kirjoitan sota-ajasta suomalaisen naisen näkökulmasta, halusin asettaa tutkimuksessani vertailtavaksi suomalaisen miehen ja naisen sota-ajan sankaruuden. Tämä on tutkimusaineiston valinnan kolmas kriteeri. Koska suomalainen nainen näkyy mielestäni sotahistoriateoksissamme vähän, on kiinnostukseni herännyt erityisesti häntä kohtaan. Näkemykseni on, että sotahistoriamme on melko miehistä: se on miesten kertomaa ja näkökulmaltaan vahvasti sotarintamalla. Kuitenkin sodan vuosina sotarintama ja kotirintama tukivat ja tarvitsivat toisiaan. Kotirintaman naiset leipoivat, kutoivat, kirjoittivat kirjeitä, luovuttivat verta, kuljettivat perheitä ja karjaa turvaan sekä tekivät mautilojen ja tehtaiden ”miestentyöt”. Suomalaisesta naisesta ei kuitenkaan ole rakentunut sankarinaisen kuvaa, vaan pikemminkin häntä on pidetty sota-ajan vahvana selviytyjänä (Mahlamäki 2005, 86).

Sankarina on perinteisesti pidetty henkilöä, joka on velvollisuudentuntoinen, henkisesti vahva sekä yhteisöään hyödyttävä (Kempainen & Peltonen 2010, 10). Vaikka sankaruus ei ole sukupuolisidonnaista, liitetään siihen kuitenkin enemmän maskuliinisia kuin feminiinisiä ominaisuuksia: urhoollisuus ja soturin rohkeus. Naisen sankaruus nähdään usein erillisenä miehen sankaruudesta tai se liitetään äitiyteen. (Kupiainen 2010, 162-163.)

J. L. Runeberg loi Suomen sotaan pohjatuville, *Vänrikki Stoolin tarinoilla* (1848, 1860, suom. 1867-1889) myyttisen kuvan Suomen urhoollisesta armeijasta ja sen sankarisotilaista. Vuoden 1918 sisällissodan myötä Suomi sai uusia sotasankareita, ja vuosien 1939-1945 sotiemme jälkeen maassamme oli satojatuhansia sotasankareita. Heidän arvostuksensa jäi kuitenkin sodan tappiotunnelman ja maan uudelleen rakentamisen jalkoihin. Vasta 1990-luvulta lähtien sota ja sotasankaruus, torjuntavoitot ja talvisosan henki on nähty yhä useammin osana suomalaista identiteettiä. (Kempainen ym. 2010, 27-28.)

Tiedostan, että Suomessa elää yhä henkilöitä, joilla on omakohtaisia kokemuksia jatkosodan ja Lapin sodan ajoilta. Heillä on tapahtumista omat muistonsa ja käsityksensä enkä halua kyseenalaistaa niitä Rajalan ja oman tekstini tulkinnoilla. Toisekseen teosten henkilöhahmot eivät ole tutkimuksen pääkohteita. He ovat asemansa on välillinen. Ymmärrän, että lukijat kokevat usein fiktiiviset henkilöhahmot lähes autenttisiksi ihmisiksi ja siksi teema, jota fiktiivisten henkilöhahmojen välityksellä käsitellään, saattaa herättää heissä vahvoja

tunteita. Erityisesti, jos tarinan taustalla on fakta, lukijoilla syntyy helposti mielipiteitä siitä, miten asiat oikeasti ovat menneet.

Rajala käsittelee tietoteoksessaan ihmisiä historian tapahtumat edellä. Pääosassa eivät ole ihmisten ajatukset ja tunteet, vaan hän dokumentoi ensisijaisesti todellisia tapahtumia. Keskiössä on historia, joka liikuttaa ihmistä. Historiallisten tapahtumien kautta ihminen saavuttaa sankaruuden tai menettää sen.

Tarkoitukseni on tutkimuksessani keksittyä puhtaasti tekstiin ja korostaa, että syntyneet tulkinnat ovat vain romaanin kirjoittamisen näkökulmasta tuotettuja. Tämän rinnalla tiedostan toki myös sen, etten voi täysin irrottaa vertailtavia ilmauksia, vaan ne saavat todellisen merkityksensä aina kontekstissaan.

Koska *Annan tarina* -käsikirjoitus (2020) pohjautuu sotahistoriaan, faktaan, olen tehnyt kattavaa taustatyötä koko kirjoitusprosessin ajan. Myös tietokirjailijan työhön kuuluu taustatyö, ennen kuin tietoteos on valmis. Usein sekä tietokirjailija että kaunokirjailija ovat saman faktan äärellä. Siksi onkin mielenkiintoista kiinnittää huomiota myös siihen, miten he kirjoittavat tuosta samasta aineistosta käsin.

1.1.1. *JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi* -tietoteos

Tutkimukseni toisena tutkimusaineistona on Pertti Rajalan *JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi* (2015). Rajala on selkokielen uranuurtaja Suomessa. Selkokielen kertomakirjallisuus sai ensi julkaisunsa Suomessa vuonna 1983, kun hänen käännöksensä ja selkomukautuksensa *Poliisit perässä* ilmestyi. Rajala on julkaissut yhteensä sata printtiselkokirjaa ja kaksi verkkokirjaa (Takala 2019). Lisäksi hän on saanut useita palkintoja ja tunnustuksia työstään selkokielen ja selkokirjallisuuden hyväksi. Hän on myös kirjoittanut selkokielellä kattavan tietoteoskokonaisuuden toisen maailman sodan aikaisista sodista. Rajalan kokemuksen ja meriittien ansiosta, hänen teoksensa oli luotettava valinta tutkimusaineistoksi.

Rajala on käyttänyt teoksensa *JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi* (2015) lähdeaineistona yleiskielisiä tietoteoksia, joiden sisältöä hän on referoinut ja

selkomukauttanut. Teoksessa on runsaasti Suomen armeijan arkiston (SA-Arkisto) autenttisia kuvia sekä sotarintamalta että kotirintamalta. Kuvia on niin sodan kuin rauhan ajalta.

Rajalan teoksen pääpaino on jatkosodassa. Teos alkaa kahdella lyhyellä tiivistelmällä jatkosodan ja Lapin sodan tapahtumista. Tämän jälkeen Rajala taustoittaa jatkosotaa talvisodan ja välirauhan ajalta. Jatkosodan käsittelyosuudessa tapahtumat etenevät kronologisesti aina jatkosodan rauhaan saakka. Lopuksi Rajala käsittelee lyhyesti Lapin sodan sekä kertoo elämästä sotien jälkeen. Mukana on myös aikalaisten kertomuksia tapahtumista.

1.1.2. *Annan tarina* -romaanikäsikirjoitus

Rajalan tietoteoksen pääpaino on jatkosodassa. Se käsittelee lyhyesti myös Lapin sotaa, johon tutkimukseni toinen aineisto, *Annan tarina* (työnimi) (2020) pohjautuu. *Annan tarina* on suoraan selkokielelle kirjoittamani romaanikäsikirjoitus. Käsikirjoituksen toinen versio toimii sekä tutkimukseni kohteena että pro graduni taiteellisena osana.

Annan tarina -käsikirjoitus (2020) on toisen maailmansodan aikaan, Suomessa käytyihin sotiin perustuvan trilogian viimeinen osa. Trilogian aiemmat osat ovat talvisotaa käsitellyt *Ne lensivät tästä yli* (2017) sekä jatkosodan ajasta kertova *Minä odotan sinua* (2018). Trilogia kuvaa kotirintaman naisten elämän sodanaikaisessa Suomessa. *Annan tarina* (2020) kertoo lappilaisten nuorten naisten karjankuljetusmatkasta evakkopaikkakunnalle syksyllä 1944 sekä paluusta takaisin kotiin keväällä 1945.

Pohjoisessa Suomessa asuu nuori nainen nimeltään Anna, joka on teoksen minäkertoja. Eräänä päivänä poliisi tuo määräyksen evakuoinnista ja lopulta Anna seisoo kotipihassa lehmälauman kanssa. Alkaa eläinten kuljetusmatka kohti tuntematonta evakkopaikkaa. Perheiden tärkein elanto, karja, annetaan nuorten naisten vastuulle.

Anna kuljettaa lehmiä kävellen yhdessä kylän muiden tyttöjen kanssa. Vastassa on jokia ja räjäytettyjä siltoja, kyliä ja heinälatoja, saksalaisia ja suomalaisia sotilaita. Naiset nukkuvat talojen pirteissä ja koulujen liikuntasaleissa. Lehmät viettävät öitä suurilla laitumilla yöpymispaikkojen vieressä. Lotat huolehtivat kulkijoiden ruokkimisesta ja saksalaiset sotilaat haluavat omalta osaltaan viihdyttää suomalaisia naisia.

Eräässä yöpymispaikassa Anna tapaa suomalaisen sotilaan, Paavon. Paavo pyytää Annaa kirjoittamaan hänelle, ja kahden nuoren kirjeenvaihto alkaa. Juna kuljettaa Annan ja karjan evakkopaikkaan, missä muu perhe jo odottaa heitä. Anna perheineen yrittää sopeutua evakkopaikkaan, jossa eletään toisenlaista arkea kuin kotoa pohjoisessa. Anna kirjoittaa Paavolle ja kaipaa kotiin. Niihin maisemiin, jotka suomalainen sotilas on luvannut hänelle pelastaa.

1.2. Tutkimusaineisto selkokielellä

Tässä tutkimuksessa tutkin
kahta erilaista selkokielistä tekstiä.
Ensimmäinen teksti on tietokirjasta,
jonka on kirjoittanut Pertti Rajala.
Kirjan nimi on *JATKOSOTA – jatkosodan arkea selkosuomeksi*.
Kirja kertoo suomalaisten sotilaiden taisteluista aikana,
jolloin Suomessa oli jatkosota ja lapin sota.
Kirjassa on myös paljon kuvia
sekä suomalaisten sotilaiden omia kertomuksia.

Toisen tekstin olen kirjoittanut itse.
Sen nimi on *Annan tarina*
ja se on romaanin käsikirjoitus.
Se kertoo suomalaisen naisen elämästä silloin,
kun Suomessa oli Lapin sota.

Tutkin tekstejä siksi,
että haluan saada vastauksen kahteen kysymykseen.
Ensimmäinen kysymys on,
millaista selkokielen on hyvä olla,
jotta selkolukija uskoo tekstissä kerrottuja asioita?

Tätä kutsutaan retoriikaksi.

Toinen kysymys on,
miten kirjailija kertoo sankaruudesta?
Näytän tutkimuksessa myös esimerkkejä,
jotka olen ottanut Rajalan kirjasta
sekä romaanin käsikirjoituksesta.

Valitsin nämä tekstit siksi,
että ne kertovat asioista,
joista olen kiinnostunut.
Minua kiinnostaa historia ja sota
sekä selkokieli.
Lisäksi minua kiinnostaa
suomalaisen naisen sota-ajan elämä.
Minusta on mielenkiintoista miettiä myös sitä,
kuka on sankari?

Sankari tarkoittaa henkilöä,
joka on luonteeltaan rehellinen ja tasapainoinen.
Hän on aina valmis auttamaan muita.
Ihmiset sanovat usein,
että sankari on rohkea kuin sotilas.
Tämä viittaa miehuuteen,
koska sotilas on usein mies.
Tällöin ihmiset ajattelevat helposti,
että vain mies voi olla sankari.
Sankari voi kuitenkin olla myös nainen.

Suomalaisia sotilaita on usein kutsuttu sankareiksi,
koska he puolustivat Suomea sodissa.

Venäjä ei pystynyt valloittamaan maattamme
talvisodassa eikä jatkosodassa,
vaikka se halusi.

Minun mielestäni
myös suomalainen nainen on sankari.
Silloin kun Suomessa oli sotia,
suomalainen nainen teki paljon töitä kotona.
Koska miehet olivat sotarintamalla,
suomalainen nainen teki myös miesten töitä.
Siksi myös suomalainen nainen on sota-ajan sankari.

1.3. Selkokieline kirjallisuus Suomessa

Selkokirja tarjoaa lukukokemuksen henkilölle, jolla on lukemisen haasteita. Haasteet voivat liittyä niin vammaan, sairauteen, kielen osaamiseen kuin lukemisen tottumattomuuteen. Suomessa on julkaistu reilut 440 selkokirjaa, joista pääosa on eri-ikäisille suunnattua kaunokirjallisuutta. Teokset voidaan jakaa kahteen ryhmään riippuen siitä, onko teksti kirjoitettu suoraan selkokielelle vai onko se selkomukautettu. Selkomukautus tarkoittaa kirjan alkuperäisen, yleiskielisen tekstin muokkaamista selkokielelle. Noin puolet maassamme julkaistavista selkokirjoista on suoraan selkokielelle kirjoitettuja, toiset puolet selkomukautettuja. (Leskelä 2019, 275-276, Selkokeskus 2020.)

Suomessa selkokieline kertomakirjallisuus näki päivänvalon vuonna 1983, kun Pertti Rajalan käännös ja selkomukautus *Poliisit perässä* ilmestyi. Aiemmin tuntematon selkokirjallisuus herätti aluksi epäilyksiä. Jotkut kirjailijat eivät nähneet sitä tarpeelliseksi, ja toiset huolestuivat lukutaidon rapautumisesta helppojen tekstien myötä. Jotkut kirjailijat innostuivat selkokirjoista, ja heiltä julkaistiin muutama selkokirja. Tuotteliaan alun jälkeen innostus kuitenkin laantui. Vuosien kuluessa selkokirjallisuus on löytänyt paikkansa, ja nykyään selkokirjoja ilmestyy Suomessa vuosittain noin 10-20 kappaletta. Suurin osa kirjoista on kirjoitettu selkokielen vaativammalla tasolla. Tämä taso on tarkoitettu lukijoille, jotka

tarvitsevat vain vähän tukea lukemiseen. Kaikkein vähiten julkaistaan helpolla selkokielellä kirjoitettuja kirjoja. (Leskelä ym. 2015, 134-135, 137, Leskelä 2019, 169, 274-275, 277.)

Selkorunokirjojen julkaiseminen on lisääntynyt Suomessa, mutta näytelmistä edelleen vain Aleksis Kiven *Nummisuutarit* on tehty myös selkoversioksi. Myös selkokielistä viihdekirjallisuutta on Suomessa julkaistu vähän, vaikka tämän tyyppinen kevyempi kirjallisuus saattaa olla juuri sitä, mihin heikon tai lukemaan tottumattoman lukijan on helppo tarttua. 2000-luvulla selkokirjallisuuden laatu on parantunut. Kirjoittaminen, taitto sekä kuvitus on kehittynyt selkokirjallisuuden historian aikana ammattimaisemmaksi. Tällä hetkellä selkokirjoja julkaisee Suomessa muutama pieni kustantamo. (Leskelä 2019, 275, 277.)

Vuonna 2011 alkanut tunnettujen suomalaisten kirjailijoiden selkokirjakummius on tuonut heidän teoksiaan selkokielellä luettavaksi, mutta myös nostanut selkokirjallisuuden tunnettavuutta. Ensimmäisenä selkokirjakummina vuosina 2011-2013 toimi kirjailija Anna-Leena Härkönen. Kummiuden myötä Härkösen teos *Häräntappoase* (2013) selkomukautettiin. Härkösen jälkeen kummeina ovat olleet Reijo Mäki, Eppu Nuotio sekä Tuomas Kyrö. Vuosien 2019-2021 selkokirjakummina toimii kirjailija Enni Mustonen (Kirsti Manninen). Hänen teoksensa *Paimentyttö* julkaistaan selkomukautuksena vuonna 2021. (Leskelä 2019, 277, selkokeskus 2019.)

Selkokielisellä kaunokirjallisuudella on marginaalinen asema (Leskelä ym. 2015, 137). Vaikka selkokielestä hyötyvien henkilöiden määrä maassamme kasvaa, eivät selkokirjat aina kohtaa kohderyhmiään. Kehitysvammaiset eivät itse löydä selkokirjoja, vaan ovat läheistensä tai hoitohenkilökunnan selkokirjatuntemuksen varassa. Lukemiseen kielteisesti suhtautuvat henkilöt eivät tutustu selkokirjoihin, sillä he eivät käy esimerkiksi kirjastoissa. Lisäksi selkokirjallisuutta julkaisevat vain pienet kustantamot, jolloin uutuuskirjatkaan eivät nouse mediassa otsikoihin (Leskelä ym. 2015, 137).

Toinen selkokiellisen kaunokirjallisuuden haaste on sen sisällössä. Kun selkokirjailijan kynää kuljettavat selkokirjoittamisen ohjeistukset, ja toisaalta samaiselta kynältä vaaditaan luovaa ilmaisua, on selkokirjailija haasteen edessä. Kaunokirjallisen tekstin tulisi herättää lukijassa tunteita ja saada lukija innostumaan tarinasta niin, että hän haluaa jatkaa lukemista. (Leskelä ym. 2015, 137-138.) Siksi onkin tärkeää, että selkokirjojen aiheet ovat tuoreita ja siten

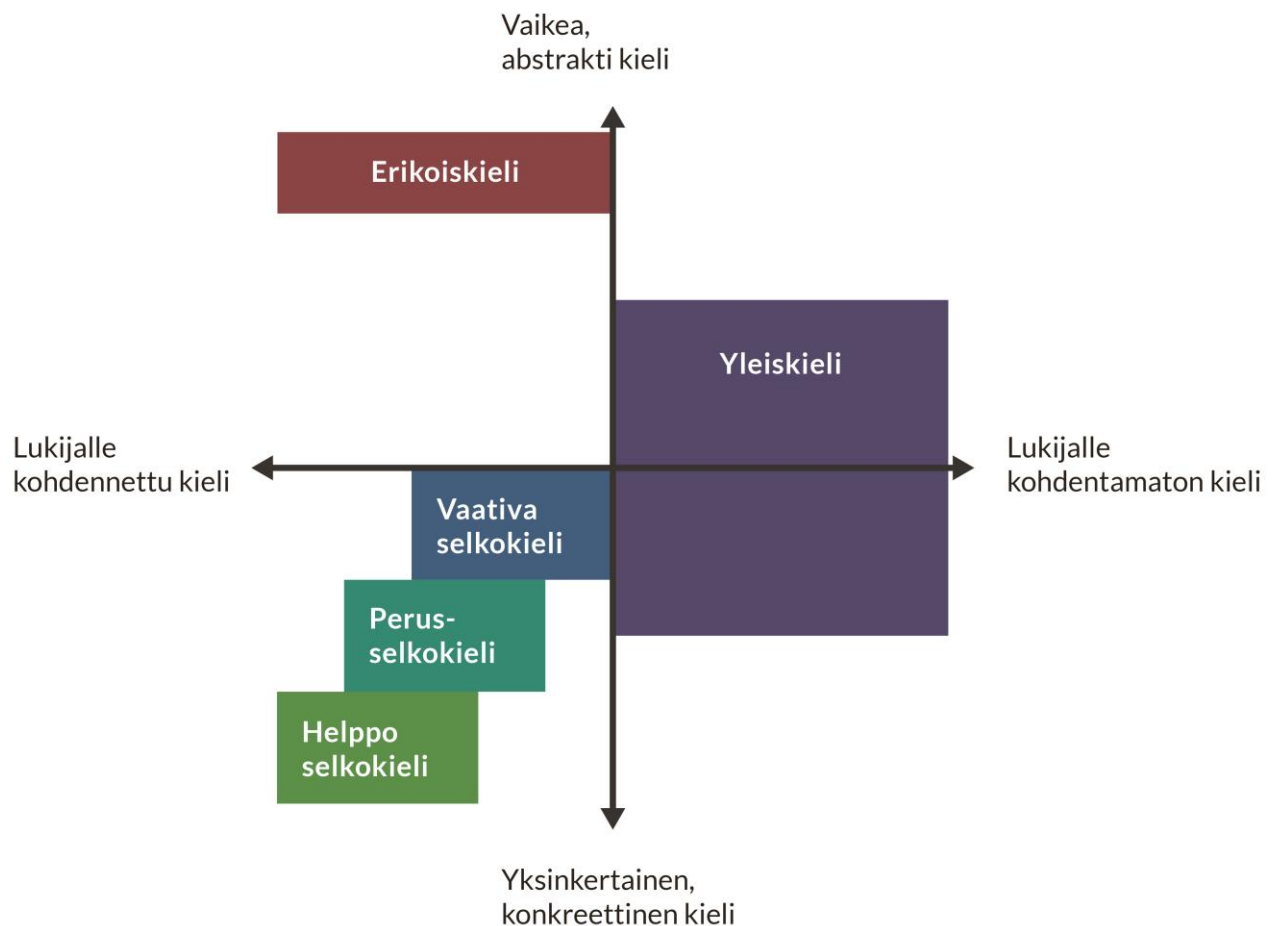
kiinnostavia. Myös selkokirjojen ulkoasujen tulisi olla houkuttelevia, sillä usein lukija valitsee kirjan kansikuvan perusteella.

Ensimmäiset informoivat selkoteokset (opas- ja esitetekstit) ilmestyivät 1980-luvulla. 1990-luvulla selkotietokirjoja julkaistiin yhä enemmän. Nykyään selkotietokirjoja julkaistaan Suomessa vähemmän kuin selkokaunokirjoja. Selkomukautettuja tietokirjoja ei juurikaan Suomessa julkaista, vaan ne ovat usein koottu laajemmista tietoteoksista tai ne on tarkoitettu opetuksen oheismateriaaliksi. Selkotietokirjoissa käsiteltävät aiheet ovat yleiskielisistä tietokirjoista tuttuja aiheita, kuten sota, historia, suomalaisuus ja luonto. Digitalisaation myötä selkotietokirjat ovat alkaneet käsitellä myös tieto- ja viestintäteknikkaa. Selkotietokirjallisuus kaipaa kuitenkin vielä tavallisia, arkipäivän aiheita, kuten lasten kasvatus, tunteet, muoti, liikunta tai käsityöt. Vaikka yleiskielen lukijalle nämä aiheet ovat tuttuja, saattavat ne olla selkolukijalle uusia. Arkisten aiheiden vastapainoksi selkotietokirjallisuuden toivotaan tulevaisuudessa käsittelevän enemmän myös niin sanottuja arkoja aiheita, kuten terrorismia, rasismia tai seksuaalisuutta. Monet selkolukijat kaipaavat tietoa näistä aiheista joko niiden omakohtaisuuden vuoksi tai niiden puuttumisen takia. (Leskelä ym. 2015, 99. Leskelä 2019, 276, 278-279.)

2. SELKOKIELI, OHJEISTUS JA RETORIikka

Selkokieli on yleiskielestä muokattu suomen kielen muoto, joka on sanastoltaan, sisällöltään sekä rakenteeltaan yleiskieltä selkeämpää kieltä. Koska selkokieli ei ole oma kieli, ovat sen säännöt joustavammats kuin kielioppisäännöt. Sillä ei ole omaa kielioppia, vaan se noudattaa suomen kielen kielioppisääntöjä supistetusti. Tämä tarkoittaa, että selkokieli hyödyntää vain niitä kieliopillisia aineksia, joiden avulla siitä muokkautuu helposti ymmärrettävä kieli. Lisäksi muun muassa sanaston vähäisyys sekä sanojen selittäminen ja toisto helpottavat selkokielen ymmärtämistä. Selkokieli on suunnattu henkilöille, joilla on kielellisiä vaikeuksia. Heille selkokieli on edellytys ymmärtämiselle, tiedon saannille ja sitä kautta yhteiskunnassa toimimiselle. (Leskelä 2019, 93, 95, 101.)

Selkokieli asettuu kielen nelikentässä suhteessa yleiskieleen sekä erikoiskieleen seuraavasti:

Kuva 1. Selkokielen suhde muihin kielimuotoihin (Leskelä 2019, 94).

Yleiskieli on kielimuoto, jonka ajatellaan olevan yleisesti ymmärrettävää kieltä. Se on tarkoitettu laajalle yleisölle, ja sillä asiat esitetään yleisellä tasolla lukijaneutraalisti. (Leskelä 2019, 95.) Yleiskieltä ei ole siis suoraan kohdennettu tietyille lukijaryhmille, ja siksi se asettuu nelikentän oikeaan reunaan lukijalle kohdentamattoman kielen osioon. Yleiskieltä käytetään muun muassa uutisteksteissä, viranomaisviestinnässä sekä oppikirjoissa (Leskelä 2019, 95).

Yleiskieli asettuu nelikentässä sekä abstraktin kielen että konkreettisen kielen välimaastoon. Yleiskieli, joka operoi abstraktin kielen kentällä erikoiskieltä lähestyen, saattaa sisältää erikoiskielen piirteitä esimerkiksi jonkin asiantuntijaryhmän ammattisanastoa. Yleiskielisessä tekstissä lukijalle kuitenkin selitetään vaikeat sanat ja käsitteet. Tällaista vaikeaa, abstraktia yleiskieltä ovat muun muassa viranomaistekstit (Leskelä 2019, 95). Sen sijaan yleiskieli, joka ulottuu nelikentässä konkreettisen kielen alueelle, sisältää piirteitä, joiden ajatellaan hyödyntävän myös lievistä kielellisistä vaikeuksista kärsiviä lukijoita. Tällaisia konkreettisempia yleiskielen muotoja löytyy muun muassa kylteistä, opasteista sekä hätätiedotuksesta (Leskelä 2019, 95).

Erikoiskieli on kielimuoto, joka on tarkoitettu erityislukijaryhmälle, kuten jonkin teknisen alan ammattilaisille. Erikoiskieli sisältää runsaasti alaan liittyvää erikoissanastoa sekä käsitteitä, jotka eivät avaudu asiaan perehtymättömälle lukijalle. (Leskelä 2019, 94.) Näiden ominaisuuksiensa vuoksi erikoiskieli asettuu kielimuotojen nelikentässä vaikean ja abstraktin kielen ääripäähän. Jotta erikoiskieltä voi ymmärtää, on lukijan hallittava alan sanasto ja käsitteet entuudestaan. Lisäksi hänellä on oltava hyvä lukutaito. Erikoiskielessä yleiskielen näkökulmasta vaikeita termejä ei yleensä selitetä.

Selkokieli eroaa yleiskielestä, sillä se on kohdennettu tietyille lukijaryhmälle: henkilöille, joilla on kielellisiä haasteita. Sen sijaan selkokielellä ja erikoiskielellä on yhtäläisyyksiä. Niiden ajatellaan palvelevan erikoisryhmiä. Selkokieli palvelee kielellisistä vaikeuksista kärsiviä lukijoita ja erikoiskieli lukijoita, joilla on kyky lukea abstraktia tekstiä. (Leskelä 2019, 94.)

Selkokielen kehittäminen alkoi Suomessa 1970-luvulla. Se sai merkittävimmät suuntaviivansa Ruotsista (*lättläst*), jossa ensimmäinen selkokirja oli julkaistu jo vuonna 1968. Suomessa ensimmäinen selkokirja julkaistiin vuonna 1983. Teos oli Pertti Rajalan käännös ja selkomukautus *Polisit perässä*, jonka pohjana oli kolme norjalaista kirjaa. Suomessa ajatus helpommasta kielestä virisi niissä piireissä, joissa oltiin tekemisissä erityisryhmien, kuten

kehitysvammaisten kanssa. Ymmärrettiin, että selkeämmän kielen ansiosta voidaan ehkäistä muun muassa syrjäytymistä. (Kulkki-Nieminen 2010, 19, 21, Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015, 134.)

1980-luvulla Suomessa tehtiin monta merkittävää selkokielen edistämistä koskevaa päätöstä. Vuoden 1981 selkokirjallisuuden seminaarissa määriteltiin selkokirja, ja Kehitysvammaliitosta tuli selkokielen päävastuujärjestö. Vuonna 1983 alkoi ilmestyä Leija-lehti, joka on kehitysvammaisille suunnattu aikakauslehti. Erityisen suurena meriittinä selkokielen ja selkokirjallisuuden saralla voidaan pitää vuonna 1988 perustettua selkokieliyöryhmää. Ryhmä otti vastuulleen muun muassa selkokirjallisuuden tukemisen ja myöntää edelleen vuosittain valtiontukea selkokieliselle kirjallisuudelle, niin kirjailijoille kuin kustantajillekin. Selkomerkki, joka takaa selkokirjojen selkokielisyyden, otettiin käyttöön vuonna 1991. (Kulkki-Nieminen 2010, 22-23.)

Kuva 2. Selkokerkki (Kehitysvammaliitto).

1990-luvulla Leija-lehti sai rinnalleen uusia mediatekstejä. Vuonna 1992 alkoivat ilmestyä Selkosanommat sekä sen ruotsinkielinen sisarlehti LL-Bladet. Samana vuonna Yle aloitti selkouutiset, jotka se suuntasi pääasiassa ulkosuomalaisille. Myöhemmin Yle määritteli selkouutisten pääkohderyhmäksi Suomessa asuvat maahanmuuttajat, vaikka suuntaakin uutisia myös suomenkielisille. Vuonna 2015 Yle laajensi selkouutiset tv-uutislähetykseksi. (Leskinen 2019, 267, 270.)

Käytännön elämässä on huomattu, ettei yksi ja sama selkokielen taso palvele kaikkia selkokielen tarvitsijoita. Selkokielen käyttäjissä on henkilöitä, jotka tarvitsevat esimerkiksi kehitysvammaisuuden vuoksi hyvin helppoa selkokieltä. Joukossa on myös henkilöitä, jotka selviävät hyvin vähän mukautetulla selkokielellä. Heitä ovat esimerkiksi pitkään suomea opiskelleet maahanmuuttajat. Viime aikoina selkokielellä onkin Suomessa kehitetty

nelikentässä (kaavio 1.) esitetyt selkokielen vaikeustasot: vaativa selkokieli, perusselkokieli ja helpposelkokieli. Muiden maiden selkokielissä ei tasoja erotella, vaan selkokieli määritellään vain hyvin helpoksi kieleksi. Suomessa kuitenkin ajatellaan, että tällä yhden näkökulman selkokielellä suljetaan pois paljon erilaisia selkolukijoita. Erityisesti heitä, jotka tulevat toimeen vain vähän yleiskieltä helpommalla kielen muodolla. Lisäksi määritellyt selkokielen tasot auttavat selkotekstien tuottajia kohdentamaan tekstejään erilaisille lukijoille. (Leskelä 2019, 106, 160.)

Selkokielen vaikeustasojen jako kolmeen perustuu ajatukseen, jota nelikenttäkin ilmentää: kieli voi olla konkreettista tai abstraktia, ja sen lukijakunta voidaan määritellä tarkasti tai lavasti. Helposta selkokielestä hyöttyy hyvin pieni lukijajoukko. Heillä ei joko ole lukutaitoa lainkaan tai se on hyvin heikko. Helppo selkokieli onkin kaikkein yksinkertaisinta selkokieltä, jota tuetaan muun muassa äänen tai kuvien avulla. Helposta selkokielestä hyöttyvät muun muassa kehitys- ja puhevammaiset sekä suomen kielen alkeiden opiskelijat. (Leskelä 2019, 103, 160.)

Perusselkokieli on kieltä, jota käytetään muun muassa Selkamediassa ja selkokielisissä viranomaisteksteissä. Se on selkokielen yleistaso ja se on suunnattu useimmille selkolukijoille. Perusselkokieltä tarvitsevilla henkilöllä on kuitenkin vielä suuria haasteita lukemisessa ja lukemisen ymmärtämisessä. (Leskelä 2019, 103, 160.)

Vaativa selkokielen taso on lähimpänä yleiskieltä. Se on vaikeampaa kuin helppo ja perusselkokieli, mutta helpompaa kuin helppo yleiskieli. Lukijakunta on laajin ja tästä tasosta selviävät lukijat saattavat ymmärtää myös joitain yleiskielisiä tekstejä. (Leskelä 2019, 160.)

Selkokieltä tarvitsevat henkilöt ovat hyvin erilaisia. Myös tekstit ovat erilaisia. Toisinaan henkilö voi tarvita jonkin tekstilajin kohdalla perusselkokieltä, vaikka selviytyykin muuten mainiosti vaativan selkokielen tasosta. Siksi selkokielen tasoja ei voida tiukasti kohdentaa tietyille ryhmille. Onkin tärkeää, että selkokieli kunnioittaa lukijaansa. Liian helppo selkokieli ei motivoi lukijaa, kun taas liian vaikea selkokieli voi lannistaa. Selkokieli toimiikin mielestäni parhaiten silloin, kun se elää sitä tarvitsevan henkilön elämässä joustavasti ja kehittyen.

2.1. Selkokielen kohderyhmät

Vuonna 2019 tehdyn selkokielen tarvearvion mukaan Suomessa selkokielen kohderyhmiin kuuluu 650 000 – 750 000 henkilöä. Verrattuna edelliseen, vuonna 2014 tehtyyn tarvearvioon, heidän määränsä on lisääntynyt noin 100 000 henkilöllä. Kasvun syynä ovat pääosin väestömme ikääntyminen, maahanmuutto sekä heikentyvä lukutaito. (Juusola 2019, 3.)

Ikääntyvä väestö, maahanmuuttajat sekä lukutaidoiltaan heikot henkilöt ovat niitä, joiden ajatellaan parhaiten hyötyvän selkokielestä. Ikääntymisen vuoksi ihmisen kognitiiviset toiminnot heikkenevät, mikä lisää ymmärtämistä helpottavien tekstien tarvetta. Suomen kielen opiskelussa sekä kotoutumisessa selkokieli on avainasemassa. (Juusola 2019, 4.) Lukutaidon heiketessä yhä useampi nuori ja aikuinen tarvitsee arjessa selviytyäkseen selkeää viestintää.

Kasvava selkokielen tarve ei kuitenkaan yksin johdu sitä tarvitsevien henkilöiden määrällisestä kasvusta. Yhteiskunnan digitalisoituminen on haaste monen kansalaisen elämässä. Digipalvelulaki, joka koskee digitaalisten palveluiden tarjoamista, astui voimaan Suomessa 1.4.2019. Laki sisältää myös saavutettavuusdirektiivin, joka takaa julkisten palveluiden verkkosivujen ja mobiilisovellusten saavutettavuuden. Tämä tarkoittaa, että verkkosivujen ja mobiilisovellusten sekä niiden sisällön tulee olla sellaisessa muodossa, jota mahdollisimman moni kansalainen pystyy käyttämään, lukemaan ja ymmärtämään. Direktiivi takaa sen, että mahdollisimman moni suomalainen voi osallistua yhteiskunnan toimintoihin ja saada tietoa itsenäisesti. (Leskelä 2019, 106, Saavutettavuus.fi, 2019.)

Selkokielen pääkäyttäjryhmien tarkempi määrittely on Leskelän (2019, 97) mukaan seuraava:

- ” 1. henkilöt, joilla on pysyviä ja synnynnäisiä neurobiologisia syitä selkokielen tarpeelle
2. henkilöt, joiden selkokielen tarve on syntynyt elämän aikana vamman tai sairauden vuoksi
3. henkilöt, joiden selkokielen tarve on todennäköisesti väliaikainen ja jotka voivat hyödyntää jotakin muuta kieltä tai kommunikointijärjestelmää viestinnässään.”

Selkokielen ydinryhmäksi kutsutaan kohderyhmää, joilla lukemisen ja kielenkäytön ainoa edellytys on selkokieli. Toissijaisiksi tarvitsijoiksi sen sijaan kutsutaan niitä kohderyhmien henkilöitä, joilla selkokielen tarve liittyy selkokielen ajoittaiseen tarpeeseen, tiettyihin teksteihin tai tilanteisiin. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015, 26.)

Selkokielen pääkäyttäjryhmistä ensimmäiseen kuuluvat muun muassa kehitysvammaiset ja autismikirjon henkilöt sekä lukivaikeudesta kärsivät. Suomessa on noin 40 000 kehitysvammaista henkilöä. Kehitysvammaisella henkilöllä on vamma ymmärtämis- ja käsityskyvyn alueella. Vamma on voinut syntyä joko perintötekijöiden vuoksi tai raskauden, synnytyksen tai syntymän jälkeisistä häiriöistä. Kehitysvammaisuuteen liittyy usein kielellisiä ongelmia. Niitä voi esiintyä muun muassa puheen tuottamisessa ja ymmärtämisessä, lukemisessa sekä erityisesti abstraktin kielen ymmärtämisessä. Selkokieli helpottaa kehitysvammaisen henkilön kielen haasteita muun muassa suosimalla selkeitä asiasisältöjä sekä konkreettista sanastoa. (Leskelä 2019, 98, Virtanen 2002, 14-15.)

Autismikirjon henkilöitä on maassamme noin 140 000. Heillä on keskushermoston neurobiologinen kehityshäiriö, joka ilmenee muun muassa vuorovaikutuksen ongelmina ja poikkeavana kielenkäyttönä. Haasteita voi olla myös kielen ymmärtämisen alueella, jolloin he tulkitsevat puhetta ja käytettyjä sanoja hyvin konkreettisesti. Tästä syystä autismikirjon henkilö voi saada apua selkokielestä, joka välttää abstraktia kieltä ja kielikuvia. (Leskelä 2019, 98.)

5 – 10 prosentilla väestöstämme on jonkin asteinen lukivaikeus. Lukivaikeus hankaloittaa sekä lukemista että kirjoittamista, sillä se vaikeuttaa äänneisiin liittyvän tiedon hahmottamista ja käsittelyä. Lisäksi lyhytkestoisen muistin, työmuistin ongelmat lisäävät lukemisen haasteita. Jotta tekstistä muodostuisi lukijalle ymmärrettävä kokonaisuus, tulee hänen pitää mielessään lukutapahtuman aikana sanat, lauseet sekä kappaleet ja lopulta koko tekstikokonaisuus. Lyhytkestoisen muistin ongelmat vaikeuttavat tämän kokonaisuuden hallintaa. (Leskelä 2019, 99, Oppimisvaikeus.fi, 2019.)

Toiseen selkokielen pääkäyttäjryhmään kuuluvat henkilöt, joiden selkokielen tarve on syntynyt elämän aikana. Heidän kielelliset taitonsa ovat olleet aiemmin normaalit, mutta esimerkiksi sairauden myötä taidot ovat heikentyneet. Osalla heistä kielelliset taidot ovat heikentyneet vain sairauden akuutin tilan ajaksi, osalla heistä nuo taidot katoavat vähitellen

kokonaan. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa afasiapotilaat sekä muistisairaat. (Leskelä 2019, 100.)

Suomessa afasiaan sairastuu joka vuosi noin 20 000 henkilöä. Tällä hetkellä afasiapotilaita arvioidaan olevan noin 100 000. Afasia eli aivohalvaus on aivojen toimintahäiriö, joka johtuu aivoverenkiertohäiriöstä, aivoverenvuodosta tai aivoinfarktista. Afasia saattaa aiheuttaa ongelmia muun muassa kielellisissä toiminnoissa, kuten esimerkiksi puheessa, kirjoittamisessa tai lukemisessa. Koska afasiapotilaalla on usein haasteita pidempien tekstien lukemisessa, auttaa selkokielen lyhyt sana- ja lausetason muoto häntä informaation saamisessa. (Leskelä 2019, 100-101.) Lisäksi kokemuksen mukaan selkotekstin kapeapalstainen taitto auttaa näkökentän häiriöstä kärsivää afasiapotilasta lukemisessa.

Suomessa arvioidaan olevan tällä hetkellä noin 400 000 muistin häiriöstä kärsivää henkilöä. Heillä on ongelmia muun muassa sanojen muistamisessa, ymmärtämisessä sekä löytämisessä. (Leskelä 2019, 100.) Muistisairaus etenee vähitellen, jolloin selkokielen eri tasoista on sairastuneelle hyötyä eri sairauden vaiheissa. Lievässä sairauden vaiheessa henkilö saa tietoa vaativasta selkokielestä. Sairauden edetessä henkilö voi siirtyä perusselkokieleen ja lopulta helppoon selkokieleen. Muun muassa selkokielen lyhyet lauseet ja virkkeet, kuvat sekä toisteisuus helpottavat luetun ymmärtämistä muistisairaalla henkilöllä (Leskelä 2019, 100).

Kolmanteen selkokielen pääkäyttäjryhmään kuuluvat henkilöt, joiden selkokielen tarve on väliaikainen. Heillä on käytössään jokin muu kieli tai kommunikointiväline kuin suomen kieli. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa maahanmuuttajat sekä viittomakieliset henkilöt, mutta myös lukemaan tottumattomat henkilöt. Maahanmuuttajat hyötyvät selkokielestä suomen kielen opinnoissaan. Selkokielessä sanaston vähäisyys, sanojen selittäminen ja toisto sekä käytetyn kieliopin yksinkertaisuus tukevat kielen opintoja. Maahanmuuttajat eivät kuitenkaan ole homogeeninen ryhmä. Heidän kielen oppimisen lähtötasoon vaikuttavat monet seikat, kuten aiempi koulutus sekä muiden eurooppalaisten kielten osaaminen. Osa maahanmuuttajista pystyykin siirtymään myöhemmin yleiskielen, kun taas toiset tarvitsevat selkokieltä jopa pysyvästi. (Juusola 2019, 14, Leskelä 2019, 101-102.)

Myös kuurot ja kuulovammaiset hyötyvät selkokielestä. Viittomakieli on kolmiulotteinen kieli, jonka sanajärjestys on erilainen kuin puhutussa suomen kielessä. Näin ollen selkokielen

ohjeistukset selkeistä tekstin ja kielen rakenteista voivat auttaa erityisesti viittomakielen oppimisen alussa. (Leskelä 2019, 102.)

Selkokielestä hyötyvät myös ei-vammaiset henkilöt sekä vähemmän lukevat, joita ei ole aiemmin mielletty selkokielen kohderyhmiin. Leskelä (2019, 102-103) kuitenkin nostaa esiin myös heidät. Muun muassa mielenterveyspotilaat, vangit sekä negatiivisella asenteella lukemiseen suhtautuvat henkilöt voivat hyötyä selkoaineistoista. Laajassa mielessä ajateltuna selkokieli onkin meidän kaikkien kieltä. Kuka tahansa hyötyy siitä, että esimerkiksi ohjeet tai viranomaispäätökset on laadittu selkokielellä.

2.2. Selkokielellä kirjoittamisen ohjeistus

Selkokirjoittaminen jaetaan sekä suoraan selkokielellä kirjoittamiseen että selkomukauttamiseen. Selkomukauttaminen tarkoittaa jo julkaistun kirjan alkuperäisen, yleiskielisen tekstin muokkaamista selkokielelle (Leskelä 2019, 276). Kulkki-Nieminen (2002, 39) tosin toteaa, että kaikki selkokirjoittaminen on itseasiassa selkomukauttamista. Vaikka tekstiä ei mukautettaisi valmiin yleiskielisen tekstin pohjalta, mukautetaan se kuitenkin aina suhteessa yleiskieleen.

Useissa selkokirjoittamisen ohjeistuksissa korostetaan sitä, että kirjoittajan selkeä ajattelu johtaa selkolukijan näkökulmasta selkeään tekstiin (kts. esim. Kulkki-Nieminen 2010, 18, Sainio & Rajala 2002, 32). Tämä tarkoittaa sitä, että selkokirjoittajan tulee käsitellä ja ilmaista aihettaan niin, että siitä tulee selkolukijalle helppolukuista: asioiden esitysjärjestys on looginen, sanat ovat konkreettisia, lauseet ja virkkeet lyhyitä ja käytetty sanajärjestys suora.

Selkeän ja ymmärrettävän kielen ohjeistukset eivät koske pelkästään selkokirjoittajia. Samoja vaatimuksia on kohdennettu erityisesti viranomaisiin, joiden käyttämää (yleis)kieltä ohjeistetaan hallintolain 9§:ssä, ”Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä.” (Hallintolaki 434/2003, 9§.) Myös sosiaalihuollon asiakasasiakirjoja koskevassa laissa todetaan, ”Asiakasasiakirjoissa käytettävän kielen on oltava selkeää ja ymmärrettävää, ja niissä saa käyttää vain yleisesti tunnettuja ja hyväksytyjä käsitteitä ja lyhenteitä.” (laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015, 6§.) Selkeydellä ohjeistuksissa

tarkoitetaan kielen hahmottamista. Sitä, että esimerkiksi lauseet, virkkeet ja tekstin osat ovat helposti hahmotettavissa ja että teksti on oikeinkirjoitussääntöjen mukaan kirjoitettu. (Tiililä 2015.)

Ymmärtäminen liittyy ajatteluun. Ymmärrettävä teksti muun muassa etenee loogisesti ja kertoo lukijalle tekstin kirjoittajan ajatuksen kulun ja päätelmät. (Tiililä 2015.) Kirjoittamisen ohjeistuksilla on tavoitteena tiedon saavutettavuus. Väärinymmärrykset ja lukijoiden turhat yhteydenotot toimijoihin vähenevät, kun julkisten ja yksityisten toimijoiden verkkosivuilla tieto ilmaistaan selkeästi ja ymmärrettävästi.

Kreuterin (2013, 1) mukaan selkeyttä voidaan katsoa myös siitä näkökulmasta, mitä jätämme tekstistä pois. Kun kirjoitamme, teemme valintoja jokaisen sanan ja ajatuksen kohdalla siitä, miten asian ilmaisemme. Tämä voi tehdä selkeästä tekstistä ongelmallisen. Jos selkeää kieltä pidetään selkeänä nimenomaan silloin, kun se on kirjoitettu yksinkertaisesti (*"clear"*), voi tämä johtaa siihen, etteivät lukijat pysty argumentoimaan väitteitä, kun selkeyden nimissä kirjoittaja on jättänyt tekstistä pois jotain oleellista. Liiallinen yksinkertaisuus saattaa jopa hämärtää tekstiä.

Olen Kreuterin kanssa samaa mieltä. Jos selkokieltä kirjoitetaan liian yksinkertaisesti, tulee siitä vaikeaselkoinen. Näin käy esimerkiksi silloin, jos tekstin virkkeet koostuvat pelkistä päälauseista. Myös irralliset lauseet, ilman yhdistäviä konjunktioita, tekevät tekstistä luettelomaisen ja näin ollen hankaloittavat tekstin ymmärtämistä.

Löytty (2019, 85-86) puolestaan haastaa selkeän kielen puhuessaan tietokirjoittamisesta. Hänen mukaansa tietokirjoittaja ei voi koskaan olla varma siitä, että kirjoitettu tieto todella avautuu lukijalle kirjoittajan tarkoittamalla tavalla. Jokainen lukija kun tulkitsee tietoa omista lähtökohdistaan. Löytty on toki sitä mieltä, että kirjoittajan tulee pyrkiä tekstissään selkeyteen, mutta kysyy, "Entä jos tuo viesti, jonka haluaa välittää, on jo itsessään monimutkainen ja sisäisesti ristiriitainen?" Löytty on oikeassa. Jos katson asiaa selkokirjoittajan näkökulmasta, juuri tämä on selkokirjoittajan haaste: miten kirjoittaa tarina ja välittää tieto niin, että henkilö, jolla on lukemisen haasteita ymmärtää tekstin? Siihen ei mielestäni riitä pelkkä yksittäisten sanojen arkikielisyys tai sanajärjestyksen suoruus. Koko tekstin on oltava selkeä ja ymmärrettävä kokonaisuus.

1990-luvulla selkokieli perustui kahteen kansainväliseen ohjeistukseen: IFLA:n *Guidelines for Easy-to-Read Material* sekä European Association of Inclusion International:n *Tee se helpoksi*. Ongelmana kansainvälisissä ohjeistuksissa oli kuitenkin se, että eri kielet sisältävät myös kielikohtaisia piirteitä. Esimerkiksi suomen kielessä on runsas taivutusjärjestelmä, joka vaatii oman ohjeistuksensa. Kansainväliset ohjeistukset eivät siis palvelleet kaikkia kieliä aukottomasti. Sittemmin 2000-luvulla muotoilluissa ohjeistuksissa on hyödynnetty tutkimustietoa, jota on saatu tekstin ymmärrettävyyden ja selkotekstien tutkimuksista. Myös puhuttua kieltä ja vuorovaikutusta on alettu tutkia. Tutkimusten teoreettisena viitekehyksenä on ollut keskusteluanalyysi. (Kulkki-Nieminen 2010, 32, 38. Leskelä ym. 2015, 41-42. Leskelä 2019, 89, 111.)

Selkokieltä kirjoittavan on pidettävä huolta siitä, että hänen tekstinsä on kaikilla tasoilla selkolukijan näkökulmasta helpompaa kuin yleiskieli. Suomessa käytetyissä selkokirjoittamisen ohjeistuksissa tekstiä helpottaviksi tasoiksi on määritelty tekstin kokonaisrakenne (tekstuaalinen taso), kielen rakenteet (morfologis-syntaktinen taso) sekä sanasto (leksikaalinen taso). (Leskelä ym. 2015, 42.)

Tekstin kokonaisrakenteeseen liittyvät ohjeistukset keskittyvät tekstin sisältöön ja etenemistapaan. Kielellisessä rakenteessa huomio kohdistuu suomen kielen kielioppiin sekä sen taivutusjärjestelmään. Sanojen kohdalla painotus on tutuissa, arkisissa sanoissa sekä niiden käytössä. (Leskelä ym. 2015, 42-43.) Näiden pääpiirteiden pohjalta nykyisiin selkokirjoittamisen ohjeisiin on määritelty tekstin sisällön, sanaston, rakenteen, lauseiden ja tekstin kokonaisuuden tarkempia ohjeistuksia. Lisäksi huomioon on otettu kielen tarkistaminen sekä eri tekstilajit. Tekstien kirjoittamista koskevia lajikohtaisia ohjeistuksia on annettu informoiville, kaunokirjallisille sekä mediateksteille. (Kulkki-Nieminen 2010, 38. Leskelä 2019, 112.)

2.3. Selkokieliisyys ja argumentointi

Kun kirjoittaja haluaa vakuuttaa henkilöä, jolla on lukemisen haasteita, on hänen hyvä tavoitella erityisen selkeää ja konkreettista kieltä, selkokieltä. Selkokielestä hyötyvillä henkilöillä on kuitenkin erilaisia lukemisen taitotasoja. Siksi kirjoittajan on hyvä tutusta

heihin, sillä ilman kohderyhmään tutustumista hänen on haasteellista valita keinoja, joilla lukijaa vakuuttaa. Kroll (1984, 173) toteaa, että mikäli kirjoittaja ei ole tutustunut kohdeyleisöönsä, ei hän osaa valita oikeita tapoja tekstin vakuuttavuuden luomiseksi. Tämä saattaa johtaa vakuuttamisen epäonnistumiseen. Yleisön vakuuttaminen liittyy keskeisesti retoriikkaan, mutta selkolukijoiden ollessa esitetyn kohderyhmänä, joutuu kirjoittaja pohtimaan myös sitä, miten hän käyttää selkokielen ohjeistuksia apuvälineenään rakentaessaan vakuuttavuutta.

Koska selkokielestä hyötyvillä henkilöillä kielelliset taidot ovat eri tasoisia, on Suomessa kehitetty kolme selkokielen tasoa: helppo, perus ja vaativa selkokieli (kts. luku 2). Kun selkokirjoittajalla on tuntuma kohderyhmänsä kielen tasosta, pystyy hän kirjoittamaan siten, että lukija ymmärtää ja vakuuttuu lukemastaan. Aina selkokirjoittaja ei kuitenkaan voi olla täysin varma siitä, millaiset lukemisen taidot lukijoilla lopulta on. Jos hän kirjoittaa helpolla selkokielen tasolla lukijoille, jotka ymmärtävät vaativaa selkokieltä, saattaa lukija tuntea itsensä aliarvioiduksi. Tämä voi johtaa tekstin torjumisen, eikä lukija anna esitetylle mahdollisuutta vakuuttaa itseään. Toisaalta, jos kirjoittaja käyttää vaativaa selkokieltä lukijoille, jotka ymmärtävät pelkästään perusselkokielen tasoa, ei esitetty pääse tässäkään tapauksessa vakuuttamaan lukijaa. Miten siis saada selkolukijat parhaiten vakuuttuneeksi?

Aristoteles piti retoriikkaa laaja-alaisena puhetaitona, kykynä havaita asioista niiden vakuuttavat elementit. Hän jakoi puheella vakuuttamiseen liittyvät seikat taidon ulkopuolisiin ja taitoon kuuluviin. Taidon ulkopuolella olivat asiat, joihin emme itse voi vaikuttaa. Taitoon sen sijaan kuuluivat asiat, joita meidän on mahdollista tehdä itse. Taitoon liittyivät *ethos*, *pathos* sekä *logos*. (Aristoteles 1997, 11, Sihvola 1997, 197-198.)

Aristotelen (1997, 10) mukaan retoriikan tehtävänä on saada ihmiset havaitsemaan puheesta vakuuttava ja ei-vakuuttava. Vakuuttavuus syntyy, kun puhuja pystyy vakuuttamaan kuulijan niin, että tämä luottaa puhujaan. Puhujan kunnollisuus, luonne (*ethos*) on vakuuttamisen yksi tärkeimmistä syistä. Vakuuttavuuden syntyyn tarvitaan myös tunteet (*pathos*). Kun puhuja pystyy herättämään kuulijassa asiansa kannalta oleellisia tunteita, synnyttää se kuulijassa vakuuttumista. Kolmantena vakuuttavuuden keinona ovat argumentit (*logos*). Puhujan on osattava esittää ja perustella asiansa niin, että se vakuuttaa kuulijan. Argumentteja (*logos*) Aristoteles piti kaiken vakuuttavuuden ja koko retoriikan teorian perustana. Vaikka Aristoteles nosti esiin myös tunteet (*pathos*), paheksui hän

tilannetta, jossa puhuja vetoaa kuulijan tunteisiin argumentaation kustannuksella. Tunteisiin (*pathos*) tuli pyrkiä vaikuttamaan muulla tavalla. (Aristoteles 1997, 11, Palonen & Summa, 1996, 27, Sihvola 1997, 196-197.)

Kun kirjailija esittelee teoksessaan itsensä, pyritään sillä rakentamaan luottamusta kirjoittajaan (*ethos*). Rajalan (2015) tietokirjan takakansitekstissä muun muassa kuvataan Rajalaa tunnetuksi ja palkituksi selkokirjojen tekijäksi. Tällä pyritään vakuuttamaan lukijaa kirjoittajan meriittien kautta ja siten luotettavuudesta tekstin suhteen.

Tietokirjoittajan tavoitteena on välittää tietoa lukijalle mahdollisimman tehokkaasti (Kroll 1984, 176). Selkokielessä tiedon välittämistä pyritään maksimoimaan selkokirjoittamisen ohjeistuksien avulla, jolloin tekstin ja kielen rakenteista sekä sanastosta muodostuu yleiskieltä helpompia. Lisäksi selkokirjoittajan on kohdeyleisönsä tuntien osattava asettaa sanansa siten, että lukija vakuuttuu ja lähtee mukaan lukemisen prosessiin (*logos*). Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun kirjoittaja kirjoittaa aikuiselle selkolukijalle niin kielenkäytöllisesti kuin sanastollisesti aikuisille suunnattua tekstiä. Leskelä ym. (2015, 31) toteavat, ettei selkolukijalle saisi tulla tekstin äärellä tunnetta, että tämä teksti on kirjoitettu minulle näin, koska kuulun tiettyyn selkokielen käyttäjäryhmään. Ennemminkin lukijan tulisi tuntea iloa siitä, että hän ymmärtää mitä tekstissä sanotaan ja siten kokee viihtyvänsä.

Argumentin muodostamiseen liittyvät sanavalinnat limittyvät myös kehotukseen tuntea kohdeyleisö, sillä argumentointi on tietoista vakuuttamista. Jos selkokirjailija on ajatellut kohdentaa sotaa käsittelevän tekstinsä pääosin vanhuksille, voi hän tällöin käyttää nykypäivänä tuntemattomampiakin sanoja rohkeammin ilman selityksiä. Esimerkiksi *kansanhuolto* tai *sotavalaistus*, eivät kaipaa tarkempaa selitystä. Käsitteiden perusteellinen selittäminen aiheen tuntevalle selkolukijalle ei ehkä vakuuta häntä kirjoittajan toivomalla tavalla ja saattaa saada lukijan hylkään tekstin. Toisaalta, jos samaisen selkotekstin pääkohderyhmäksi on valikoitunut lukemaan tottumattomat henkilöt, ei tutumpienkaan sanojen selittäminen välttämättä saa lukijaa hylkäämään tekstiä. On totta, että selkolukijoiden kohderyhmät eivät ole sisällöltään homogeenisiä. Näin ollen argumenttien selkeään muodostamiseenkaan ei voida antaa yksiselitteistä ohjeistusta.

Sodan retorisista tarinoista löytyy sama tarinan kaari, kuin mistä tahansa fiktiivisestä tarinasta. Tarinoiden alun ja lopun välillä on tarkoin valikoiduista, uskottavista ja loogisista

osasista rakennettu osuus, jonka avulla kuulijoita vakuutetaan. Kun on kyse sodasta, äärimmäisen vakavasta konfliktista, jonka motiiveista kuulijat pitäisi saada vakuuttuneeksi, on tarinat rakennettava erityisen tarkasti. Sotaa oikeuttaessaan puhuja liikkuu satujen alueella. Kun esimerkiksi sotilaat lähtevät sotaan, halutaan erityisesti länsimaaisessa kulttuurissa ajatella sitä tarinana, jossa hyvä, me ja paha, vihollinen taistelevat. Genren tuttuus synnyttää kuulijassa vakuuttavuutta, sillä tutut ja toistuvat tarinat havainnollistavat tilannetta, näyttävät vihollisen sekä antavat tietyn ratkaisumallin. Tämä kulttuurinen tarina on kuin oikeutus, motiivi sodalle. (Kuusisto 1996, 270-273.)

Kun jatkosota Suomessa alkoi kesällä 1941, puhui presidentti Risto Ryti radiossa Suomen kansalle. Rajala (2015) lainaa teoksessaan Rydin puheesta repliikin:

”-Maamme on toistamiseen lyhyen ajan sisällä joutunut raajan hyökkäyksen kohteeksi.”

(Rajala 2015, 34.)

Lainauksesta käy ilmi, miten Suomen valtion päämies rakentaa perinteistä tarinaa, jossa ovat vastakkain me ja he, hyvä ja paha. Ryti luo tarinan alkutilanteeseen kohtuuttomuutta ”toistamiseen” - sekä ”lyhyen ajan sisällä” – sanavalinnoillaan siitä, että yhä uudestaan ja uudestaan Suomeen on hyökätty. Suomi ei siis itse ole tehnyt pahaa. Se on viaton. Tilanteen toinen osapuoli, hyökkääjä sen sijaan kuvataan julmaksi taistelijaksi, joka pystyy raakaan hyökkäykseen. Tällä retoriikalla Ryti hakee oikeutusta Suomen puolustamiselle ja sotatoimiin. Repliikkivalinnalla Rajala näkemykseni mukaan vakuuttaa lukijaa siitä, että historiassa tapahtuneet sotatoimet olivat oikeutettuja.

Kuusisto muistuttaa, etteivät sotivien osapuolten valtion johdon puheet sotatilanteessa kuitenkaan aina ole pelkkää retoriikkaa. Niillä myös sekä rakennetaan että vahvistetaan omaa identiteettiä. Mitä yhtenäisempi kuulijakunta puhujalla on, sitä helpompi hänen on heille puhua. (Kuusisto 1996, 269, 275.)

Uusi retoriikka pohjautuu klassisesta retoriikasta perustansa saavaan modernin retoriikan tutkimukseen, mutta eroaa tästä analyttisyydellään ja kuvailevuudellaan. Uudella retoriikalla viitataan 1950-luvun jälkeen tapahtuneeseen retoriikan uuteen nousuun. Sen kehittäjinä toimivat Kenneth Burke, Chaim Perlman sekä Stephen Toulmin. Uuden retoriikan

ajatuksen keskiössä on yhteiskunnallisen, poliittisen ja yhteisöllisen elämän kaiken kattava retorisuus. 1950-luvulla ilmestyivät myös uuden retoriikan merkittävimmät teokset, joista yksi oli Kenneth Burken *A Rhetoric of Motives* (1950). Burke pohjasi teoriansa antiikin retoriikkaan. (Mäntynen ym. 2012, 195-196.)

Uudessa retoriikassa argumentoinnin tavoitteena on tila, jossa valitaan monien päätelmien tai uskomusten välillä. Keskiössä on inhimillinen päättely. Mäntynen ym. (2012, 196) toteavat, ”Oleellista vakuuttamisen ja argumentoinnin kannalta on suostuttelevuus ja sen osoittaminen mikä näkökulma on todennäköisempi tai mahdollisempi – ja millaisilla argumenteilla.” Selkokirjoittajan vastuulla on rajoittaa argumenttien määrää sekä esittää ne selkeästi ja mieluiten lukijan näkökulmasta. Näin kirjoittaja tarjoaa selkolukijalle mahdollisuuden ymmärtää argumentti paremmin, jolloin lukija voi muodostaa oman mielipiteen helpommin.

Selkolukijan kannalta jo ennestään tuttu aihe on hänelle vakuuttavin, sillä lukija samaistuu tuttuun aiheeseen helpommin. Tuttuja aiheita kannattaa käyttää hyväkseen myös uutta aihetta esitettäessä, sillä uutta yleensä ymmärretään jo opitun tiedon kautta.

Selkokirjoittaja voi myös tarjota lukijalle modernejakin aiheita. Tällöin vakuuttavuuden luomiseksi kirjoittajan on hyvä esitellä ja perustella valintansa. Näin lukijan on helpompi ymmärtää esitetty ja vakuuttua tekstistä. (Leskelä ym. 2015, 190.)

Argumentissa, joka on suunnattu selkolukijalle, on hyvä käsitellä aihetta konkreettisemmin kuin yleiskielen lukijalle suunnatussa. Näin siksi, että selkolukijalla konkreettisuus helpottaa asian ymmärtämistä. Kirjoittajan on hyvä valita tekstiinsä konkreettinen aika ja paikka, missä jotakin tapahtuu. Lisäksi toimijoiden on hyvä olla eläviä olentoja. Myös konkreettiset, arkielämästä tutut esimerkit lisäävät tekstin konkreettisuutta. (Leskelä 2019, 117.)

Kielen käyttöön vaikuttavat niin konteksti kuin tilannekin. Uuden retoriikan mukaan puheen merkityksiä voidaankin tulkita vain tietyn puheen retorisesta tilanteesta (kontekstista) käsin. Tuo tilanne pitää sisällään niin puhujan, yleisön (puheen vastaanottaja) kuin fooruminkin (puhetilanne ja -ympäristö). Tässä tilanteessa yleisö nousee keskiöön, sillä se on puheessa vaikuttamisen kohteena. Kuuntelijan ajatellaan nimenomaan arvioivan puhetta ja tekevän päätelmiä siitä, miten paljon teksti häneen vaikuttaa. (Mäntynen ym. 2012, 198-199.)

Sekä *JATKOSOTA* -teoksessa (2015) että kirjottamassani *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) kontekstina ovat sota ja historia. Tuo konteksti rajaa sen, millaisia ja miten tapahtumia ja henkilöitä teksteissä esitetään. Teosten kontekstiin kuuluvat muun muassa sotarintaman hyökkäysvaiheet ja asemasota, kuin myös kotirintaman evakkomatka. Sotilaat, lotat ja evakot kuuluvat kontekstin henkilöihahmoin. Vaikka sodan ja historian konteksti saattaa olla osalle selkolukijoita hankala ymmärtää, voidaan ymmärtämistä helpottaa asioita konkretisoimalla, esimerkiksi taustoittamalla aihetta (kts. Rajala 2015, 8) tai esittämällä tapahtumia tutussa miljöössä, kuten kotona.

Sodan konteksti rajaa sitä, millainen tunnelma tekstissä kulloinkin on, ja miten sillä kirjoittaja pyrkii vaikuttamaan lukijaan. Esimerkiksi *JATKOSOTA* -teoksessa suomalaisten hyökkäysvaiheen jälkeistä tilaa kuvatessaan Rajala luo turvallisuuden tuntua,

”Joulukuun 1941 loppuun mennessä suomalaiset
olivat saavuttaneet asemat,
jotka antaisivat mahdollisuuden elää turvassa
ja puolustautua,
jos Neuvostoliitto uudestaan aloittaisi hyökkäyksen.”

(Rajala 2015, 57.)

Annan tarina -käsikirjoituksessa (2020) päähenkilö Anna ikävöi evakkopaikasta kotiin. Hän perustelee ikäväänsä sillä, ettei hän osaa asettua vieraaseen miljööseen,

”Minä haluan palata kotiin.
En osaa elää
tässä vieraassa talossa.
En vieraassa navetassa,
enkä vieraassa kylässä.”

(Knuutila, 2020.)

JATKOSOTA-teoksen (2015) foorumina on tietokirja ja *Annan tarina* -romaanikäsikirjotus (2020). Kun on kyseessä selkofiktio voi kirjoittaja houkutella lukijaa mukaan esimerkiksi tutuilla aloitusfraaseilla, kuten ”*Olipa kerran...*”. Tällainen tuttu aloitus vakuuttaa lukijaa (Leskelä ym. 2015, 190). *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) kohtaaminen alkaa repliikillä.

Koska dialogi on tuttu kerrontamuoto kaunokirjallisuudessa, asemoi sen käyttö selkolukijan helpommin tekstilajiin (Leskelä ym. 2015, 159). Selkotietokirjallisuuden foorumissa voidaan lukijaa voidaan vakuuttaa muun muassa tiedon esittämisjärjestyksellä sekä tiedon määrällä. Koska selkolukijan saattaa olla haasteellista hahmottaa uutta asiaa, tulisi uutta asiaa pohjustaa vanhalla tiedolla. Kirjoittajan onkin hyvä esittää tuttu asia ensin ja vasta tämän jälkeen uusi (Leskelä 2019, 159).

Tutkimuksessa uudella retoriikalla on moninaiset kasvot. Eurooppalaisesta tutkimusnäkökulmasta katsottuna se tarkoittaa argumentoinnin ja suostuttelun tekniikoita, kun taas pohjoisamerikkalaiset tutkimukset käyttävät sitä lähinnä sosiaalisen toiminnan näkökulmasta, tarkastellessaan kielenkäytön kokonaisuuksia. Yleisesti ottaen uuden retoriikan tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on kieli ja sen vaikuttamisen keinot. Se katsoo vaikuttamisen keinojen olevan tekstilajeista riippumattomia. (Mäntynen ym. 2012, 194-195.)

Selkokielen yhtenä tehtävänä on motivoida lukijaa, jolla on lukemisen haasteita. Siksi lukijan suostutteluun tulee kiinnittää erityistä huomiota. Valituilla kielen rakenteilla on iso merkitys selkokielen selkeyteen ja siten lukijan suostutteluun. Selkokielen kirjoittamisen lähtökohtana on käyttää yleisiä ja helposti hahmottuvia kielen rakenteita. Näitä ovat muun muassa persoonamuotoiset verbit sekä preesensin ja imperfektin käyttö. Selkotekstin selkeyttä lause- ja virkerakenteissa rakennetaan muun muassa käyttämällä lyhyitä lauseita ja virkkeitä. Lauseissa predikaatin on hyvä olla lauseen alkupuolella ja virkerakenteen yksinkertainen. Lisäksi kirjoittajan tulisi suosia suoraa sanajärjestystä sekä aktiivisia passiivin sijaan. Selkeän kielen rakenteissa tulisi välttää muun muassa lauseenvastikkeita sekä kiilalauseita. (Leskelä 2019, 158-159.)

Selkotekstin sanojen tulisi olla hyvin pääteltävissä kontekstissaan. Tätä voidaan helpottaa myös siten, että kirjan alussa on sanaluettelo, jossa kirjoittajan valinnan mukaan vaikeina pidetyt sanat selitetään lukijalle. Leskelän (2019, 130-131) mukaan sanavalintoihin kuuluvat myös sisältösanat, kuten esimerkiksi substantiivit ja verbit, sekä kieliopilliset sanat, kuten esimerkiksi konjunktiot ja pronominit. Sisältösanat luovat tekstiin merkityksiä ja kieliopilliset sanat liittävät merkityksiä toisiinsa. Jotta selkoteksti olisi mahdollisimman ymmärrettävää, olisi sisältösanojen ja kieliopillisten sanojen hyvä olla tasapainossa. Jos lauseessa on useita sisältösanoja, tulee lauseesta selkolukijalle haastava, kun lukija joutuu kiinnittämään

huomiota useaan eri asiaan. Kieliopilliset sanat ovat selkolukijalle usein tuttuja ja helpompia ymmärtää, koska niitä on teksteissä yleisesti paljon, ne eivät juurikaan määrällisesti lisääny ja ne ovat usein lyhyempiä kuin sisältösanat.

Selkolukijaa pyritään vakuuttamaan myös tarpeettomia kieltomuotoja välttelemällä (Leskelä 2019, 158). Tekstissä asiat ilmaistaan mieluiten positiivisessa valossa. Siksi esimerkiksi ”Älä unohda sulkea ikkunaa.” ilmaistaan selkotekstissä mieluiten muodossa, ”Muista sulkea ikkuna.” Lukijaa suostutellaan kannustavalla ilmauksella toimimaan toivotulla tavalla.

Retoriikka jakautuu kielenkäytön taso huomioon ottaen esitysten retoriikkaan, argumentointiin ja kielikuviin. Perlmanin ja Toulminin keskittyessä argumentointiin ja erityisesti sen tietoiseen vakuuttamiseen, tutki Burke retorisia ilmiöitä laajemmin osana inhimillistä toimintaa. Hän keskittyi kielikuviin ja jakoi ne neljään: metaforaan, metonymiaan, synekdokeeseen sekä ironiaan. Burke piti näitä neljää perustrooppia ihmisen ajattelun ja ymmärtämisen perusosina, sillä hänen mukaansa ihmisen kaikki toiminta perustuu symbolien käyttöön. (Palonen ym. 1996, 10-11, Summa 1996, 51-52, 54-55.)

Burke ei allekirjoittanut ajatusta retoriikasta taitona. Hänen mukaansa retoriikassa argumentoinnin taitoa enemmän merkitystä on muun muassa viestin toistolla sekä viestintävälineen tehokkuudella. Siksi tutkimuksen pitäisikin keskittyä laaja-alaisemmin identifikaatioon ja sen paljastamiseen. Retoriikka kun vaikuttaa Burken mukaan salakavalasti identifikaatioiden kautta, eikä siihen tarvita erityistä tietoista taitoa. Juuri tällaisesta piilevästä retoriikasta Burke oli erityisen kiinnostunut. Siksi hänen mukaansa retoriikan analysoinnin tavoitteena tulisi olla paljastaminen, *demystifikaatio*. Tutkijan olisi siis paljastettava ne yllättävät kohdat, joista retoriikkaa löytyy. (Summa 1996, 59-60, 62.)

Selkokielessä toistoa käytetään enemmän kuin yleiskielessä, sillä juuri sanojen toistoa pidetään yhtenä ymmärtämistä helpottavana tekijänä. Koska selkolukija lukee tekstiä yleensä yleiskielistä lukijaa hitaammin, ei sisällön kannalta oleellisten sanojen toisto häiritse häntä. Toiston vuoksi selkolukija ei esimerkiksi harhaudu tekstin teemasta. (Leskelä 2019, 137.)

Retoriikan tavoitteena on selkeys. Burken mukaan pyrkimys tuottaa selkeää kieltä, tekee kielestä joskus entistä vaikeamman. Näin käy, kun kirjoittajat jättävät sanoja pois selkeyttääkseen tekstiään. He yrittävät tehdä tekstistä neutraalia, jotta se olisi selkeää.

Burke toteaa, että teksti, joka ei tarjoa tarpeeksi yksityiskohtia, ei sisällä tarpeeksi materiaalia kriittiseen lukemiseen. Tällainen teksti on epämääräistä ja siitä puuttuu olennaisia asioita. Se on siis liian selkeää. (Kreuter 2013, 6-7.)

Selkokielen kohderyhmällä on kielellisiä haasteita, jotka vaikeuttavat yleiskielisen tekstin lukemista. Siksi he hyötyvät selkokielestä, joka periaatteiltaan tähtää selkeään kielen ilmaisuun. Selkokielen kohderyhmällä voi olla myös haasteita kriittisen lukemisen kanssa, sillä heillä on yleensä melko vähän kokemusta sellaisesta lukemisen tavasta (Leskelä ym. 2015, 138). Selkolukijalla tekstin ymmärtämistä saattavat hankaloittaa esimerkiksi kulttuuriset erot sekä tiettyihin vammoihin liittyvät seikat, ei näkemyseni mukaan niinkään kielen selkeys, kuten Burke esittää. Jos esitetystä puuttuvat selkokielen periaatteiden mukaiset tekstin ja kielen rakenteet sekä sanasto, silloin mielestäni voi käydä niin, kuten Burke toteaa. Kirjoittajan ymmärtämättömyys selkokielen periaatteista, voi johtaa siihen, että selkolukijan on haasteellista ymmärtää esitettyä.

Burke kutsuu vakuuttavuutta (*eloquence*) eräänlaiseksi epäselvyydeksi (*anti-clarity*). Tällä hän tarkoittaa sitä, että vakuuttavuudella voidaan sulkea pois niitä retorisia hetkiä, jossa puhuja tarjoaa kieltä, joka on selkeää, mutta samanaikaisesti hämärtää puheen tarkoitusta. Burke keskittää huomionsa kielen vastaanottamiseen. Hän toteaa, että ellei puhuja pysty kiteyttämään vakuuttavuuttaan aiheestaan, meidän pitää olla epäileväisiä tekstin tavoitteista. (Kreuter 2013, 7-8.)

2.4. Tunteiden herättämisen retoriikkaa

Koska selkotekstin on tarpeen olla napakka, on selkokirjoittajan hyvä johdattaa lukija nopeasti aiheeseen (Leskelä ym. 2015, 149). Tekstin sanoman kannalta epäoleellisten asioiden esittäminen saattaa harhauttaa lukijan nopeasti tekstin fokuksesta ja näin ollen etäännyttää hänet kirjoittajasta. Myös alun tunnelmaan kannattaa kiinnittää huomiota. Jos tekstin alku on kovin hyökkäävä, saattaa se herättää osassa selkolukijoista pelkoa ja saada heidät hylkäämään tekstin. Tämä ei tarkoita sitä, että selkotekstin alun tulisi olla aina seesteinen. Selkokirjoittajan on hyvä ottaa huomioon tekstilaji ja luoda sen puitteissa lukijalle tunne, joka houkuttelee lukemaan.

Annan tarina -käsikirjoitus (2020) noudattaa selkokielen perinteistä tarinan rakennetta: alku, keskikohta ja lopetus. Koska päähenkilö, Anna on tarinan minäkertoja, esitellään hänet käsikirjoituksen alussa lukijalle suunnatussa esipuheessa. Näin lukijaa autetaan hahmottamaan kuka tarinassa puhuu. Esipuheessa esitellään myös tarinan tapahtumien aika ja paikka sekä ajanjakson historiallinen sidosteisuus.

”Lukijalle

Tämä kirja kertoo nuoresta naisesta,
jonka nimi on Anna.

Kirja kertoo Annan elämästä aikana,
jolloin Suomen Lapissa oli sota.

Sodan nimi oli Lapin sota.

Se alkoi syksyllä vuonna 1944

ja päättyi keväällä 1945.

Lapin sota oli silloin,

kun maailmassa oli toinen maailmansota.

Toinen maailmansota oli vuosina 1939-1945.

Silloin monet maat taistelivat toistensa kanssa.

Vuosina 1939-1945 Suomessa oli kolme sota.

Ensin oli talvisota

ja sitten oli jatkosota.

Lopuksi Suomessa oli Lapin sota.

Talvisodassa ja jatkosodassa

Suomi taisteli Neuvostoliiton kanssa.

Lapin sodassa Suomi taisteli Saksan kanssa.

Lapin sodan jälkeen Suomessa ei ole ollut sotia.”

(Knuuttila, 2020)

Kirjoittamani *Annan tarina* -käsikirjoitus (2020) alkaa arkisella kuvauksella kodin toiminnoista: Anna laittaa ruokaa, pienemmät sisarukset odottavat vanhempia

kalanpyynnistä kotiin. Näiden valintojen tarkoituksena on johdattaa lukija nopeasti aiheeseen: konkreettisella ympäristöllä, kodilla ja perheellä suostuttelen lukijaa lukemiseen. Näissä seikoissa on myös tuttuja piirteitä (koti ja perhe), mikä edesauttaa lukijan samastumisessa, sekä pohjoiseen Suomeen viittaava konkreettinen elementti, tunturi.

Tämän jälkeen tarinassa nousee esiin teema, sota, sekä tapahtuu käänne, kun poliisi astuu Annan kotipirttiin perheen ruokaillessa. Poliisi tuo perheelle määräyksen evakkoon lähtemisestä. Tarinan keskikohdassa käsitellään tarinan käännteestä johtuvia tapahtumia: nuorten naisten evakkomatkaa karjan kanssa sekä elämää evakkopaikassa. Lopetuksessa tarina sulkeutuu, kun Anna perheineen ja lehmineen lähtee evakkopaikasta ja palaa kotiin Pohjoiseen.

Myös Rajalan tietoteos *JATKOSOTA* (2015) alkaa aiheen esittelyllä, kun Rajala pohjustaa aihetta käymällä läpi talvisodan tapahtumat sekä jatkamalla jatkosodan ja Lapin sodan tapahtumiin. Tämän jälkeen hän vielä referoi lyhyesti teoksen pääaiheen tapahtumat ja aloittaa sodan kuvaukset välirauhan ajasta. (Rajala 2015, 8-31.) Seuraavaksi Rajala (2015, 32-41) rakentaa jännitystä muun muassa kuvaamalla Suomen valmisteluita mahdolliseen uuteen sotaan sekä suomalaisen sotilaan tarinalla kutsusta armeijan ylimääräisiin sotaharjoituksiin. Tietoteoksen keskikohdassa tapahtumat etenevät kronologisesti historian tapahtumien mukaan (Rajala 2015, 42-135). Teoksen loppupuolella Rajala jatkaa vielä lyhyesti Lapin sodasta ja rauhan ajasta, ja lopettaa esityksensä loogisesti sodan lopulliseen loppumiseen. (Rajala 2015, 136-167.) Sodantapahtumista rakentuu loogisesti etenevä jatkumo, josta selkolukijan on helppo hahmottaa tapahtumien kulku.

Erityisesti romaaneissa keskeistä on tunteiden herättäminen. Lyytikäisen (2016, 37) mukaan lukijassa tunteita synnyttävät niin tarinan henkilöhahmojen tunnekuvaukset kuin muun muassa tarinan dramaattiset tapahtumat. Tunne on lukijan kokemus, jolla on kohde, johon lukijan positiivinen tai negatiivinen tunne kohdistuu. Tarinoiden henkilöhahmojen tunteet herättävät lukijassa tunteita kahdella eri tavalla. Ensinnäkin lukija voi reagoida henkilöhahmon tunteeseen samaistumalla siihen. Toisekseen reagointi voi tapahtua myös riippumatta henkilöhahmon tunteiden laadusta. Tällöin lukija reagoi tuntein henkilöhahmon ulkonäköön tai luonteeseen. Viimeksi mainittu tapa on yleisin tunteen herättäjä, sillä kirjallisella kuvauksella on taito rakentaa henkilöhahmosta mielikuva, joka synnyttää lukijassa tunteita, jotka eivät ole sidoksissa henkilöhahmon tunteisiin. (Lyytikäinen 2016, 43.)

Argumentti tulisi esittää siten, että kertojan ääni, puhuttu pääsee mahdollisimman hyvin koskettamaan lukijaa (*pathos*). *JATKOSOTA*-teoksen (2015) alla olevassa tekstiesimerkissä on tunteita herättäviä elementtejä, jotka voivat nostaa selkolukijassa tunteita sekä kertojaan samastamisen että kuvatun henkilön ulkoisten piirteiden kautta.

*”Minä elän vieläkin loman muistoissa.
Siis toisin sanoen on kova ikävä kotiin.
Pikku tyttömme Maija oli niin kaunis näky,
kun hän yöpuvussa heilutti minulle
ennen lähtöä. sama
Oli niin paha olla, kun ajattelin,
että en ehkä enää koskaan saa nähdä häntä.”*

(Rajala 2015, 102.)

Rajala pyrkii samastamaan lukijaa esittämällä koti-ikävänsä sekä luopumisen surun tunteita. Lisäksi kuvaus lapsesta ja tämän ulkoisesta muodosta sekä toiminnasta on vahvasti tunteita herättävä ja siten samastamista (vanhempi-lapsi) tukeva elementti. Nämä tunteita herättävät elementit eivät ole tietokirjallisuudelle tyypillisiä. Rajala onkin tuonut romaaneista tuttua tunteiden herättämistä samastaakseen lukijaa.

Annan tarina -käsikirjotuksessa (2020) Inkerin toiminta saksalaisten sotilaiden kanssa on kuvattu siten, että se herättäisi tunteita hänessä, joka tuntee historian. Henkilöhahmon ja lukijan yhteiset kokemukset luovat lukijan samastamisen. Koska Lapin sodan aikaan suomalaisen naisen ja saksalaisen sotilaan yhteydenpitoa ei katsottu hyvällä, Inkerin puhetapa ja käyttäytyminen saksalaisia sotilaita kohtaan samastaa lukijan negatiivisiin tunteisiin. Toisaalta lukija, joka on elämässään ollut Inkerin asemassa, samastuu niin ikään Inkeriin.

*”Kylä oli autio,
sillä sen asukkaat oli viety evakkoon.
Vain muutama saksalainen sotilas
seisoi erään talon pihassa.
Ohitimme talon nopeasti,
mutta Inkeri katsoi sotilaita ja hymyili.”*

(Knuuttila, 2020.)

Myös Annan lähtö evakkoon sekä kotiinpaluu poltettuun Lappiin voi tunteiden heräämisen kautta samastuttaa lukijan. Kun lukija vakuuttuu Annan sanoista, hän samastuu Annaan tai Inkeriin. Hänelle tulee ehkä todeksi se, että oli väärin olla yhteydessä saksalaisten sotilaiden kanssa, mutta yhtälailla oli oikein tuntea rakkautta maailman epävarmassa tilanteessa, ja nuorena naisena haluta jotain parempaa kuin sodan runteleman Suomi saattoi tarjota.

”Minä katsoin ympärilleni.
Vielä hetki sitten minä seisoin tässä
ja keitin ruokaa.
Tuossa minä istuin Kertun vieressä
ja katsoin ikkunasta järvelle.
Nyt minä seisoin
palaneen pirtin raunioissa.”

(Knuuttila 2020.)

Tunteet voivat olla subjektiivisia, mutta myös yhteisöllisiä. Lukija pystyy samaistumaan tarinan välittämiin tunteisiin, koska hän tuntee ovat tuttuja myös oikeasta elämästä. Tästä vaikutusrakenteesta huolimatta lukija kuitenkin ymmärtää, ettei tunteiden lähde ole oikea ihminen, vaan fiktiivinen henkilöahmo. Näin ollen lukija pystyy irrottautumaan tunteesta lukemisen loputtua. Tarinan aiheuttamat tunteet eivät saa lukijaa toimimaan, kuten oikeassa elämässä. (Lyytikäinen 2016, 37, 40-41, 47.) Tämä ei kuitenkaan välttämättä toteudu selkolukijoiden kohdalla. Esimerkiksi kehitysvammaisilla lukijoilla saattaa olla haasteita juuri tunteiden hallinnassa, kun he mieltävät kuvitteellisia asioita konkreettisesti.

Sanojen retoriikka synnyttää tunteita. Tunteiden syntymisen kannalta on väliä sillä, käytetäänkö kuvauksessa esimerkiksi sanoja kesä vai syksy (Lyytikäinen 2016, 49).

JATKOSOTA-teoksessa (2015) Rajala muun muassa kuvaa jatkosodan alun Suomen armeijaa seuraavasti:

”Jatkosodan alkaessa Suomen armeija oli
suurempi ja tehokkaampi kuin talvisodassa.”

(Rajala 2015, 37.)

Rajala käyttää tekstiesimerkissä sanojen ”suuri” ja ”tehokas” komparatiivimuotoja ”suurempi” ja ”tehokkaampi”, joilla vakuutetaan lukijaa Suomen armeijan tason noususta verrattuna aiempaan. Sanoissa on myönteisen ajatuksen lataus: luottamus ja usko selviytymiseen.

Annan tarina -käsikirjoituksessa (2020) Anna kertoo matkan etenemisestä seuraavasti:

”Vanhat miehet tunsivat tien
ja sanoivat, että viikon päästä olisimme kaupungissa.
Sieltä jatkamme matkaa junalla evakkopaikkakunnalle.
-Viikon päästä, ajattelin.
Se tuntui pitkältä ajalta.
Liian pitkältä ajalta.”

(Knuuttila 2020.)

Anna kuvaa ajankulua tekstiesimerkin kahdessa viimeisessä virkkeessä pitkäksi, liian pitkäksi. Sanoilla vakuutetaan lukijaa lappilaisten naisten tekemän evakkomatkan raskaudesta. Annan on vielä kuljettava monta päivää, vaikka hän jo kovasti toivoo olevansa perillä evakkopaikkakunnalla.

Leskelä ym. (2015, 152) muistuttavat selkokirjailijaa siitä, ettei tarinallisuus synny pelkästään tutuista sanoista tai perinteisistä tarinan aloituksista ja lopetuksista. Tärkeää on myös se, että selkolukija voi luottaa kirjailijaan (*ethos*). Siihen, että kirjailija tietää mistä kirjoittaa sekä kuljettaa tarinaa niin, että selkolukijan on helppoa ja mielekästä kulkea sen virran mukana. Selkokirjailijan onkin edettävä tarinassaan hallitusti ja pohdittava jokaisen virkkeen merkitystä, sillä selkokielen yksinkertaistettu ilmaisumuoto vaatii kirjoittajalta jämäkkyyttä.

Mielestäni on tärkeää, että kirjailijan ammattitaidon lisäksi selkolukija voi luottaa myös tarinan kertojaan. Siihen, että kertoja ei johdata lukijaa harhaan esimerkiksi ristiriitaisuuksilla vai valehtelulla. Erityisen tärkeää tämä on siksi, ettei selkolukijalla ole useinkaan kykyä kyseenalaistaa myöskään tarinan kertojaa.

3. HISTORIASTA KIRJOITTAMINEN

Kaunokirjallisuus ja historiantutkimus ovat haastaneet toisiaan suomalaisen lukijakunnan piirissä. Kun ne vielä 1800-luvulla rakensivat yhdessä suomalaisuutta, kyseenalaisti kaunokirjallisuus 1900-luvulla historiantutkimuksen tuottamia kansallisia arvoja, muun muassa Väinö Linnan tuotannossa. (Martikainen 2013, 10-11.)

Sekä sotaromaani että sotatietoteos rakentuvat samoista historian tapahtumista, mutta kumpi niistä tuottaa ”oikeaa tietoa”? Maamme arvostettuihin kirjailijoihin kuulunut Väinö Linna kirjoitti 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa esseissään tämän kysymyksen ääreltä. Linna totesi, ettei historiatietokirjoja tulisi pitää historiatiedon ainoina lähteinä. Suomalaisia kun ei kiinnosta historiankirjoitusten lukeminen, vaan he mieluiten lukevat tiedon muussa tekstilajissa, kuten kaunokirjallisessa muodossa. Kaunokirjallisuuden havainnollisuus ja konkreettisuus ovat Linnan mukaan ne seikat, joiden vuoksi ihmiset sotaromaaneja lukevat. Historiakirjoitusten käsitteellistävä ja yleistävä ilmaisu ei Linnan mukaan kiinnosta kaunokirjallisuuden lukijoita. Linnan kommentit herättivät närää historiantutkijoissa. Muun muassa professori Pentti Renvall totesi, ettei historiantutkimus ole kaunokirjallisuutta, vaan tieteellistä totuutta. Se on sellaisen menneisyyden kuvan luomista, joka perustuu ihmisten toiminnasta jääneisiin dokumentteihin. (Martikainen 2013, 11, 13, 15.)

1950- ja 1960-luvuilla käytyjen kiivaidenkin puheenvuorojen jäljet näkyvät nykyäänkin historian- ja kirjallisuuden tutkimuksessa. Seikat, jotka ovat jääneet historiantutkimuksessa vähemmälle huomiolle, ovat sittemmin kiinnostaneet kirjailijoita. Kirjallisuudesta on ollut luettavissa sodan vaikutus suomalaisten identiteettiin sekä maailmankuvan muodostumiseen. Kaunokirjallisuus yhdessä tieteellisen tutkimuksen kanssa on ollut luomassa kokonaisuutta suomalaisuudesta ja vieläpä vaikuttanut siihen usein nopeammin kuin tiede. Tätä on helpottanut se, että kaunokirjailija pystyy operoimaan historian kentällä vapaammin kuin historiantutkija. Kirjailijoiden tarinat kun eivät liiku tiukoissa faktoissa. (Martikainen 2013, 15-16, 42.)

3.1. Historiatietokirja

Tietokirja on kirja, jonka tarkoituksena on antaa tietoa. Se pohjautuu todellisuuteen ja sen kirjoittajan tavoitteena on jakaa tietoa. (Hiidenmaa 2017, 12, 53.) Lehtosen (2019, 75) mukaan tietoa syntyy, kun yksittäiset faktat liitetään osaksi isompaa kokonaisuutta ja tulkitaan tästä kokonaisuudesta käsin.

Tietokirjallisuuden kenttä on laaja ja kirjava. Tietokirjoja voidaan kirjoittaa sekä tutkittuun tietoon että kokemuksiin perustuen. Ne voivat sisältää ohjeita uusiin taitoihin tai muistelmia. Tietokirjoihin lasketaan kuuluvaksi myös uskomuksiin perustuvat teokset, vaikkakin tätä on myös kritisoitu. (Ruuska 2019, 7-8, 10.)

Hiidenmaa (2017, 53) toteaa, että vaikka uskomuksiin perustuvat kirjat löytyvätkin kustantajilta tietokirjojen kategoriasta, eivät ne ole tietoa. Toisaalta Hiidenmaa on myös todennut, ettei tietokirjallisuus ole vain vakavasti otettavaa tietoa varten. Esimerkiksi erilaisiin kirjailijan omiin uskomuksiin perustuvat teokset voi lukea kirjailijan kokemusten kautta, ei yleistäen. Lisäksi lukijan on aina hyvä kysyä, miten kirja perustelee esittämänsä asian. (Hiidenmaa 2017, 16.)

Tietokirjallisuus voidaan jakaa karkeasti kahteen pääryhmään: funktionaaliseen tietokirjallisuuteen sekä kirjalliseen tietokirjallisuuteen. Funktionaaliseen tietokirjallisuuteen kuuluvat muun muassa sanakirjat, käsikirjat, hakuteokset sekä oppikirjat. Tällaisten teosten käyttötapa ja tavoite ovat vakiintuneet niin, että ne ohjaavat teosten esitys- ja lukutapaa. Funktionaalisilla tietoteoksilla ei ole selkeästi nimettyjä, yksittäisiä tekijöitä, vaan tekijä koostuu ryhmästä. Tekijäryhmä voi edustaa myös instituutiota. Funktionaalisen tietokirjallisuuden lukija ei lue teoksia yksittäisinä teoksina, vaan hän käsittää ne kulttuurisiin lajiodotuksiinsa nojaten. (Hiidenmaa 2018, 83-84.)

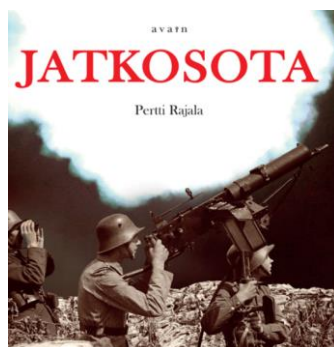
Kirjalliseen tietokirjallisuuteen kuuluvat muun muassa elämäkerrat, esseistiikka sekä matkakertomukset. Näiden teosten käyttö- ja lukutapa on vapaa ja vaihteleva, kuten myös teosten tyyli ja kerrontatapa. Lukijan lukutapaa sekä teoksen merkityksiä ohjataan muun muassa otsikoilla ja leipätekstissä. Teosten tekijä on helposti tunnistettavissa ja tekijän tuttuus vaikuttaa teoksen tulkintaan. (Hiidenmaa 2018, 84.)

Kertomusmuotoinen tietokirjallisuus (*narrative non-fiction*) on yleistynyt 2000-luvulla. Tässä muodossa tieto rakentuu narratiiviseen kokonaisuuteen, joka sisältää alun, lopun sekä käänteitä. Kokonaisuudella on kertoja, joka voi olla minäkertoja tai kaikkietäväkertoja. Vaikka tieto esitetäänkin narratiivisessa muodossa, ei se kuitenkaan anna erivapauksia kirjoittajalle suhteessa tietoon: tiedon on oltava totta. Kirjailija voi sen sijaan käyttää kerronnassaan esimerkiksi keksittyjä esimerkkejä, metaforia tai vertauksia. Kertomusmuotoinen tietokirjallisuus on tuonut kirjailijan esiin. Tekstissä näkyvät aiempaa enemmän kirjailijan persoona sekä hänen mielipiteensä. (Hiidenmaa 2017, 69-70.)

Tietokirjan lukeminen eroaa romaanista siinä mielessä, ettei sitä tarvitse lukea kannesta kanteen saadakseen tarvitsemaansa tietoa. Kun lukijalla on mielessään asia, josta hän haluaa tietoa, hän voi löytää siihen vastauksen lukemalla vain tietyn osan tietoteoksesta. Toisin kuin kaunokirjasta, tietokirjasta voi löytää oleellisen vain tekstejä silmäilemällä. (Hiidenmaa 2017, 189.)

Millä ja miten lukijaa sitten ohjaillaan tietokirjallisuuden lukemisessa? Ensinnäkin tietokirjan ulkoasu herättää lukijassa mielikuvia. Kannen kuvituksella ja typografialla, mutta myös teoksen nimellä, takakansi- ja lieveteksteillä, esipuheella ja johdannolla on suuri merkitys sille, millaisia odotuksia ne lukijassa herättävät. Nämä kynnystekstit auttavat lukijaa ymmärtämään, mikä ja millainen kirja on kyseessä. Tietotekstien vuorovaikutuksellisuus syntyy, kun lukijaa muun muassa opastetaan tekstin rakenteilla ja selityksillä tai puhutellaan suoraan. (Hiidenmaa 2018, 88, 90-91.)

Hiidenmaahan nojaten miten Rajalan *JATKOSOTA* -selkotietoteoksen (2015) kynnystekstit ohjaavat selkolukijaa?

Rajalan teoksen kannet ovat kovat ja dokumentaarinen kuvitus on nelivärinen. Hiidenmaan (2018, 88) mukaan tietokirjan kovat kannet viittaavat selailuteokseen, jota voi pitää huoletta

esillä katselua ja selailua varten. Rajalan teoksen etukannessa on kirjan nimi kirjoitettu suuraakkosin, *JATKOSOTA*. Tietoteoksen nimet ovat yleensä yksiselitteisiä (Hiidenmaa 2018, 91), niin Rajalan teoksenkin.

Visuaalisesti *JATKOSOTA* -teoksen punainen otsikko erottuu selvästi kannen taustaväristä, valkoisesta. Leskelän (2019, 192-193) mukaan selkojulkaisujen tekstin luettavuudessa väri- ja vaaleuskontrasteilla on suuri merkitys. Osalla selkolukijoista saattaa olla haasteita näkemisen tai visuaalisen hahmottamisen kanssa. Näin ollen myös Rajalan teoksen otsikon ympärillä oleva pilvimäinen ilmavuus helpottaa otsikon lukemista ja hahmottamista. Lisäksi vaaleus erottuu hyvin kannen alaosan tummasta kuvasta. Kuvassa olevien yksityiskohtien hahmottaminen saattaa tuottaa joillekin selkolukijoille haasteita, sillä kuva on melko tumma.

Teoksen sisäsivuilla otsikko, *JATKOSOTA* saa tarkennuksen, kun siihen liitetään alaotsikko *Jatkosodan arkea selkosuomeksi*. Tämä lisäys tuo lukijalle lisätietoa teoksen aiheesta sekä sen kielimuodosta.

Tietoteosten takakansitekstit ovat tärkeitä kynnystekstejä lukija odotusten luomisessa.

Niissä lukijan mielenkiintoa herätellään muun muassa väitelausein tai kysymyksin.

Takakansiteksteissä teosta voidaan suunnata myös tietyille lukijaryhmälle, kuten esimerkiksi ”terveydestään kiinnostuneille”. (Hiidenmaa 2018, 95-97.)

Rajalan teoksen takakansiteksti kertoo teoksen ytimen sekä kuvaa lyhyesti teoksen kirjoittajaa.

”Jatkosodan ja Lapin sodan päivät

Jatkosota kertoo kuvin ja sanoin
jatkosodan ja Lapin sodan taisteluista
ja ihmisten arjesta sodan keskellä.
Pääpaino on kuvissa ja muistoissa.

Kirjan kirjoittaja **Pertti Rajala** on
tunnettu ja palkittu selkokirjojen tekijä.”

(*Jatkosota*, 2015)

Tietokirjojen takakansitekstit ja lievetekstit ovat paikkoja, joissa rakennetaan teoksen kirjoittajan uskottavuutta, mutta myös itse teoksen merkitystä. Kirjoittajan asiantuntemusta saatetaan kuvata sanoilla ”huippusuositettu” tai ”arvostettu”. Kun kaunokirjan takakansitekstissä usein mainitaan teoksen olevan kirjailijan esikoinen, korostetaan tietokirjallisuudessa kokemusta ja uran pituutta. (Hiidenmaa 2018, 108.)

JATKOSOTA-teoksen (2015) takakansitekstin viimeisessä virkkeessä esitellään teoksen kirjoittaja. Rajalan kuvaa luodaan ja uskottavuutta rakennetaan adjektiivein ”*tunnettu*” sekä ”*palkittu*”. Nämä sanat viittaavat siihen, että Rajala on julkaissut monta teosta ja ollut julkisuudessa. Lisäksi hänen teoksensa ovat olleet siinä määrin ansioituneita, että hän on saanut niistä palkintoja. Rajalan esittelytekstissä on käytetty lihavoitua tekijän nimen korostamisessa. Leskelän (2019, 183-184) mukaan selkolukijan näkökulmasta katsottuna lihavoitu teksti on haasteellisempaa lukea kuin tavallinen teksti. Selkotekstissä voidaan kuitenkin käyttää lihavoitua yksittäisten sanojen kohdalla tai esimerkiksi otsikoissa.

Rajalan teoksen takakansitekstin vieressä on selkokerkki (kts. luku 2), mikä kertoo teoksen olevan selkokirja. Näin ollen takakannen teksti on kirjoitettu selkokielellä eikä siinä ole käytetty Hiidenmaan (2018) mainitsemia, usein takakansiteksteissä käytettyjä superlatiiveja tai kysymyksiä. Takakansiteksti on myös taitettu selkoperiaatteiden mukaisesti: palsta on kapea, lauseet alkavat rivien alusta, pisteiden jälkeen ei ole seuraavaan lauseeseen kuuluvia sanoja ja yhteen liittyvä sanat ovat samalla rivillä asiakokonaisuuden ymmärtämisen tukemiseksi. (Leskelä 2019, 195.)

Hiidenmaan (2018, 99) mukaan tietokirjan alussa voi olla lukijalle suunnattu esipuhe, joka käsitetään muusta teoksen tekstistä erilliseksi tekstiksi. Esipuheella saattaa olla oma otsikkonsa, kuten ”Esipuhe”, ”Alkusanat” tai ”Lukijalle”. Esipuheen tarkoitus on, takakansitekstin tapaan ohjata lukijan odotuksia. Niinpä esipuheessa yleensä kuvaillaan kirjan teemaa ja aihepiiriä, tai lukijaa voidaan herätellä kysymyksin tai väittein.

Rajalan *JATKOSOTA*-teoksessa (2015) ei ole esipuhetta siinä merkityksessä, että tekijä esimerkiksi kertoisi kirjoitustyönsä etenemisestä. Teoksen sisällysluettelon jälkeen on kuitenkin teksti, jota voidaan pitää esipuheena, lukijan odotusten ohjaajana. Sivun mittaisen tekstin otsikoksi on nostettu teoksen takakansitekstin otsikko *Jatkosodan ja Lapin sodan*

päivät. Rajala pohjustaa teoksen aihetta kertomalla talvisodan, jatkosodan sekä Lapin sodan tapahtumista lyhyesti.

Esipuheen lopuksi Rajala perustelee, miksi hän on kirjoittanut tämän kirjan sekä allekirjoittaa tekstin:

”Jatkosota ja Lapin sota on kertomus siitä,
miten suomalaiset suurin uhrauksin onnistuivat
säilyttämään isänmaansa itsenäisyyden.
Tämä on edelleen hyvä jokaisen
suomalaisen muistaa.
Siksi tämä kirja.

Pertti Rajala”

(Rajala, 2015)

3.2. Historiallinen romaani

Historiallinen romaani on laji, jossa ajan ja miljööön kuvaus, tapahtumien kulku ja myös teoksen keskeiset henkilöt liittyvät yleisesti tunnettuun historiaan. Historiallinen romaani kertoo historian tapahtumista fiktiivisellä otteella. Sen alalajeja ovat muun muassa historialliset fantasiat, lasten historialliset fiktiot sekä fiktiiviset elämäkerrat. (Hosiaislouma 2016, 317.)

Tekstilajina historiallinen romaani syntyi 1600-luvulla, mutta lajin varsinaisena isänä pidetään 1800-luvulla Skotlannin historiaan perustuvia teoksia julkaissutta Sir Walter Scott’ia (Hosiaislouma 2016, 317-318). Suomessa historiallisen romaanin lajityyppi syntyi 1850-luvulla, kun Zachris Topelius julkaisi *Hertiginnan af Finland*, (1850, suom. 1874 *Suomen herttuatar*) sekä *Fältskärns berättelser* (1853-2867, suom. 1888 *Välskärin kertomuksia*, kaksi ensimmäistä osaa). Tämä tapahtui vain vähän ennen Fredrika Runebergiä, joka julkaisi 1800-luvun puolivälissä ensimmäisen historiallisen romaanin *Fru Catharina Boije och hennes döttrar*, (1858, suom. 1881 *Rouva Katarina Boije ja hänen tyttärensä*), jonka näkökulma oli naisten. (Hietasaari 2016, 17-18.)

Havasteen (2017, 89-90) mukaan historiallinen romaani määrittyy neljän eri ajan kautta. Ensinnäkin teoksessa on aika, johon kirjan tapahtumat sijoittuvat. Kirjoittamassani *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) tapahtumat sijoittuvat toisen maailman sodan loppupuolelle, Lapin sotaan vuosiin 1944-1945. Toisekseen historiallinen romaani määriytyy kirjoitusajan kautta. Kirjailija katsoo historiaa oman aikakautensa lasien läpi ja tuottaa tekstiä tästä näkökulmasta. *Annan tarina* -käsikirjoitus (2020) käsittelee suomalaisen naisen selviytymistä sodan aikana. Siihen liittyy myös yksin pärjäämistä, vastuun ottamista sekä suomalaisen sotilaan tukemista ja tähän tukeutumista. Kolmas Havasteen mainitsema aika liittyy lukijaan. Niin kuin kirjailija kirjoittaa teostaan omassa ajassaan, niin myös lukija lukee sitä omassa ajassaan. Hän voi poimia tekstistä itselleen sopivat teemat ja ohittaa epämiellyttäväksi kokemansa. *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) pääkohderyhmää ovat muun muassa vanhukset ja maahanmuuttajat, joilla saattaa olla omakohtaisia kokemuksia sodasta ja juuri siksi he voivat samaistua tekstiin. Nuoret lukijat voivat sen sijaan miettiä, miten tarina koskettaa juuri tätä hetkeä. Neljäs historiallista romaania määrittävä aika liittyy niin ikään lukijaan ja tulevaisuuteen. Miten teos puhuttelee lukijaa tulevaisuudessa? Tämä jää nähtäväksi *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) kohdalla.

Historiallisen romaanin suosio on kasvanut 1900-luvun lopulta lähtien ja on yhä korkealla. Aikojen saatossa genreä on käytetty niin valistustehtävissä, propagandan välineenä kuin viihteenäkin. Sillä on uudistettu vanhoja historiantulkintoja, mutta myös ylläpidetty perinteisiä näkemyksiä. Historiallisella romaanilla ”sodan muistina” on kaksijakoinen tehtävä. Samalla kun sen tallentaa muistitietoa sekä heijastaa kirjoittamisajankohtansa asenteita ja aatevirtauksia, vaikuttaa se myös siihen mitä muistamme ja miten. (Hietasaari 2016, 9-10, 15, 49.)

Kirjallisuuden postmodernissa vaiheessa myös historiallinen romaani on muuttunut. Uusi historiallinen romaani on sekoitus eri lajeja, kyseenalaistaen yhä enemmän historian kirjoitusta ja tuottaen rohkeasti monitasoista, kronologisesta kerronnasta poikkeavaa tarinaa. Uuden historiallisen romaanin tarjoamat vaihtoehtoiset tarinat murtavat aiemmin kirjallisuuden valtanäkökulmana ollutta voittajien ja miesten kirjoittamaa tarinaa. (Hietasaari 2016, 49.)

2000-luvulla julkaistut kotimaiset historialliset romaanit ovat käsitelleet runsaasti viime sotiamme. Vakiintuneiden julkaisijoiden joukkoon on tullut myös uuden sukupolven

kirjailijoita, kuten Katja Kettu (*Kättilö*, 2011) ja Jenni Linturi (*Isänmaan tähden*, 2011). Kun aiemmin historiallisissa romaaneissa nostettiin esiin rintamatapahtumia ja poliittisia päätöksiä, ovat nykykirjailijat kirjoittaneet aiemmin marginaaliin jääneistä aiheista ja henkilöistä. Tästä esimerkkinä Pekka Jaatisen teos *Tyttö ja sotilas* (2008), joka käsittelee sotalapiseksi Ruotsiin lähetetyn tytön elämää. Uutta näkökulmaa on tuonut myös pyrkimys ymmärtää menneiden sukupolvien, isovanhempiensa elämää. Sodasta on kirjoitettu myös seksuaalivähemmistöjen, huumeriippuvaisten, suomenruotsalaisten sekä romanien näkökulmasta. Uuden historiallisen romaanin aiheet eivät kuitenkaan ole olleet keskusteluista irrallisia. Ne ovat käsitelleet pitkälti samoja aiheita, kuin viimeaikaiset sotahistorian tutkimukset. (Hietasaari 2016, 10, 99-101, 194-195.)

Historiasta kirjoittaminen on mielestäni uskaliaista. Yleensä historiaan pohjautuvia kaunokirjoja kirjoitetaan suurista historian myllerryksistä. Ihmiset tuntevat tapahtumat melko hyvin jo ennestään, mikä tekee historiasta kirjoittamisen haastavaksi. Kirjailijan on päätettävä, miten tarkasti hän tuo tapahtumia esiin, vai kertooko hän tapahtumat niin yleisesti, etteivät ne linkity suoraan mihinkään yksittäiseen tapahtumaan.

Australialainen kirjailija Heather Morris joutui haastavaan tilanteeseen vuonna 2018 ilmestyneen teoksensa *Auschwitchin tatuojia* kanssa. Teos kertoo slovakialaisen Jew Lali Sokolovin tarinan toisen maailmansodan juutalaisvainojen aikaan. Sokolov oli tatuojana Auschwitzin tuhoamisleirillä, missä hän tatuoi vankien käsivarsiin numerosarjoja. Hän rakastui erääseen vankileirin tyttöön, Gita Furmaniin. Kirja on heidän rakkaus- ja selviytymistarinansa. (Flood, 2018.)

Morrisin teos sai kritiikkiä siitä, että sen yhtymäkohdat historian todellisiin tapahtumiin ovat osittain heikot ja saattavat johtaa lukijaa harhaan. Kirjailija itse vakuutti tietojen olevan tarkistettu, mutta korjasi myöhemmin kirjan olevan vain fiktiivinen teos. Myös kirjan kustantaja on myöhemmin korjannut väitteitä suorasta yhteydestä historian tapahtumiin. (Flood, 2018.)

3.3. Faktaa ja fiktiota historiasta

Tieto- ja kaunokirjallisuus on perinteisesti pyritty pitämään erillään toisistaan.

Erotteluperusteina on käytetty muun muassa esitystapaa sekä sisältöä. (Hiidenmaa 2017, 11.) Jaottelu ei kuitenkaan ole luonteva, sillä tietokirjallisuus ei ole pelkkää faktaluetteloa eikä kaunokirjallisuus elä todellisuudesta irrallaan. Kummassakin genreissä on teoksia, jotka operoivat molemmilla puolilla. (Hiidenmaa 2018, 73.) Esimerkiksi historiallisen romaanin kirjoittaja tekee taustatyötä historiatietokirjojen avulla, ja kerronnallinen tietokirjallisuus välittää tietoa narratiivisin keinoin. Erotteluperusteita löytyy kuitenkin muitakin. Löytty (2019, 82) esimerkiksi toteaa, että tieto- ja kaunokirjallisuutta voidaan erotella minä-pronominin avulla. Kun tietokirjallisuudessa tekstin minä on kirjoittaja itse, on kaunokirjallisuudessa minä joko kertoja tai henkilöhahmo.

Narratiivisuus on yhtäläillä läsnä niin historiakirjoituksissa kuin historiallisissa romaaneissakin. Vaikka historiantutkija ei itse pysty vaikuttamaan juoneen, kuten kirjailija, voi hän kuitenkin löytää tarinan dokumenttien takaa. Juonellisuutta molempiin tekstilajeihin tuo myös aika ja sen kulumisen kokemuksellisuus. Yhtäläillä historiatekstillä on tarinan kaarensa, alku, keskikohta ja loppu, kuin kaunokirjallisella tekstilläkin. Tarinasta muodostuu kokonaisuus, joka rakentaa ihmisten elämää. (Martikainen 2013, 19.)

Niin historiantutkija kuin kaunokirjailijakin luo tarinoidensa henkilökuvan lähteiden pohjalta. He molemmat käyttävät työssään haastatteluja sekä tieteellistä tutkimusaineistoa. He analysoivat, erittelevät ja pohtivat niin henkilöitä, miljöitä, motiiveja kuin tutkimuskysymyksiä ja -metodejakin. Kaunokirjailijalla on lisäksi toinenkin ulottuvuus, josta hän henkilöhahmonsa luo, nimittäin mielikuvitus.

Henkilöhahmon esittämisessä historiantutkijalla ja kaunokirjailijalla on eronsa. Toisin kuin historiatutkija, kaunokirjailija ei katso henkilöhahmoaan ulkoa käsin tai poliittisesti. Kaunokirjailija nostaa henkilöhahmon arkipäivän toimijaksi, joka toimii inhimillisten vaikuttimien kautta. Hän korostaa ihmisen, toimijan keskeisyyttä historian tapahtumissa. (Martikainen 2013, 38, 41.)

Mutta pitääkö historiallisen romaanin kirjoittajan rakentaa tarinansa uskottavuutta lähdeluetteloin tai haastateltujen henkilöiden tiedoin? Hietasaari (2016, 197) toteaa, että se

tehdään usein kunnioituksesta lähteitä kohtaan, mutta näillä myös vakuutetaan kerrotun todellisuutta. Toisen maailmansodan aikaiset tapahtumat Suomessa ovat osa identiteettiämme. Sodista kirjottaminen on sekä herkkää että tarkkaa työtä. Sotahistorian asiantuntijat, kun löytävät helposti totuudesta poikkeavat seikat.

Faktasta kirjoittaminen asettaa kaunokirjailijan kahteen rooliin. Ennen kuin voi kirjoittaa historiaan pohjautuvaa kaunokirjaa, on vaihdettava kirjailijan rooli historiantutkijan rooliin. Tutkiminen ja kirjoittaminen eivät kuitenkaan ole erillisiä tapahtumia. Kun *Annan tarina* - käsikirjoituksen (2020) tiedonkeruun aikana olen tutkinut sotahistoriaa, olen jo mielessäni kirjoittanut tarinaa. Kun sitten olen kirjoittanut kyseistä käsikirjoitustani, on se toisinaan lähtenyt elämään omaa elämäänsä. Tilanteet ovat asettuneet uusiin asentoihin, ja ne ovat nostaneet esiin uusia kysymyksiä, joihin on ollut pakko hakea vastauksia. Silloin on täytynyt palata historiantutkijaksi.

Myös tietotekstin kirjoittajalla on sama kirjoittajan ja tutkijan roolien päällekkäisyys ja vaihtelevuus. Vasta juuri kirjoittamisen aikana tutkijalle kirkastuu tutkimuksen ydin, mikä taas johtaa uusiin kysymyksiin. Tietotekstin kirjoittaminen onkin tasapainoilua raportoinnin, analysoinnin ja tarinankerronnan välillä. (Curthoys ja McGrath 2009, 48-49.)

Historiantutkija tietää usein jo tutkimuksen alussa tarinansa lopun, vaikka hän ei ehkä tiedä miten siihen on päädytty. Kaunokirjailija sen sijaan ei välttämättä tiedä miten teoksensa päättyy eikä hän myöskään välttämättä tiedä kovin tarkasti, miten siihen päädytään. (Curthoysin ja McGrathin 2009, 149.) Usein käy niin, että teoksen tarinallinen loppu onkin hyvin erilainen kuin kirjailija alun perin suunnitteli.

Tietotekstin on toteltava omia sääntöjään, kuten pohjauduttava tutkimuksiin ja faktoihin tiukemmin kuin kaunokirjallisuuden. Tästä huolimatta historian kirjoittaminen tietotekstiksi tai kaunokirjallisuudeksi ei loppujen lopuksi eroa kovinkaan paljon toisistaan. Molemmissa tekstilajeissa tarvitaan toimintaa ja jännitystä niin, että lukija koukuttuu tekstiin.

Molemmista on myös löydyttävä tarinan huipennus. Myös tietokirjasta voi löytää lukemisen ilon, jota sujuva tekstin rytmi, lauseet ja sanat rakentavat. (Curthoys & McGrath 2009, 148-149, 161.)

Curthoys ja McGrath (2009, 182) muistuttavat, ettei historiasta kirjoittava tietokirjailija voi esittää tapahtumia ja ihmisiä yhtä vapaasti kuin kaunokirjailija. Kaikelle kirjoitetulle on

haettava pohja historian tapahtumista. Tietokirjailija ei voi olettaa asioita tai täyttää historian aukkoja omilla tuntemuksillaan. Sama pätee myös tekstissä esiintyviin henkilöihin. Tietokirjailija ei voi kirjoittaa ihmisten tunteista ja teoista tämän päivän näkökulmasta. Oletusten sijaan hänen tulee ymmärtää, mitkä ihmisten tunteet ja kokemukset ovat muuttuneet vuosien saatossa, ja mitkä taas ovat historiallisesti muodostuneet (Curthoys ja McGrath 2009, 183).

4. SELKOKIELISYYS

4.1. Tekstin rakenteet faktassa ja fiktiossa

Selkokirjoittaja on vastuussa tekstinsä ymmärrettävyydestä, sillä selkokielen kohderyhmien kohdalla vastuu tekstin ymmärtämisestä ei ole lukijalla. Siksi selkokirjoittajan on annettava lukijalle riittävästi ja sopivia aineksia ymmärtämisen tueksi. (Sainio & Rajala 2002, 24.)

Lukemiseen ja luetun ymmärtämiseen vaikuttavat useat eri tekijät. Lukemiseen vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa lukemisen perustekniikan hallinta, lukemismotivaatio, tulkintataidot sekä kulttuuri. Tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttavat sen sijaan muun muassa tekstin kokonaisrakenne, kielen rakenteet sekä sanasto. Toisaalta, jos tekstin sisältö on lukijaa motivoiva, ymmärtää lukija myös vaikeamman viestin. (Sainio 1995, 41. Sainio ym. 2002, 25.)

Suomen selko-ohjeistukset kehottavat selkokirjoittajaa tarkastelemaan kielen ymmärrettävyyttä laajasti, sillä yksi vaikea sana tai virkkeen rakenne ei tee selkotekstistä automaattisesti vaikeaa. Vasta kun tekstissä on vaikeita osia usealla kielen tasolla, tekstiä voidaan pitää selkolukijan kannalta vaikeana. (Leskelä 2019, 111.)

Tekstin kokonaisrakenne vaikuttaa tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen merkittävästi. Tekstin kokonaisrakenteeseen kuuluvat tekstin sisältö ja etenemistapa. Ennen kirjoittamista selkokirjoittajan on päätettävä, millainen on hänen tekstinsä näkökulma, miten hän rajaa aiheen ja etenee tekstissään loogisesti sekä millainen on tekstin informaation määrä sekä jäsentely. Unohtaa ei pidä myöskään tekstin yleissävyä sekä vuorovaikutusta lukijan kanssa. (Leskelä ym. 2015, 42. Leskelä 2019, 116.)

Alku, keskikohta ja lopetus ovat selkokiellisen kaunokirjallisuuden käytetyin tarinan rakenne, sillä se on selkolukijan kannalta kaikkein helpoin ymmärtää. Tarinan alussa esitellään päähenkilö tai päähenkilöt, tapahtumapaikka sekä jokin arjesta tuttu tilanne, josta juoni lähtee liikkeelle. Tämän jälkeen tarinassa paljastuu kokonaisuuden läpäisevä teema sekä tapahtuu käänne. Tarinan keskikohdassa käsitellään käännteestä syntynyttä liikettä, joka saa päätöksen lopetuksessa. (Leskelä ym. 2015, 147.)

Selkokirjoittamisen ohjeistuksissa suositellaan, että ymmärrettävyyden näkökulmasta selkotarinan tapahtumat on varmintä sijoittaa nykypäivään, sillä se on selkolukijalle tutuin ja helpommin hahmotettava ympäristö. Hankalimpia ovat menneisyyteen sijoittuvat tarinat, sillä selkolukijan voi olla vaikea hahmottaa mennyttä aikaa sekä tulkita tapahtumia kontekstissa. (Leskelä ym. 2015, 147.)

JATKOSOTA-teoksen (2015) ja *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) tapahtumat sijoittuvat, Leskelän ym. luonnehdinnan mukaan selkolukijan kannalta vaikeasti hahmotettavaan aikaan. Lisäksi teksteissä on haasteellisia, historian tapahtumiin liittyviä sanoja ja henkilöitä. Leskelän (2019, 116-117) mukaan selkokirjoittaja voi helpottaa aiheen ymmärtämistä käsittelemällä sitä konkreettisella tasolla ja selkolukijalle tutusta näkökulmasta. Konkreettisessa tekstissä aihetta käsitellään jossain ajassa ja paikassa. Lisäksi siinä toimii eläviä, konkreettisia henkilöitä. *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) tapahtumapaikkoina ovat muun muassa Pohjois-Suomi, koti sekä juna. Henkilöhahmoina ovat muun muassa Annan perheenjäsenet ja ystävä. Nämä kaikki ovat konkreettisia toimijoita ja tapahtumapaikkoja. Lisäksi hieman haasteellisen aiheen ymmärtämistä tukee se, että esimerkiksi koti ja ystävä, ovat yleisesti tunnettuja käsitteitä lukemisen tasosta riippumatta. Sekä *JATKOSOTA*-teoksen (2015) että *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) aiheena on sota. Sota voi olla selkolukijoille myös tunteiden osalta haasteellinen. Esimerkiksi vanhuksilla ja maahanmuuttajilla voi olla sotaan liittyviä omakohtaisia kokemuksia tai muistoja kerrotuista tapahtumista. Haasteelliseksi aiheen tekee se, että sotaan liittyy väkivaltaa, kuolemaa ja epätietoisuutta. Lukijoissa nämä voivat herättää ahdistusta, eikä kaikilla välttämättä ole keinoja käsitellä näitä tunteita. Teoksia, joiden aiheiden voidaan ajatella herättävän selkolukijassa pelkotiloja ja ahdistusta, onkin hyvä lukea ja käsitellä esimerkiksi lukupiirissä tai oman ohjaajan kanssa.

Koska selkolukija ei useinkaan hallitse kriittistä lukemista, on hän helposti manipuloitavissa. Tästä syystä selkokirjailija usein päätyy kuvaamaan asioita neutraalisti, jotta selkolukija saisi muodostaa oman lukukokemuksen ja ajatuksen tarinasta. Erilaisten tunteiden käsittely tekstissä voi kuitenkin auttaa selkolukijaa samaistumaan tekstiin ja siten helpottaa tekstin ymmärtämistä sekä sisäistämistä. Kaunokirjallinen teksti on kuitenkin tekstilaji, jonka keskeinen piirre on tunteiden herättäminen lukijassa. Siksi selkokirjoittajan ei tarvitse karttaa terävämpää aiheiden käsittelyä. (Leskelä ym. 2015, 138.)

4.2. Kieliopillinen selkeys

Kielen rakenteeseen liittyvät selko-ohjeistukset koskevat ennen kaikkea suomen kielen taivutusjärjestelmää sekä lause- ja virkerakenteita. Koska sanojen taivutuksen monimuotoisuus voi olla hankalaa esimerkiksi kielenoppijoille, tulisi selkotehtävissä välttää harvinaisia sijamuotoja, vaikeita verbimuotoja, useiden liitteiden sanoja sekä lauseenvastikkeita. Lause- ja virkerakenteissa erityisesti pitkät ja useita tasoja sisältävät virkkeet ovat vaikeita. Erityisesti lauseet, joissa predikaatin edellä on useita määritteitä, tekee lauseesta selkolukijalle vaikean. Tällaisissa lauseissa lukijan on muistettava monta merkitystä ennen kuin predikaatti kertoo, mihin ne liittyvät. Myös kiilalauseet vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä, sillä ne pakottavat lukija siirtymään virkkeessä välillä toiseen virkkeen tasoon, mikä rasittaa lukijan muistia. Selkotehti voi yksinkertaistaa kielen rakenteita esimerkiksi lauseenvastikkeita purkamalla ja pitämällä predikaatti lauseen alkupuolella. (Leskelä ym. 2015, 43, 49-50.)

Annan tarina -käsikirjoituksesta (2020) olen korjannut kirjoitusprosessin aikana erilaisia kielen rakenteeseen liittyviä seikkoja. Niitä ovat olleet muun muassa sanajärjestykset sekä aktiivin ja passiivin käyttö.

1.Silloin pirtin oveen koputettiin.

Sisään astui kylän poliisi.
-Päivää! hän sanoi
ja otti lakin pois päästään.

(Annan tarina, korjauksia 2019-2020)

2.Silloin joku koputti pirtin oveen.

Sisään astui kylän poliisi.
-Päivää! hän sanoi
ja otti lakin pois päästään.

(Annan tarina -käsikirjoitus 10.3.2020)

Tekstiesimerkki 1. alleviivatussa virkkeessä on verbimuotona passiivi, ”koputettiin”. Tämä verbimuoto on tekstiesimerkki 2. muutettu aktiiviin ja lisätty virkkeeseen tekijä, ”joku”. Passiivilauseen merkitys on selkolukijalle vaikea hahmottaa, sillä se ei sisällä tekijää, vaan lukija joutuu päättelemään sen (Leskelä 2019, 122).

Tekstiesimerkeistä voidaan huomioida myös selkotehtävälle tyypillinen taitto. Selkokielisessä julkaisussa pelkkä tekstin selkeys ja hahmotettavuus eivät riitä tukemaan lukijaa. Leskelän (2019, 176) mukaan tekstin ulkoasulla, taitolla luodaan visuaalista selkeyttä ja siten helpotetaan lukemisen prosessia. Tekstin taitolla tarkoitetaan muun muassa otsikon,

leipätekstin, kuvien sekä tyhjän tilan asettelua sivulla. Lisäksi lukemisen sujuvuuteen vaikuttaa typografia. Lukemista tukeva taitto kannustaa selkolukijaa lukemaan, kun taas epäselvä taitto vieraannuttaa.

Selkotaitetusta sivusta lukijan on helppo hahmottaa eri otsikkotasot, kuvatekstit sekä seurata leipätekstin etenemistä selvästi erotetuissa tekstikappaleissa. Taitto on ilmavaa, mikä tarkoittaa muun muassa leveitä marginaaleja sekä tyhjän tilan käyttöä tekstin, palstojen ja kuvien välissä. (Leskelä 2019, 195.) Kuten edellä olevista tekstiesimerkkien taitosta huomataan, selkotaitetussa tekstissä lause alkaa rivin alusta, palsta on kapea sekä oikeasta reunastaan liehu ja yhteen liittyvät sanat on sijoitettu samalle riville.

Selkotekstin ymmärrettävyyteen vaikuttaa myös tekstin sidosteisuus eli se, millä lauseet liittyvät toisiinsa. Jos tekstistä puuttuu sidosteisuutta, tulee siitä helposti pelkkä asialuettelo ja asioiden väliset syy-seuraussuhteet hämärtyvät. Esimerkiksi pelkkiä päälauseita käyttämällä tekstistä tulee helposti töksähtelevä, eikä se etene jouhevasti. Sidossanoja, muun muassa alustuskonjunktioita käyttämällä selkokirjoittaja voi helpottaa tekstinsä hahmottamista. Sidosteisuuteen liittyy myös tekstin sisällöllinen sidosteisuus. Tekstillä on oltava niin sanottu punainen lanka, jota lukijan on helppo seurata. (Leskelä ym. 2015, 50.)

Annan tarina -käsikirjoituksen (2020) kirjoitusprosessin aikana olen tehnyt korjauksia tekstin sidosteisuuteen käsikirjoituksen ensimmäisen version ja toisen version välillä. Sidosteisuutta kuvaavat kohdat alleviivattu esimerkissä.

1.”Vettä satoi koko iltapäivän.

Minun oli kylmä.

Märkä villatakki ei lämmittänyt.

-Saisinpa lämmintä ruokaa,
ajattelin.”

(Annan tarina, korjauksia 2019-2020)

2.”Iltapäivällä alkoi sataa.

Villatakkini oli märkä

ja minun oli kylmä.

-Voi, kun saisin lämmintä ruokaa, ajattelin.”

(Annan tarina -käsikirjoitus 10.3.2020)

Tekstiesimerkin 1. alleviivatut virkkeet ovat muodossa, jotka miellyvät aiemmin mainitsemakseni asialuetteloksi sidosteisuuden puuttumisen vuoksi. Tekstiesimerkin 2. alleviivatuissa virkkeissä sidosteisuutta on käytetty kahdella tasolla. Ensimmäinen kaksi aiemmin erillistä virkettä on liitetty yhteen *ja* -rinnastuskonjuktiolla. Tämän jälkeen virkkeen

sidosteisuutta on lisätty muokkaamalla asioiden esitysjärjestystä siten, että asia etenee loogisesti: koska villatakki on märkä, tällöin sitä ylläpitävän tulee kylmä. Näin virkkeessä toteutuu myös selko-ohjeistuksissa esitetty tekstin sisällöllinen sidosteisuus.

4.3. Ymmärrettävä sanasto

Jotta selkokirjoittaja voi kirjoittaa selkokieltä, tulee hänen ymmärtää, millaisia ovat selkolukijan näkökulmasta helpot ja vaikeat sanat. Sanastoon liittyvät selko-ohjeistukset liittyvät tuttuihin ja yleisiin sanoihin sekä sanojen pääteltävyyteen kontekstissa. Tuttuja ja yleisiä sanoja ovat muun muassa kotoperäiset, konkreettiset sekä prototyypiset sanat. Prototyypiset sanat ovat sanoja, joilla on pelkistetty merkitys. Esimerkiksi sanat *sanoa*, *mainita* ja *raportoida* kuuluvat samaan merkityskenttään, mutta sanalla *sanoa* on pelkistetympi merkitys kuin sanoilla *mainita* ja *raportoida*. Näin ollen sen käyttö selkotekstissä on suositeltavampaa kuin sanojen *mainita* tai *raportoida*. (Leskelä 2019, 132-133.)

Vaikka sanat avautuvatkin aina kontekstissaan, eikä näin ollen voida antaa yhtä ainoaa määritelmää yksittäisen sanan vaikeudesta, voidaan kuitenkin listata vaikean sanaston yleisiä periaatteita. Vaikeat sanat ovat yleensä pitkiä, abstrakteja, kuvallisia, murretta tai slangia sekä uudissanoja, vanhoja sanoja tai ammattikielen sanastoa. Yleisesti ottaen vaikeat sanat ovat sellaisia, joihin selkolukija ei törmää tavallisessa arjessa. (Leskelä ym. 2015, 43, 48-49.)

Tekstin aihe on sidoksissa siinä käytettyyn sanastoon. Vaikka selkokirjoittamisen periaatteena onkin käyttää selkolukijalle tuttua sanastoa, ei se aina ole mahdollista. Joskus aiheeseen liittyy sanoja, jotka ovat aiheen kannalta keskeisiä, eikä niiden käyttöä voida välttää, vaikka kirjoittaja tunnistaakin ne selkolukijalle vieraiksi. Taitava selkokirjoittaja onnistuu kuitenkin selittämään ja kuljettamaan vieraitakin sanoja sujuvasti läpi tekstin niin, että lukija pystyy vaivatta ymmärtämään esitetyn. (Leskelä 2019, 128.)

Koska sekä *JATKOSOTA*-teos (2015) että *Annan tarina* -käsikirjoitus (2020) käsittelevät historiaa, sisältyy teksteihin nykypäivänä hankalina pidettäviä sanoja tai sanayhdistelmiä.

Näitä ovat muun muassa Rajalan teoksessa *"motti"*, *"partisaani"* sekä *"välirauhan aika"*.
Rajala kuitenkin auttaa selkolukijaa ymmärtämään sanoja ja sanapareja selittämällä niitä:

*"Partisaanit olivat neuvostosotilaita,
jotka hyökkäsivät Suomeen
ja tavallisten suomalaisten kimppuun.
Heille oli annettu kolme tehtävää:
tiedustele, hyökkää, tuhoa."*

(Rajala 2015, 108.)

*"Talvisotaa seurasi lyhyt rauhan aika
ennen uutta sotaa.
Monet puhuivatkin "välirauhan ajasta"."*

(Rajala 2015, 12.)

Kaunokirjallisessa tekstissä sanojen suora selittäminen ei ole luontevaa. Asiat on hyvä kertoa siten, että ne avautuvat lukijalle kuin vahingossa, ilman kertojan selittävää sävyä. Esimerkiksi käsitettä *"evakko"* olen kuvannut *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) näin:

3.
Kun poliisi oli lähtenyt,
isä luki paperia.
-Nyt se on totta,
hän sanoi hiljaa.
-Mikä?
äiti kysyi ja nousi ruokapöydästä.
-Meidän täytyy lähteä evakkoon,
isä sanoi ja istui penkille.

Jatkosota oli juuri loppunut
ja Suomi ja Neuvostoliitto olivat sopineet rauhasta.
Neuvostoliitto määräsi rauhansopimuksessa,
että suomalaisten täytyy ajaa
saksalaiset sotilaat pois Pohjois-Suomesta.

Se tarkoitti uutta sotaa
ja siksi meidän täytyi lähteä
turvallisempaan paikkaan.

(Knuuttila 2020.)

Sainio (2002, 29) muistuttaa selkokielen kirjoittajaa konkreettisuudesta, sillä abstraktien ilmaisujen sekä kielikuvien ymmärtämisessä ja hahmottamisessa selkolukijoilla on yleensä haasteita. Esimerkiksi kielikuvalliset ilmaisut ”juokseva vesi” sekä ”antaa rukkaset” voivat aiheuttaa hämmennystä selkolukijoissa. He kun usein ymmärtävät edellä esitetyt kielikuvat konkreettisesti: vesi juoksee jonnekin, joku henkilö antaa toiselle henkilölle lapaset. Leskelä ym. (2015, 163) kuitenkin muistuttavat, että kieli on aina jollain tavalla kuvallista eikä kielikuvien käyttöä näin ollen voi täysin välttää. Kaunokirjallisen tekstin kuvallisuus on keino, jolla kirjailija pyrkii luomaan lukijalle omanlaistaan tunnelmaa ja mielikuvia. Lisäksi joitain abstrakteja sanoja, kuten ystävyys, pidetään tuttuina ja yleisinä sanoina (Leskelä 2019, 133). *Annan tarina* -käsikirjoituksesta (2020) löytyy jonkin verran kuvakieltä. Sitä on käytetty muun muassa tekstikappaleessa, jossa Anna joutuu kulkemaan räjäytetyn sillan vuoksi joessa.

”Aluksi kävelin kiveltä toiselle,
jotta jalkani eivät olisi kastuneet kokonaan.
Lopulta minun oli pakko astua veteen.
Vettä oli polviin saakka
ja se oli kylmää kuin jää.”

(Knuuttila 2020)

Tekstikappaleen viimeisen rivin ”... ja se oli kylmää kuin jää.” -virkkeessä on perinteistä vertausta. Vertauksessa kaksi asiaa rinnastetaan toisiinsa yleensä ”kuin” tai ”niin kuin” -konjunktion avulla (Hosiaisuus 2016, 1012).

Myös seuraavan tekstikappaleen ensimmäisessä virkkeessä, ”Elämä on kuin tie.”, on käytetty vertausta.

”Elämä on kuin tie.

Se ei kulje aina pehmeää metsäpolkua.

Joskus se on jäänyt ja kova.”

(Knuuttila 2020)

Vertauskuvallinen esitystapa jatkuu samaisessa tekstikappaleessa, sen viimeisessä virkkeessä jatkettuna metaforana, ”*Joskus se on jäänyt ja kova*”. Metaforassa jokin ei ole *kuin* muu, vaan jokin *on* jokin muu (Krappe 2010, 146). Voidaan tulkita Annan tarkoittavan, että hänen elämänsä on evakkomatkan vuoksi raskasta ja armotonta.

Tekstilajista riippumatta selkokielen kirjoittaja tekee kirjoitusprosessin aikana selkokielen ohjeistuksiin pohjautuvia valintoja, joilla pyritään selkolukijan näkökulmasta yleiskieltä ymmärrettävämpään tekstiin. Aihe-, sana- ja virkevalintojen lisäksi valinnat koskevat myös tekstin laaja-alaisempia merkityksiä, kuten aiheen käsittely- sekä kirjoitustapaa. Jotta lukijalle syntyisi aiheesta selkeä kokonaiskuva, tulee kirjoittajan valita muun muassa se, miten perusteellista tietoa hän lukijalle välittää. Esimerkiksi liian yksityiskohtainen teksti tekee siitä vaikeasti luettavan. Valintoja on tehtävä myös tutun ja tuntemattoman, opettavaisen ja viihteellisen sekä pelottavien ja myönteisten asioiden suhteen. (Sainio 1995, 44-45.)

Selkokielen kirjoittamisen ohjeistukset neuvovat selkokielen kirjoittajaa suosimaan tuttuja, viihteellisiä ja myönteisiä asioita teksteissään. Näin siksi, että lukijat ymmärtävät helpommin tuntemattomia asioita tuttujen asioiden kautta, kokevat opettavaisen kirjoitustyylin loukkaavaksi ja ahdistuvat helposti pelottavien asioiden äärellä. Vaikka erityisesti asiatekstien kohdalla suositaan objektiivista ilmaisumuotoa, tulee selkokielen kirjoittajan mieluiten käyttää subjektiivista asian käsittelyä. Se tuo aiheen lukijaa lähelle ja helpottaa asian ymmärtämistä. (Sainio 1995, 44-45.)

Hyvä selkokirjailija ottaa huomioon selkokirjoittamisen ohjeistukset, mutta osaa sukkuloida niiden ja oman luovuutensa maastossa lukijakeskeisestä fokuksista huolimatta.

Selkokirjoittamisen ohjeet eivät ole sitova säännöstö, vaan ne ovat apuna selkokielen toteutumisessa. Sainio (1995, 40) muistuttaakin kirjoittajaa panostamaan luovaan kirjoittamiseen teknisen kirjoittamisen sijaan.

4.4. Tietoteksti ja romaani

Tietokirjat kuuluvat informoiviin teksteihin, joiden tehtävänä on jakaa tietoa tai saada lukija toimimaan tietyllä tavalla. Selkokieliset tietokirjat eivät poikkea tästä perustehtävästä. Sen sijaan yleiskielisistä tietokirjoista poiketen selkotietokirjat on kirjoitettu sisällöltään ja ilmaisutavaltaan selkolukijan näkökulmasta. Keskiössä on lukija, jolla ei ole ollenkaan tai on entuudestaan hyvin vähän tietoa tietokirjan aiheesta. (Leskelä ym. 2015, 98.)

Myös selkofiktion keskiössä on lukija: aihetta, juonta, miljöötä ja henkilöhahmoja käsitellään tavalla, joka tukee selkolukijan lukukokemusta. Tarkoituksena on, erityisesti aikuisten lukijoiden kohdalla rikastaa heidän lukukokemuksiaan, vaikka se tarkoittaisi myös vaikeiden aiheiden käsittelyä. (Leskelä ym. 2015, 190.)

Koska informoivan tekstin on tarkoitus jakaa tietoa, on selkotietotekstin kirjoittajan pohdittava, mitä lukija mahdollisesti jo tietää aiheesta ja mikä on hänelle uutta. Pohdinnan tueksi selkokirjoittajan on hyvä tutustua teoksensa mahdolliseen kohderyhmään. Lukijaa loukkaavaa on se, että hänen tietojaan aliarvioidaan. Siksi tutustumalla kohderyhmään kirjoittaja saa käsityksen siitä, millainen tieto lukijoille on oleellista. (Leskelä ym. 2015, 100-101.) Myös selkofiktion kirjoittajan on hyvä tutustua kohderyhmään, jotta hän ymmärtää esimerkiksi millaiset tarinat kiinnostavat selkolukijoita. Olen huomannut, että vanhukset, jotka ovat itse eläneet sota-aikaa, tietävät kirjoittamastani aiheesta paljon. Myös maahanmuuttajat, jotka tulevat sotaa käyvistä kotimaistaan, ymmärtävät sodan kontekstin. Kokemukseni mukaan maahanmuuttajat ovat kiinnostuneita Suomen sotahistoriasta, johtuen omista taustoistaan.

Kun selkokirjoittaja sovittaa sanansa kohderyhmänsä mukaan, hän miettii samalla, mitä lukija voisi aiheesta oppia (Leskelä ym. 2015, 100). Rajala on *JATKOSOTA*-teoksessaan (2015) välittänyt lukijoilleen tietoa Suomessa käydyistä toisen maailman sodan aikaisista sodista, näkökulmana pääosin sotarintama. Faktatiedon lisäksi, hän on nostanut esiin ajassa eläneiden ihmisten, lähinnä sotilaiden henkilökohtaisia tarinoita. Näin Rajala on esittänyt sotien tapahtumia sekä yleisen historian että henkilökohtaisen historian näkökulmasta. *Annan tarina* -käsikirjoitus (2020) välittää tietoa nimenomaan kotirintamasta. Olen valinnut

Lapin sodasta, trilogian hengen mukaisesti suomalaisen naisen näkökulman, ja tarkoitukseni on esittää hänen tekemänsä evakkomatka karjan kanssa.

Koska lukustrategia on usein selkolukijalla heikko, auttaa tietotekstien alussa oleva sisällysluettelo selkolukijaa hahmottamaan kirjan rakenteen sekä asennoitumaan tekstiin. Kirjan alussa olevat lisäykset on hyvä olla lyhyet, sillä tällöin selkolukija lukee ne varmimmin. (Leskelä ym. 2015, 108-109, 148.) Sekä *JATKOSOTA* -teoksessa (2015) että *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) on sisällysluettelot, jotka sijaitsevat alussa, ennen leipätekstejä. *JATKOSOTA*-teoksen (2015) sisällysluettelossa 12 pääotsikosta sekä näiden alla yhteensä 37 alaotsikkoa, joiden alla on vielä yhteensä 50 alaotsikkoa. Pääotsikot luovat selkeän jatkosodan tapahtumien kronologisen kaaren:

"Jatkosodan ja Lapin sodan päivät, Jatkosota lyhyesti, Väli rauhan aika, Jatkosota alkaa, Suomi hyökkää, Asemasota, Kotirintama, Neuvostoliiton suurhyökkäys ja Suomen torjuntataistelut, Jatkosodan rauha, Lapin sota, Paluu rauhan aikaan".

(Rajala 2015)

Sisällysluettelon 12. otsikko on *"Lähteet"*. Alaotsikot tukevat ja syventävät pääotsikkojen rakentamaa tarinaa. *Annan tarinassa* (2020) sisällysluettelossa on viisi otsikkoa: *"Lähtö, Evakkomatka, Kirje hänelle, Elämää evakkopaikassa, Takaisin kotiin"*. Nämä otsikot kertovat tarinan rakenteen sekä *"evakko"*-sanalla asemoivat lukijan sota-aikaan.

Tiedon oppimisen kannalta ei ole samantekevää missä järjestyksessä tietoa esitetään. Kun tiedon esitysjärjestys on looginen, helpottaa se lukijaa hahmottamaan kokonaisuuden, erottamaan uudet ja tutut tiedot toisistaan sekä huomaamaan olennaisen. Mikä sitten on lukijan kannalta kaikkein helpoin tiedon esitysjärjestys? Sitä on vaikea yksiselitteisesti sanoa, se riippuu tekstin tavoitteista. Tietokirjojen tekstit ovat yleensä pitkiä, joten selkolukija lukee kirjaa luultavasti osissa. Tämä on otettava huomioon tietotekstin rakennetta suunniteltaessa. Kun tietotekstin rakenne on selkeä, tekstiin on helppo palata myöhemmin. (Leskelä ym. 2015, 105.) Fiktio suosii yleensä kronologista enenemistä.

Koska selkolukija hylkää tekstin oletettavasti helpommin kuin yleiskielen lukija, on selkokirjoittajan, tekstilajista riippumatta panostettava tekstin aloitustapaan. Tietokirjoissa tämä tapahtuu jokaisen luvun alussa, jossa aihe vaihtuu. Fiktiossa nopea aloitus on keino

houkutella selkolukija lukemiseen. Tällöin tarina alkaa heti ajan, henkilöhahmojen ja tapahtumien kuvauksella. Näin tarinan perusidea on heti lukijan tiedossa eivätkä esimerkiksi alun pitkät, verkkaiset miljöökuvaukset laske lukijan lukumotivaatiota. Tärkeintä kuitenkin on, että aloituksesta selviää helposti, mitä tekstilajia kyseinen teksti on. (Leskelä ym. 2015, 106-107, 149-152.)

Yksi tärkeä selkolukijaa motivoiva seikka on tekstien tarinallisuus. Tarinallisuus on tuttua fiktiossa, mutta sitä on hyvä käyttää myös informoivissa selkoteksteissä, sillä ihmiset ovat kautta aikain omaksuneet tietoa tarinankerronnan kautta. Varsinkin jos tietoa esitetään ihmisten henkilökohtaisten tarinoiden, kokemusten sekä kohtaloiden välityksellä, laskee se lukemisen kynnystä. (Leskelä ym. 2015, 125.)

5. SANKARUUS

Suomessa sankaruus tuli keskeiseksi 1800-luvun kansallisuusaatteen nousun myötä. Se yhdistettiin kansakuntiin ja valtioiden historiaan, sillä sankareiden tekoja ja sankarillisia visioita pidettiin historiaan vaikuttaneina elementteinä. Sankareiden nähtiin omaavan kansakunnan positiiviset ominaisuudet. Kansallista identiteettiä luotiin ja luodaan edelleen sankaritarinoilla, jotka ovat aikojen saatossa saaneet jopa myyttisiä piirteitä. (Kemppainen ym. 2010, 17.)

Sankaruus ei ole kadonnut yhteiskunnastamme, vaikka se onkin aikojen saatossa muuttunut. Suon, kuokan ja Jussin sankaruudesta on tultu pitkälle. Tämän päivän sankaruus ei ole välttämättä enää yhteiskuntaa järjestyttävää toimintaa, vaikka se onkin perinteisen sankarihahmon teon kopio. Siinä nykyihminen samaistuu alkuperäiseen sankaruuteen, jolloin tämä perinteinen sankaruus liittyy hänet johonkin suurempaan. Hän samaistuu sankariin ja tämän tekoihin. Vaikka sankaruus on laajempi ilmiö kuin yksittäisen ihmisen sankaruus, voi sankaruutta löytyä myös pienistä elämän yksityiskohdista. (Kemppainen 2006, 240-241, Kemppainen & Peltonen 2010, 19.)

Sankaruus muotoutuu niiden asioiden ympärille, joita me arvostamme. Yhtä nopeasti kuin ihmisestä voi tulla sankari, voi hän sen myös menettää. (Kemppainen ym. 2010, 9.)

Ilmastomuutoksen puolesta intohimoisesti taisteleva ihminen voi saada sankarin maineen pitkäjänteisellä ja pelottomalla työllään ja sosiaalisen median näkyvyydellään. Mutta yhtä lailla hän voi menettää maineensa, jos selviää, että hän herkutteli grillijuhlissa reilulla pihvillä ja teki lomamatkan lentokoneella. Me emme halua enää kuulua hänen tukijoihinsa, emmekä pidä häntä enää sankarinamme.

Toisaalta ihminen voi olla sankari ilman suuria urotekoja (Kemppainen ym. 2010, 9). Naapurit voivat pitää yksinhuoltajavanhempaa arjen sankarina, kun hän käy töissä sekä hoitaa ja kasvattaa pieniä lapsiaan. Hänen sankaruutensa ei kohdistu yhteen yksittäiseen tekoon, vaan koko arjen käsitteeseen. Kemppaisen ym. (2010, 33) mukaan arjen sankaruus on suomalaisille tärkeä sankaruuden muoto. Arjen sankaruuden ajatellaan sisältävän muun muassa heikomman hoivaamista, niukkoja olosuhteita tai vakavan sairauden kanssa elämistä.

Me ihmiset tarvitsemme sankaritarinoita, sillä niiden kuuleminen on kuin ilosanoma: kaikesta voi selvitä. Sankaritarinoiden avulla me hahmotamme ja ratkomme sekä omaa että yhteisön elämää: iloja ja suruja, onnistumia ja ongelmia. Tarvitsemme myös tarinoita kansakuntamme myyttisestä historiasta ja suurmiehistä. Nämä kansojen niin sanotut ”omat tarinat” luovat pohjan kansakunnan identiteetille. Tästä perustasta kasvaa myös yksilön minäkuva. (Kemppainen ym. 2010, 11.)

Sankaritarina kerrotaan useimmiten totena, vaikka se sisältääkin myyttisiä vivahteita, kuten liioittelua ja yliluonnollisia piirteitä. Sankaritarinan päähenkilön ajatellaan olevan kaikkeen pystyvä, mikä lisää sekä tarinan että itse sankarin kiinnostavuutta. Ihmiset käsittelevät sankareita usein tunteiden kautta ja haluavat kokea ja elää sankareiden tarinat voimakkaasti. Joskus he myös uskovat siihen, että heidän elämäänsä saapuu sankari ja pelastaa vaikeasta tilanteesta. (Kemppainen ym. 2010, 11-12, 14.) Näin ajatteli myös *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) päähenkilö Anna. Evakkomatalla Anna toivoi, että suomalainen sotilas pelastaisi hänen kotiseutunsa. Kotiseudun pelastajaksi ilmestyi lopulta Paavo, suomalainen sotilas, joka lupasi kirjeessään, että Anna pääsee vielä palaamaan kotiin. Paavo voidaan mieltää tarinan sankariksi, prinssiksi, joka pelastaa prinsessan kovalta kohtalolta.

5.1. Kuka on sankari?

Sankarina on perinteisesti pidetty henkilöä, joka on velvollisuudentuntoinen, henkisesti vahva sekä yhteisöään hyödyttävä. Lisäksi hänellä on jokin perinteisten sankarimyyttien yliluonnollinen ominaisuus tai ominaisuuksia. (Kemppainen ym. 2010, 10.) Klassinen sankari operoi jumaluuden ja ihmisyyden välimaastossa. Toisaalta hän on vähemmän kuin Jumala tavallisine, ihmisyyteen liittyvine heikkouksineen, mutta toisaalta hän on ihmisyyden yläpuolella taitavine ominaisuuksineen. (Kupiainen 2010, 165.)

Sankarin käsite on laaja. Sankarina voidaan yhtä hyvin pitää neroa kuin suurmiestäkin. Toisaalta ihminen voi olla sankari, vaikka hän ei olisikaan nero tai omaisi esikuvallisen ja arvokkaan ihmisen tunnusmerkkejä. Tällaista henkilöä kutsutaan arjen sankariksi. Suurmies on sen sijaan merkittävä henkilö, joka on historian merkkitapahtumissa ollut yleensä mies. Hänen asemansa yhteiskunnassa on ollut korkea, mutta hän ei kuitenkaan välttämättä ole

tehnyt yhtä suurta sankaritekoa. Hänen sankarikuvansa onkin muodostunut enemmänkin merkittävän elämänuransa ansiosta. (Kemppainen ym. 2010, 12-13).

Sankaruus on sidoksissa muiden arvostukseen ja kunnioitukseen, ja on siksi helposti katoavaista. Sankarin on oltava yhteisönsä käytettävissä eikä sankaruutta voi ajatella hyötymismielessä. Sankari eroaa esimerkiksi nerosta siinä, että ympäristö ajattelee sankarin olevan puhdas ja esikuvallinen, kun taas nero ei välttämättä ole henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan arvostettu. Toisaalta sankaruudella on myös negatiivinen kaiku. (Kemppainen ym. 2010, 14.)

Urho, heeros, mahtimies ja voimamies sekä junkkari, hurjimus, pahantekijä ja kerskailija ovat määritelmiä, joita *sankari*-sanasta on suomen kielessä perinteisesti käytetty. Määritelmät ovat vahvasti miehisyyteen ja sotaisuuteen viittaavia. (Kupiainen 2010, 167-168.)

Sankaruuteen liittykin myös negatiivinen kaiku. Se kun usein liittyy militarismiin, sovinismiin, poliittisiin ääriilikkeisiin sekä väkivaltaan. (Kemppainen ym. 2010, 12.)

Suomalaisiksi kansallissankareiksi on esitetty niin Väinämöistä, Lallia kuin nuijamiehiäkin. Raamatun sankareihin olemme tutustuneet kirkon ja uskonnon opetuksen kautta, Kalevalan sankareihin lähinnä koulun äidinkielen tunneilla. Sankaritarinoissa on ollut siis myös kasvatuksellinen näkökulma. Korostamalla tiettyjä sankareiden ominaisuuksia, on suomalaisia haluttu ohjata tiettyyn, yleensä hyveelliseen suuntaan elämässään. (Kemppainen ym. 2010, 18-20.)

Kupiainen (2010) määrittelee kolme kaunokirjallisuuden sankarihahmoa, joita voidaan pitää sankaruuden prototyyppinä. Myyttinen sankari on hahmo, jonka täytyy tarinassa olla tiettyssä paikassa juuri oikeaan aikaan. Jos näin ei olisi, mitään ei tapahtuisi. Toisaalta myyttisen sankarin teon ei sinänsä tarvitse olla uroteko. Tärkeintä on, että hän on osapuolena tapahtumassa ja hänen kauttaan jotakin tapahtuu. Sen sijaan eepin sankarin toiminta on tavoitteellista. Hän kulkee kohti asetettua päämääräänsä eikä mahdolliset vastoinkäymiset saa häntä luopumaan siitä. Vaikka Kupiainen erottelee myyttisen ja eepin sankarin, muistuttaa hän kuitenkin, ettei hahmojen eroja voida pitää näin selvärajaisina. Tarinan edetessä sama hahmo voi omata sekä myyttisen että eepin sankarin piirteitä. Myyttinen ja eepin sankarin toiminta on kansakuntaa rakentava ja kokoava. (Kupiainen 2010, 173-174, 184-185.)

Kolmas kaunokirjallinen sankarihahmo on Kupiaisen (2010) mukaan lyyrinen tai dramaattinen sankari. Hän on hahmo, jonka toimintaan vaikuttaa draaman kaari eikä niinkään ulkoinen tai sisäinen pakko. Tarinan edetessä hänellä on mahdollisuus tehdä valintoja ja hän tekeekin niitä rohkeasti ja itsenäisesti ilman selkeää päämäärää. Hänen päätöksensä ovat yllättäviä. Lyyrisen tai dramaattisen sankarin erottaa myyttisestä ja eepisestä sankarista kolme seikkaa: valinnan mahdollisuus, rohkea itsenäisten ja yhteisön normien vastaisten päätösten teko sekä sukupuoli. Lyyrinen tai dramaattinen sankarihahmo antaa naiselle mahdollisuuden olla tarinan sankari. Tämä sankarihahmo tuo toiminnallaan tarinaan moninaisuutta ja säröjä. (Kupiainen 2010, 177, 180-181.)

Sodan vuosina sotarintama ja kotirintama tukivat ja tarvitsivat toisiaan. Tästä huolimatta suomalainen nainen näkyy sota-ajan historiateksteissämme vähän. Hänestä ei ole rakentunut sankarinaisen kuvaa, vaan pikemminkin häntä on pidetty sota-ajan vahvana selviytyjänä (Mahlamäki 2005, 86).

Kirjallisuudessa miehen ja naisen sankaruuden ero tulee ilmi teoissa, joiden kautta hahmo määritellään sankariksi. Kun miessankari loittonee teoillaan tavallisesta ihmisyydestä, lähenee naissankari naisen arkisia kokemuksia, esimerkiksi synnyttämällä ja tekemällä kotitöitä. Naissankari voi olla välillä heikko, sillä heikkouden kautta nousee vahvuus, joka rakentaa naissankarin vahvaa kuvaa. Toisaalta naisen sankaruus usein pohjautuu miehen elämän huoltamiseen. (Kupiainen 2010, 184-185.)

JATKOSOTA-teoksessa (2015) suomalaisen miehen ja kirjoittamassani käsikirjoituksessa *Annan tarina* (2020) suomalaisen naisen sankaruutta rakennetaan perinteisiin sankarin ominaisuuksiin nojaten. Suomalaisista sotilaista syntyy Rajalan kuvausten perusteella kuva velvollisuuden tuntoisina sotilaina,

””Iltaa. Olisi käsky sotaharjoituksiin.

Huomenna on jo ilmoitauduttava kirkolla”,
viestintuoja ilmoittaa.

”Eihän minusta enää sotaan,
mutta lähdeväähän sitä on, kun käsketään.

Kai minä jossakin hommassa pärjään,” vastaan.”

(Rajala 2015, 26.)

Annan tarina -käsikirjoituksessa (2020) samaa velvollisuuden tuntoa rakennetaan kotirintaman vastuun kautta,

”Maisema oli surullisen näköinen.
Minä mietin,
että kuka rakentaa tämän maan uudelleen.
Katsoin käsiini
ja ymmärsin,
että minä ja kaikki muut sodasta selvinneet.”

(Knuuttila 2020.)

Toista sankaruuden perinteistä ominaisuutta, henkistä vahvuutta *JATKOSOTA*-teoksessa (2015) korostetaan sotilaan omakohtaisella kertomuksella,

”Edessäni toinen mies haavoittui jalkaan.
”Älä jätä”, hän huusi minulle.
Otin miehen jalat kainalooni.
Joku toinen raahasi miestä pääpuolesta.
Kulku oli vaivalloista.
Ohitimme kenttäkeittiön,
joka oli saanut osuman tykin ammuksesta.
Ruumiita oli kaikkialla.
Pääsimme suojaan tulituksesta ja
jatkoimme hiljaa eteenpäin.”

(Rajala 2015, 120.)

Suomalaisen naisen sankaruutta luovaa henkistä vahvuutta löytyy *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) kohtauksesta, jossa naisten evakkomatkan jatkumisen esteenä on räjäytetty silta,

”-Siltaa ei ole,
joku tytöistä sanoi.
-Saksalaiset ovat räjäyttäneet sen,

toinen tyttö sanoi.

-Joko nyt uskot,
että saksalaiset ovat pahoja?
kysyin Inkeriltä.
Inkeri ei sanonut mitään.
Hän otti repustaan leivän
ja puraisi siitä palan.

-Miten me viemme lehmät joen toiselle puolelle?
eräs nuori tyttö kysyi
ja alkoi itkeä.

Inkeri söi leipää,
nielaisi ja sanoi:

-Lehmien täytyy kävellä joenpohjaa pitkin.”

(Knuutila 2020.)

Kolmas perinteisen sankarin omanaisuus, yhteisöään hyödyttävä, käy *JATKOSOTA*-teoksessa (2015) ilmi kuvauksessa, jossa kuvataan suomalaisten sotilaiden sinnikkyyttä kaikkien suomalaisten puolesta,

”Raskaat taistelut kestivät monta päivää.
Neuvostojoukot hyökkäsivät,
mutta suomalaiset torjuivat hyökkäykset
päätäväisesti.”

(Rajala 2015, 124.)

Myös suomalainen nainen teki tekoja, joilla hän hyödytti yhteisöään. *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) Inkerin rohkeus puhua viholliselle, antoi naisille mahdollisuuden jatkaa evakkomatkaa.

”Kun tulimme lähelle siltaa

kaksi [saksalaista] sotilasta tuli luoksemme.

Katsoin Inkeriä.

-Minä puhun heille,

Inkeri sanoi.

-Osaatko sinä saksaa?

ihmettelin.

-Olen opetellut vähän,

Inkeri sanoi ja hymyili.

Inkeri meni sotilaiden luo.

Me muut yritimme saada

lehmät pysähtymään ennen siltaa.

Hetken kuluttua

Inkeri tuli luoksemme.

-He päästävät meidät yli,

hän sanoi.”

(Knuuttila 2020.)

Neljän perinteisen sankarin ominaisuus liittyy yliluonnollisuuteen. Rajala antaa *JATKOSOTA*-teoksessaan (2015) antaa suomalaisen sotilaan kertoa itse,

”-Näin luodit osuivat ohjaamoon,

mutta en nähnyt ampujaa.

Luoti vei päästä palan.

Onneksi luoti vain raapaisi

eikä osunut kunnolla päähän.

Jollain tavoin sain lennettyä omalle puolelle

ja tein pakkolaskun pellolle.

Kone säilyi lähes ehjänä,

mutta minä sain vammoja kasvoihin ja

heräsin vasta sairaalassa.”

(Rajala 2015, 89.)

Annan tarina -käsikirjoituksessa (2020) koko suomalaisten naisten tekemää, jopa useiden satojen kilometrien pituista matkaa eläinten kanssa kävellen, voidaan pitää yliluonnollisena tapahtumana.

Edellä esitetyistä esimerkeistä huomataan, että miessotilaiden teot Rajalan *JATKOSOTA* -teoksessa (2015) on esitetty lähes mahdottomiksi, mutta kuitenkin suomalaisille sotilaille mahdollisiksi. Teot ovat lähes ihmisyyden ulkopuolella (kts. Kupiainen 2010, 184-185).

Naisen teot ovat lähempänä arkea. Kuitenkaan nainen ei ole vain miehen kautta sankaruuttaan rakentava, vaan myös itse sitä luova.

Lotat ottavat *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) sen naissankaruuden roolin, josta Kupiainen (2010, 184-185) puhuu. Heidän toimintansa ja sankaruutensa tarinassa perustuu pelkästään toisten auttamiseen. Vaikka Kupiainen totesikin, että naisen sankaruus usein pohjautuu miehen elämän huoltamiseen, on *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) lotilla myös naisten elämän huoltamisen rooli.

”Lypsyn ja lehmien ruokinnan jälkeen
menimme Inkerin kanssa koululle.
Siellä saimme lämmintä ruokaa,
sillä lotat olivat keittäneet hernekeittoa.”

(Knuutila 2020.)

Myös Rajala nostaa *JATKOSOTA*-teoksessaan (2015) esiin lotat ja heidän toimintansa sodan aikana. Rajala kuitenkin rakentaa lottien sankaruuden, kuten Kupiainen (2010, 184-185) mainitsee, pohjautumaan miesten auttamiseen. Tämä näkyy erityisesti kuvateksteissä (Rajala 2015, 75), ”*Lottaa hoitaa haavoittunutta sotilasta.*” sekä ”*Lotta antaa juotavaa haavoittuneelle.*”, mutta myös kertovassa tekstissä,

”Lotat olivat vapaaehtoisia,
yleensä nuoria naisia.
He toimivat muun muassa haavojen sitoijina
kenttäsairaaloissa,
pommikoneiden tähystäjinä,

vainajien pesijöinä ja kahvinkeitäjinä.”

(Rajala 2015, 74.)

Toisaalta Rajala (2015) nostaa lotat myös omaa sankaruuttaan luovaan asemaan,

”Kerran vihollisen koneet tulivat ja
meidän sotilaamme alkoivat tietysti
niitä ampuu.

Kaikki ryntäsivät suojaan.

Reinikaisen Sylvi jäi kuitenkin kassan viereen

ja minä vellipataa hämmentämään.

Kun pommitus oli ohi, kaikki palasivat takaisin.

Muut olivat meille vihaisia, kun

emme olleet tulleet suojaan.

Minä sanoin, että velli olisi palanut pohjaan

jos olisin sen siihen jättänyt.

Ja joku olisi vienyt rahat, sanoi Sylvi.”

(Rajala 2015, 76.)

2000-luvun sankari ei ole enää vain maskuliininen mies. Nainenkin voi tehdä maskuliinisia tekoja ja saada sankarin maineen. Tärkeää ei siis enää ole sankarin sukupuoli, vaan hänen tekojensa luonne. (Kemppainen 2010, 26.) Vaikka sankaruus ei enää olekaan kiinni sukupuolesta, liitetään siihen kulttuurisesti edelleen miehisyyteen viittaavia määritelmiä, kuten urhoollisuus ja soturin rohkeus. Naisen sankaruus nähdään usein erillisenä miehen sankaruudesta tai se liitetään äitiyteen. Toisaalta perinteiset ajattelutavat ovat viime vuosina säröilleet, eikä sankaruus kuulu eikä määräydy enää yksin maskuliinisuudesta. Nainen ja feminiinisyydet ovat nousseet osaksi sankaruutta, ja se vaatii sankaruuden uudelleen pohtimista. (Kupiainen 2010, 162-163, 186.)

5.2. Sotasankaruuden retoriikkaa selkokielellä

Suomi eli varsin pitkään, aina 1910-luvulle saakka ilman todellisia, suuria sotasankareita, sillä suomalaisen identiteetin rakentamista tehtiin rauhan aikana. Siksi sotasankareita haettiin meillä muun muassa kansanrunoudesta ja kaunokirjallisuudesta. Vuoden 1918 sisällissodan myötä Suomi sai ensimmäiset sotasankarinsa, ja sotavuosien 1939-1945 jälkeen Suomessa oli satojatuhansia sotasankareita. Heidän arvostuksensa jäi kuitenkin sodan tappiotunnelman ja maan uudelleen rakentamisen jalkoihin. Vasta 1990-luvulta lähtien sota ja sotasankaruus, torjuntavoitot ja talvisosan henki, on nähty yhä useammin osana suomalaista identiteettiä. (Kemppainen ym. 2010, 27-28.)

Yksi sankaruuden keskeinen tyyppi on sotasankaruus. Sotasankaruuden historiassa alkuun suurimpia sankareita olivat sodan taisteluissa henkensä menettäneet. Suomalaiseen sankarikuolemaan ei suomalaisessa sotakirjallisuudessa liittynyt väkivaltainen maskuliinisuus eikä sankaruuden tavoittelu, vaan vaatimattomuus sekä lojaali tehtävän täyttäminen. (Kemppainen 2006, 235, Kemppainen ym. 2010, 24.)

Burken retoriikassa *identifikaatiolla* eli samastamisella on keskeinen rooli. Niin keskeinen, että Burke näkee koko ihmisten välisen sosiaalisen järjestyksen rakentuvan identifikaation avulla. Sitä käytetään niin mainonnassa, kasvatuksessa kuin propagandassakin.

Identifikaatio ei kuitenkaan yksin rakenna retoriikkaa, vaan sen syntyyn tarvitaan ristiriitaa, identifikaation vastavoimaa, erottautumista. Toisin sanoen se, että voi kuulua johonkin ryhmään, vaatii myös erottautumista ja on näin ollen retorista. (Summa 1996, 56-57, 59.) *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) ilmenee retorista erottautumista, kun Annan ystävä, Inkeri haaveilee saksalaisesta sotilaasta ja Anna ei voi sitä hyväksyä.

Jotta selkolukija parhaiten samastuisi teoksen henkilöihämmöihin, olisi hahmojen hyvä olla konkreettisia, eläviä toimijoita. Hahmojen määrän tulisi rajata 2-4 päähenkilöön sekä 3-11 sivuhenkilöön, ja heidät tulisi esitellä tunnistettavasti. Rungas henkilöihämmöjen määrä saattaa rasittaa selkolukijan muistia. Myös henkilöihämmöjen selkeään nimeämiseen on hyvä kiinnittää huomiota. (Leskelä ym. 2015, 156, 158.)

Kun henkilöihämmöihin kiinnitetään helposti tunnistettavia ominaisuuksia, helpottaa se selkolukijaa samastumaan hahmoihin. Kirjoittamassani *Annan tarina* -käsikirjoituksessa

(2020) Annan vanhemmillä ei ole erisnimiä lainkaan, vaan heitä kutsutaan isäksi ja äidiksi. Ajattelen, että nämä yleisnimet saattavat helpottaa selkolukijaa samastumaan hahmoihin. *Annan tarina* -käsikirjoituksessa (2020) henkilöhahmoihin samastumiseen voivat johdattaa myös lukijaa itseään lähellä olevat seikat kuten muun muassa konkreettinen kotoa pois lähteminen (muuttaminen), jonkin kielletyn asian kiinnostavuus sekä tunteista periksiantamattomuus. Samastumista voivat edesauttaa myös muun muassa Rajalan *JATKOSOTA* -teoksessa (2015) suomalaisten sotilaiden taistelut sen (hyvän asian) puolesta, ettei Neuvostoliitto pääse valloittamaan Suomea.

Annan tarina -käsikirjoituksessa (2020) sotasankaruutta ei luoda sankarikuoleman kautta. Rajala sen sijaan nostaa *JATKOSOTA*-teoksessaan (2015) sotakuoleman esiin muun muassa sotilaan omakohtaisessa kertomuksessa. Tuossa kertomuksessa tarinan minäkertoja nimeää kuolleet ystävät sankarivainajiksi. Tällä tavalla sankaruuden esittämällä, Rajala (2015) pyrkii vakuuttamaan lukijaa tapahtuman henkilökohtaisen kokijan kautta.

”-Tämä ensimmäinen kohtaamiseni
vihollisen kanssa säilyy aina mielessäni.
Mielessäni säilyvät myös tykin ammuksen
repimät toverini, sankarivainajat.”

(Rajala 2015, 38.)

Rajala (2015) korostaa sankarivainajan sankaruutta myös seuraavassa tekstiesimerkissä,

”Suomalaisille oli erittäin tärkeää,
että jokaiselle kaatuneelle sotilaalle
järjestettiin samanlaiset sankarihautajaiset.
Niin korkeat upseerit kuin myös
tavalliset sotilaat saivat yhtä komeat hautajaiset.
Omalta osaltaan tämä lisäsi tunnetta,
että koko kansa taisteli yhdessä
yhteisellä asialla.”

(Rajala 2015, 104.)

Tekstiesimerkissä Rajala (2015) pyrkii vakuuttamaan lukijaa muun muassa korostamalla sankarikuoleman tärkeyttä vakuuttavuutta vahvistavilla sanavalinnoilla, adverbillä, ”erittäin” sekä adjektiivilla, ”komeat” (*erittäin tärkeää, komeat hautajaiset*). Niin – kuin -parikonjunktion avulla Rajala tasaa kaksi eri arvoasteikolla ollutta sotilasta tasa-arvoiseksi kuoleman edessä ja näin vakuuttaa lukijan sankarihautajaisten tasa-arvoisuudesta (*Niin korkeat upseerit kuin myös tavalliset sotilaat...*).

Rajala pyrkii myöhemminkin *JATKOSOTA*-teoksessaan (2015) vakuuttamaan lukijaan sotilaiden henkilökohtaisilla tarinoilla, minäkertojalla. Näin hän tuo tietotekstiin kaunokirjallisuuden tuntua tarinallisuudella,

”-Kiitollinen saa olla,
että sieltä hengissä selvisin,
enkä edes haavoittunut.
Se oli uskomaton torjuntavoitto.
Emme antautuneet, vaan taistelimme
mahdollisuuden rauhaan.”

(Rajala 2015, 126.)

Tekstiesimerkissä minäkertojan, sotilaan sankaruutta rakentaa myös viimeinen virke, jossa minäkertoja toteaa, etteivät sotilaan antautuneet, vaan taistelivat Suomen rauhan puolesta.

Myös *Annan tarina* -käsikirjoitus (2020) vakuuttaa lukijaa minäkertojan kautta muun muassa tarinan päähenkilön Annan omien mielipiteiden kautta. Näin tapahtuu, kun Anna käy keskustelua Inkerin kanssa saksalaisista sotilaista ja myöhemmin perustelee mielipidettään henkilökohtaiseen auktoriteettiin, omaan isäänsä vedoten,

”-Minusta tämä matka on jännittävä,
Inkeri sanoi iloisesti.
-Ajattele, jos tapaan matkalla ihanan saksalaisen sotilaan,
hän jatkoi.
-Saksalaisen?
Saksalainen sotilas ei voi olla ihana, sanoin.
-Kyllä voi!

Inkeri huudahti.”

(Knuuttila 2020)

”En pitänyt Inkerin haaveista.

Minun oli pakko puhua hänelle järkeä.

-Isä sanoi,

että saksalaiset sotilaat ovat niin pahoja,

että he tuhoavat kaiken.

Talot ja astiatkin, sanoin.

-Minä en usko sellaisia puheita,

Inkeri sanoi.

-Saksalaisia sotilaita on ollut täällä ennenkin,

eivätkä he ole tehneet meille mitään pahaa,

hän jatkoi.”

(Knuuttila 2020)

Ensin lukijaa suostutellaan Inkerin kautta uskomaan saksalaisten sotilaiden hyvyteen. Mutta sitten lukijan luottamusta Inkeriin, ja samalla saksalaisiin sotilaisiin kyseenalaistetaan, kun Anna korostaa ihmetystään retorisella kysymyksellä, ”Saksalaisen?”. Tämän jälkeen Anna tuo heti ristiriitaa Inkerin uskottavuuteen epäilemällä saksalaisen sotilaan ihanuutta. Samalla syntyy vastavoimaa identifikaatiolle. Tekstiesimerkin lopussa Inkeri vielä argumentoi vetoamalla myös kokemukseensa saksalaisten sotilaisen hyvydestä. Toinen retoriikalle ominainen piirre, viestin toisto, näkyy myös edellä esitettyssä tekstiesimerkissä. Yhä uudestaan Inkeri vakuuttaa lukijaa toistamalla saksalaisen sotilaan hyvyttä, kun taas Annan tehtävänä on saada lukija vakuuttumaan sotilaan pahuudesta.

Myöhemmin sankarisotilaan kuvaa on maamme kaunokirjallisuudessa rakennettu uudelleen siten, ettei sankarivainaja ole enää ainoa suomalaisen sotilaan sankaruuden mitta (Martikainen 2013, 18.) Koska sotaa pidettiin pitkään miesten taisteluna, alkoi modernisoituvassa yhteiskunnassa sankaruuden ympärille kietoutua määritelmät maskuliinisuus, soturius ja kansalaisuus. Sankari alkoi yhä enemmän tarkoittaa valkoista, heteroseksuaalista miespuolista kansalaista ja hänen ominaisuuksiaan. Sodan taisteluissa

tehdyt sankariteot olivat tärkeitä. Sankaruus tuli yhä useamman miehen ulottuville, sillä sankarin maineen saattoi saada niin tavallinen sotamies kuin upseeristokin. Tosin suurimman sankaruuden saattoi saada vain upseeristo tai sotapäällikkö. (Kemppainen ym. 2010, 24-25.)

Yksi Suomen merkittävimmistä sotasankareista on marsalkka Carl Gustav Emil Mannerheim. Vuoden 2004 Suuret suomalaiset -äänestyksessä suomalaiset valitsivat hänet suurimmaksi suomalaiseksi (Kemppainen ym. 2010, 37). *JATKOSOTA*-teoksessa (2015, 30-31)

Mannerheimista puhutaan ensimmäisen kerran ennen jatkosodan tapahtumien varsinaista esitystä. Tarina rakentaa kuvaa Mannerheimistä ansiokkaana ja pätevänä sotilaana sekä Suomen pelastajana, sankarina. Rajala korostaa myös Mannerheimin tarpeellisuutta Suomen tulevaisuuden rakentajana,

”Jatkosodan lopulla häntä tarvittiin myös
johtamaan Suomi rauhan aikaan.”

(Rajala 2015, 31.)

Myöhemmin Mannerheimistä rakennetaan kuvaa periksiantamattomasta sotilaasta,

”Saksalaisten pyynnöstä huolimatta
Mannerheim ei suostunut etenemään
läheimmäs Leningradia.”

(Rajala 2015, 45.)

Suomelle uskollisesta sotilaasta,

”Mannerheim ei pitänyt [Hitlerin] vierailusta.
Hän ajatteli, että nyt muut maat pitävät
Saksaa ja Suomea entistä
läheisimpinä.”

(Rajala 2015, 69.)

ja lopulta myös sotasyllisyystuomion välttäneestä sotilaasta,

”Marsalkka Mannerheimille ei vaadittu tuomiota.
Se oli monelle yllätys.

Syynä oli ehkä se, että Mannerheim oli sodan aikana ja sodan loppuvaiheessa kansaa yhdistävä hahmo”

(Rajala 2015, 159.)

Erityisesti Rajalan Mannerheimistä käyttämä kuvaus, ”kansaa yhdistävänä hahmona” tukee Mannerheimin sankaruuden kuvaa. Hänestä piirtyy kirjallisuudesta tuttu määritelmä myyttisestä ja eepisestä sankariudesta.

Rajala käyttää *JATKOSOTA*-teoksessa (2015) lukuja, joilla hän luo vaikutelmaa Neuvostoliiton ja Suomen voimasuhteista ja näin rakentaa tekstiin vastavoimia (kts. Mäntynen ym. 2012, 203).

”Syyskuussa 1944 päättyneen jatkosodan aikana suomalaiset saavuttivat lentotaisteluissa 1 567 ilmavoittoa ja ilmatorjunta tuhosi 1 107 Neuvostoliiton lentokonetta.”

(Rajala 2015, 86.)

”Tämä [Tali-Ihantala] taistelu on edelleen Pohjoismaiden historian suurin taistelu. Siihen osallistui eri vaiheissa 50 000 suomalaista ja 150 000 neuvostoliittolaista sotilasta. Neuvostoliittolaisten tappiot taistelussa olivat noin 22 000 miestä. Suomalaisten tappiot olivat 8 800 miestä.”

(Rajala 2015, 124.)

Ensimmäisen tekstiesimerkin luvuilla Rajala pyrkii vakuuttamaan lukijaa, sillä niillä kuvataan suomalaisten menestystä ilmataisteluissa. Toisessa tekstiesimerkissä luvuilla kuvataan ensin Suomen ja Neuvostoliiton sotilaiden lukumäärällisiä voimasuhteita. Tämän jälkeen annetaan ymmärtää, että neuvostoliittolaisia sotilaita kuoli enemmän kuin suomalaisia. Nopeasti

hahmotettuna voidaan luvuista päätellä, että Tali-Ihantalan taisteluissa suomalaisia sotilaita kuoli vähemmän kuin neuvostoliittolaisia. Suomalaiset siis voittivat taistelun. Tarkemmin esitettyä tutkimalla kuitenkin havaitaan, että suomalaisten sotilaiden prosentuaalinen kuolleisuus oli noin 18%, kun taas neuvostoliittolaisten vastaava prosenttiosuus oli noin 15%. Näin ollen suomalaiset siis kokivat suuremmat miestappiot kuin neuvostoliittolaiset.

1950-luvulla kirjallisuudessa purettiin sankarimyyttiä inhimillistämisen nimissä. Sitä tehtiin muun muassa raadollistamalla kuolema, kun kuolleiden sotilaisen ruumiita kuvattiin muun muassa vaikeasti tunnistettaviksi raajojen kokoelmiksi arkuissa. Teoksissa alettiin kuvata myös miesten surua, joka oli aikaisemmassa kirjallisuudessa jäänyt taka-alalle, naisen ollessa pääsurija. Mies esitettiin henkilönä, joka hyväksyi läheisen sotakuoleman, mutta piti sitä vääryytenä ja sankaruuden leimaa kiusallisena. (Martikainen 2013, 177, 182.)

Myös *JATKOSOTA*-teoksessa (2015) Rajala purkaa suomalaisen sotilaan sankaruutta. Näin hän tekee muun muassa jatkosodassa lääkärinä olleen Ole Wasz-Höckerin tarinassa. Siinä Wasz-Höckert kertoo, miten hän joutui antamaan suomalaisille sotilaille morfiinia, jotta nämä rauhoittuisivat,

”Lääkärinä Wasz-Höckert halusi rauhoitella sotilaita.

Moni mies murtui eikä jaksanut enää taistella
kuolemanvaaran ja unen puutteen vuoksi.”

(Rajala 2015, 132.)

Suomalainen sotilas ei siis ollutkaan taisteluita päättäväisesti ja uupumatta kohtaava sankari, vaan inhimillisyydessään heikko ihminen. Rajala (2015) purkaa myös suomalaisen naisen, kotirintaman naisen sankaruuden myyttiä.

”Vuoden 1941 viljasato oli huono.

Osin tämä johtui huonosta säästä ja
osin siitä, että miehet olivat rintamalla.

Siksi vuonna

1942 oli suuri puute ruoasta.

Moni kärsi jopa nälkää.”

(Rajala 2015, 94.)

Rajala (2015) antaa ymmärtää, että naisten osaamattomuuden ja voimattomuuden vuoksi, vuoden 1942 nälkätalvi oli vääjäämätön tosiasia. Jos miehet olivat olleet kotona muokkaamassa ja viljelemässä maitaan, olisi kansa säästynyt nälältä. Näin siis suomalaisen miehen sankaruus yhteisöään hyödyttävänä henkilönä olisi toteutunut.

Kaunokirjallisuus on tekstilaji, joka kuvaa historian tapahtumat, mutta myös tapahtumista johtuvat inhimilliset ihmisyyden tragiikan. Juuri tämä ote historiaan rakentaa tarinasta koskettavan. Mikäli historia haluaa tavoittaa lukijansa samalla tavalla, on sillä ehkä jotain opittavaa kaunokirjallisuudesta. (Martikainen 2013, 260-261.)

6. PÄÄTÄNTÖ

Pohjan tutkimukselleni loin jo puolisen vuotta ennen tutkimuksen alkua, kun kirjoitin *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) ensimmäisen version. Käsikirjoitus kuuluu toisen maailmansodan aikaisesta kotirintaman elämästä kertovaan selkokieliseen trilogiaan ja on sen viimeinen osa. Kun sitten myöhemmin lähdin työstämään tutkimustani, oli *Annan tarina* -käsikirjoituksen liittäminen sekä osaksi tutkimusaineistoa että tutkimuksen taiteelliseksi osaksi luontevaa. Näin siksi, että tutkimukseni innoittajana oli kiinnostukseni sekä selkokieltä että historiaa kohtaan.

Tutkimuksessani tutkimusaineistona oli kaksi selkokielistä tekstiä: Pertti Rajalan tietokirja *JATKOSOTA – Jatkosodan arkea selkosuomeksi* (2015) ja kirjoittamani selkoromaanin käsikirjoitus, *Annan tarina* (työnimi) (2020). *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) miljöönä toimii Lapin sota. Käsikirjoitus on myös tutkielmani taiteellinen osa.

Tutkimuksen tavoitteeni oli selvittää, miten ja millaisilla keinoilla selkokielen on mahdollista vakuuttaa selkolukija. Tarkastelin tutkimusaineistoja niin selkokirjoittamisen ohjeistusten kuin Aristoteleen retoriikkaan liittyvien käsitteiden (*ethos, pathos, logos*) sekä Kenneth Burken uuden retoriikan teorian *identifikaation* (samastaminen) valossa.

Tutkimusaineistoista nostettujen tekstiesimerkkien kautta havainnollistin, mitä lukijan vakuuttamiseen tähtääviä kielellisiä valintoja ja keinoja selkokirjoittaja oli käyttänyt, kun hän loi sotahistoriaan pohjautuvassa tekstissä suomalaisen miehen ja naisen sankaruuden kuvaa. Tein tarkastelua siis myös sankaruuden näkökulmasta.

Tutkimusaineiston aihe oli selkolukijan kannalta haasteellinen. Ensinnäkin se sijoittui menneeseen aikaan, jota joidenkin selkolukijoiden saattaa olla vaikea hahmottaa. Haastavan aiheen käsitteleminen konkreettisin elementein, auttaa kuitenkin selkolukijaa ymmärtämään esitettyä paremmin. Selkokielen näkökulmasta tehtyjen havaintojen perusteella tutkimusaineistoihin oli luotu konkretiaa käsittelemällä aihetta historiaan paikallistettavassa ajassa sekä paikassa. Ajanjakson hahmottamista oli myös tuettu taustoittamalla käsiteltyä historian jaksoa. Lisäksi aineistoissa toimijoina olivat konkreettiset henkilöt (naiset, miehet) sekä eläimet (lehmä, hevonen). Selkolukijan näkökulma oli huomioitu myös käsittelemällä aihetta tunnettujen asioiden ja käsitteiden kautta (koti, ystävä). Selkolukijan ajatellaan

pystyvän samastumaan tuttuihin aiheisiin ja asioihin helpommin. Myös tutkimusaineistojen alun sisällysluettelot auttavat selkolukijaa hahmottamaan tekstien rakennetta sekä etenemistä.

Tutkimusaineistossa oli käytetty vanhoja sanoja, joita nykyään ei yleisesti käytetä. Sanojen vieraus saattaa aiheuttaa joillekin selkolukijoille haasteita esitetyn ymmärtämisessä. Sanojen käyttö oli kuitenkin perusteltavissa sillä, että ne liittyvät läheisesti sodan kontekstiin. Tutkimuksessa selvisi, että kirjoittajat selittivät vaikeita sanoja lukijalle. Näin he pyrkivät varmistamaan sen, että vaikea sana ei jää lukija epäselväksi, vaan lukija ymmärtää tekstiä ja siten vakuuttuu esitetystä. Kaunokirjallisessa tekstissä sanojen selitystä ei suoraan esitetty, vaan sanat selittyivät niin sanotusti tarinan sisällä. Sen sijaan tietotekstissä sanojen selittäminen oli näkyvämmän esillä.

Selkokirjoittamisen ohjeistuksiin liittyvät selkeät kielen rakenteet oli huomioitu *Annan tarina* -käsikirjoituksen (2020) kirjoitusprosessin aikana. Esitetyn lause- ja virkerakenteisiin oli tehty rakennetta selkeyttäviä muutoksia ja lauseiden aikamuotoja oli muokattu aktiiviseen muotoon. Lisäksi tarinaan oli lisätty niin tekstin sisällöllistä kuin virketason sidosteisuutta, minkä ajatellaan helpottavan esitetyn ymmärtämistä.

Tutkimusaineistossa luottamusta kirjoittajaan (*ethos*) rakennettiin muun muassa teoksen takakansitekstillä, kun teoksen kirjoittajaa kuvattiin tunnetuksi ja palkituksi selkokirjojen tekijäksi. Tunteita (*pathos*) oli pyritty herättämään minäkertojan kautta, esittämällä muun muassa tämän koti-ikävä, luopumisen surua, mutta myös rakkautta. Erilaisilla argumentoinneilla (*logos*), kuten asioiden toistolla, sanavalinnoilla, lukumääriä esittämällä sekä auktoriteettiin vetoamalla pyrittiin lisäämään lukijan vakuuttumista esitetystä.

Tutkimusaineistosta oli löydettävissä samastamista (*identifikaatio*), mutta myös Burken retoriikassa tärkeänä pitämää samastumisen vastavoimaa, erottautumista. Selkolukijan esitettyyn samastamista oli pyritty helpottamaan muun muassa käyttämällä henkilöhahmoista yleisnimiä (äiti, isä) sekä henkilöhahmoin liitetyin yleisesti tunnetuin seikoin, kuten koti-ikävän ja periksiantamattomuuden tuntein. Myös taistelu hyvän ja pahan välillä voi tukea selkolukijan samastumista erityisesti, kun esitetty tarjosi kuvan, jossa suomalaiset sotilaat puolustavat Suomea pahalta Neuvostoliitolta. Erottautumista kuvattiin tutkimusaineistossa kahden vastavoiman välisenä kamppailuna.

Tutkimusaineistossa miehen ja naisen sankaruutta rakennettiin perinteisiin sankarin ominaisuuksiin nojaten. Suomalainen sotilas kantoi vastuunsa sotaan lähtemisessä, selvisi pahoista taisteluista ja lopulta sinnikkyydellään sai estettyä neuvostojoukkojen etenemisen. Suomalainen nainen otti huollettavakseen usein perheen tärkeimmän omaisuuden, karjan ja kuljetti sen turvaan sekä ratkoi matkan aikana useita hankalia tilanteita voitokseen. Tutkimusaineistoista näkyi myös se, miten sankaruus esitettiin perinteisen sukupuoleen sidotun sankaruuden näkökulmasta: miesten sankariteot olivat mahtipontisia (hyökkäysvaihe, vihollisen tulituksesta selviytyminen), kun taas naisten sankariteot olivat lähempänä arkea (lypsäminen, nuoremmista huolehtiminen). Tämä perinteiseen sankarikuvaan rakennettu sankaruus saattaa olla selkolukijalle juuri se helpoin tapa vakuuttua esitetystä.

Sankaruus ei kuitenkaan ollut tutkimusaineistossa pelkästään ylistetty seikka. Tietoteoksessa (Rajala 2015) murrettiin sotasankaruutta esittämällä suomalaisen sotilaan henkistä haavoittuvuutta sodan taisteluissa. Myös suomalaisen naisen kotirintaman sankaruutta puretaan esittämällä naisen osaamattomuutta ja voimattomuutta hoitaa viljanviljelyä miesten ollessa sotarintamalla.

Tutkimukseni kuuluu selkokielen tutkimuksen alaan. Vaikka selkokielen tarve on viime vuosina Suomessa kasvanut, on selkokielestä tehtyä tutkimusta meillä vasta vähän. Selkokirjoittajan omaan käsikirjoitukseen pohjautuvaa tutkimusta ei ennen tätä tutkimusta ole tehty. Seija Niinistö-Samela (2016) on tutkinut kandidaatintutkielmassaan selkokielen erityispiirteitä. Niinistö-Samelan näkökulma selkokielelle on hänen oma kirjoittamisprosessinsa, mutta tutkimus ei sisällä taiteellista osuutta.

Meillä jokaisella on oikeus sellaisiin teksteihin, joita pystymme hahmottamaan ja ymmärtämään. Selkokirjoittamisen ohjeistusten avulla selkokirjailijan on mahdollista luoda tarina, josta saavat lukukokemuksen myös he, joilla on lukemisen haasteita. Kun selkolukija ja tarina kohtaavat tunnetasolla, on tarina näyttänyt vetovoimansa kirjoittajan luovan panoksen avulla. Selkokirjoittaja on onnistunut tarjoamaan lukuelämyksen, joka toivoakseni siivittää selkolukijan uusiin lukuelämyksiin uusien tarinoiden äärellä.

7. LÄHTEET

Aristoteles (1997) Retoriikka. Teoksessa Knuuttila, Simo, Niiniluoto, Ilkka & Thesleff, Holger (toim.) *Aristoteles IX. Retoriikka. Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Aristoteles (1997) Runousoppi. Teoksessa Knuuttila, Simo, Niiniluoto, Ilkka & Thesleff, Holger (toim.) *Aristoteles IX. Retoriikka. Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Curthoys, Ann & McGrath, Ann (2009) *How to Write History That People Want to Read*, Australia: UNSW Press.

Havaste, Paula (2017) Historiallinen romaani tiedon lähteenä. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa (toim.) *T niin kuin tietokirjallisuus*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

Hietasaari, Marita (2015) *Sodan muisti*. Helsinki: Avain.

Hiidenmaa, Pirjo (2017) Mitä on tietokirjallisuus ja miksi se on kiehtova osa kulttuuria? Teoksessa Pirjo Hiidenmaa (toim.) *T niin kuin tietokirjallisuus*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

Hiidenmaa, Pirjo (2018) Tekijä ja lukija tietokirjan kynnysteksteissä. Teoksessa Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.) *Kirjoitettu vuorovaikutus*. Helsinki: SKS.

Hosiaislouma, Yrjö (2003) *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Hosiaislouma, Yrjö (2016) Kirjallisuusoppi: aapisesta äänirunoon. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Jokinen, Arto (2006) Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva.

Kempainen, Ilona & Peltonen, Ulla-Maija (2010) Muuttuva sankaruus. Kirjoituksia sankaruudesta. Toim. Ulla-Maija Peltonen ja Ilona Kempainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1283. SKS, Helsinki.

Kinnunen, Tiina (2006) ”Muista menneiden sukupolvien työ.” Lupaus-elokuva lottahistorian kuvauksena. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva.

- Kivimäki, Arto (2012) Metafora. Teoksessa Heinonen, Timo, Kivimäki, Arto, Korhonen, Kalle, Korhonen, Tua & Reitala, Heta (toim.) *Aristoteleen runousoppi. Opas aloittelijoille ja edistyneille*. Helsinki: Teos.
- Krappe, Johanna (2010) Monimerkityksinen metafora. Teoksessa Kainulainen, Siru, Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.) *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Tampere: Vastapaino.
- Kroll, Barry M. (1984) Writing for Readers: Three Perspectives on Audience. *College Composition and Communication*, 35, 2:172-185.
- Kulkki-Nieminen, Auli (2010) Selkoviestinnän yhteisölliset ja viestinnälliset tavoitteet. Teoksessa *Selkoistettu uutinen: lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kupiainen, Tarja (2010) Sankaruuden sukupuoli ja kalevalainen kansanruno. Teoksessa Peltonen Ulla-Maija & Kempainen, Ilona (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: SKS.
- Kuusisto, Riikka (1996) Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.
- Leskelä, Leealaura (2019) *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Leealaura Leskelä ja Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, Leealaura & Kulkki-Nieminen, Auli (2015) *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Helsinki: Tekijät ja Kehitysvammaliitto.
- Lyytikäinen, Pirjo (2016) Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Teoksessa Helle, Anna & Hollsten, Anna (toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Löytty, Olli (2019) Essee – tietotekstiä kaunokirjallisin keinoin. Teoksessa Helena Ruuska, Markku Löytönen (toim.) *Tutkimuskohteena tietokirja. Pirjo Hiidenmaan juhla kirja*. Helsinki: Unigrafia.
- Mahlamäki, Tiina (2005) *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä. Eeva Joenpellon Lohja-sarjan tulkinta*. Helsinki: SKS.

Martikainen, Elina (2013) *Kirjoitettu sota. Sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917-1995)*. Väitöskirja: Tampereen yliopisto.

Mäntynen, Anne & Sääsilahti, Minna (2012) Uusi retoriikka genrejen tutkimuksessa. Teoksessa Heikkinen, Vesa, Lauerma, Petri, Lounela, Mikko, Tiililä, Ulla & Vuotilainen, Eero (toim.) *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus.

Rajala, Pertti (2000) Kirjat syntyvät tarpeesta. Teoksessa Ari Sainio (toim.) *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Ruuska, Helena (2019) Mitä on tietokirjallisuus? Teoksessa Helena Ruuska, Markku Löytönen (toim.) *Tutkimuskohteena tietokirja. Pirjo Hiidenmaan juhlaKirja*. Helsinki: Unigrafia.

Sainio, Ari (1995) Selkokirjoittamisen prosessi. Teoksessa Johanna Juvonen & Päivi Fadjukoff (toim.) *Selko-oppimateriaalin tekijän opas*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Sainio, Ari & Rajala, Pertti (2002) Ohjeita selkokirjoittajille. Teoksessa Hannu Virtanen (toim.) *Selko-opas*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.

Sihvola, Juha (1997) Selitykset. Retoriikka. Teoksessa Knuuttila, Simo, Niiniluoto, Ilkka & Thesleff, Holger (toim.) *Aristoteles IX. Retoriikka. Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Sihvola, Juha (1997) Selitykset. Runousoppi. Teoksessa Knuuttila, Simo, Niiniluoto, Ilkka & Thesleff, Holger (toim.) *Aristoteles IX. Retoriikka. Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Summa, Hilikka (1996) Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996) Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

Päivärinta, Anne (2010) Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkärankana? Dylan Thomasin After the funeral -runon ruumiilliset kielikuvat ja koherenttiuden haaste. Avain - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti, 4: 5-23.

Virtanen, Hannu (2002) Selkokielen määritelmä, tarve ja käyttäjäryhmät. Teoksessa Hannu Virtanen (toim.) *Selko-opas*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opika.

VERKKOSIVUSTOT

Flood, Alison (2018) The Tattoos of Auschwitz attacked as inauthentic by camp memorial center. *The Guardian* 7.12.2018. <https://www.theguardian.com/books/2018/dec/07/the-tattoos-of-auschwitz-attacked-as-inauthentic-by-camp-memorial-centre> (viitattu 22.10.2019)

Hallintolaki (2003) *9§ Hyvän kielenkäytön vaatimus*.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434> (viitattu 18.3.2020)

Juusola, Markku (2019) *Selkokielen tarvearvio 2019*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. Selkokeskus. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf> (viitattu 3.1.2020)

Jyväskylän yliopisto. Menetelmäpolkuja humanisteille.
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/vertaileva-tutkimus> (viitattu 25.2.2020)

Kehitysvammaliitto. Selkotunnus. *Selkokieli* <https://www.kehitysvammaliitto.fi/selkokieli/> (viitattu 25.2.2020)

Kekkonen, Jukka (2008) Vertailevan tutkimuksen haasteita. *Tieteessä tapahtuu* 3-4/2008.
<https://www.tieteessä.fi/ajantasa/2008/20080304> (viitattu 25.2.2020)

Kreuter, Nate (2013) The Ethics of Clarity and/or Obscuration. *Composition Forum* 27, Spring 2013. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1003970.pdf> (viitattu 21.3.2020)

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (2015) *6§ Asiakaskirjoissa käytettävä kieli*.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150254> (viitattu 18.3.2020)

Oppimisvaikeus.fi (2019) *Lukihäiriö* <https://oppimisvaikeus.fi/tietoa/lukihairio/> (viitattu 3.1.2020)

Selkokeskus (2019) *Selkokirjakummi*

<https://selkokeskus.fi/selkokirjallisuus/selkokirjakummi/> (viitattu 4.1.2020)

Selkokeskus (2020) *Selkokirjatietokanta*

<https://selkokeskus.fi/selkokirjallisuus/selkokirjat/selkokirjatietokanta/> (viitattu 4.1.2020)

Takala, Tuija (2019) Selkotehijä: Pertti Rajala. *Tuijata. Kulttuuripohdintoja* (blogi)

<https://tuijata.com/2019/03/06/selkotehija-pertti-rajala/> (viitattu 25.2.2020)

Tieteen termipankki (2020) Kirjallisuudentutkimus: retoriikka.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:retoriikka> (viitattu 9.4.2020)

Tiirilä, Ulla (2015) Mitä on asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä virkakieli? Kielikello 3/2015

<https://www.kielikello.fi/-/mita-on-asiallinen-selkea-ja-ymmarrettava-virkakieli->

(viitattu 19.3.2020)

Valtiovarainministeriö. *Saavutettavuus*. <https://vm.fi/saavutettavuusdirektiivi> (viitattu

4.1.2020) (julkaisuaika tuntematon)